

Lydia Koidula

nimeline

**DRAAMA-
TEATER**

PÄRNUS 1911•1961

LYDIA KOIDULA NIMELINE PÄRNU DRAAMATEATER

1911—1961

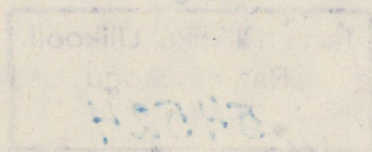

A-24691

EESTI NSV TEATRIÜHING
LYDIA KOIDULA NIMELINE PÄRNU DRAAMATEATER

LYDIA KOIDULA
NIMELINE
PÄRNU DRAAMATEATER

1911 — 1961

PÄRNU, 1962

KOOSTANUD

Eduard Järs

KAANEKUJUNDUS

Hugo Aas ja Leili Voll

FOTOD AASTAIST 1944—1961

A. Kask, T. Ots, H. Rannau,
Ü. Saarnak, I. Toomla,
A. Tsvetkov, M. Önnis.

Varasemad fotod pärinevad ENSV
Teatri- ja Muusikamuuseumist ning
L. Koidula nim. Pärnu Draamateatri
arhiivist.

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

54524

MARTIN TAMBUR,
teatri³direktor

LYDIA KOIDULA nimeline Pärnu Draamateater tähistab oma viiekümnendat sünnipäeva suurepärasel ajastul, mil iga uus päev viib meid jõudsate sammudega lähemale inimkonna hüvangule — kommunismile.

Selle, meie partei poolt kavandatud ja juhitava programmi elluviimisel langeb nõukogude teatrikunstile suur ja vastutusrikas osa.

Me peame kunstilistes kujudes näitama meie tänapäeva kangelaslikku inimest — kommunismiehitajat, peame teatrikülastajal aitama mõista, millise hiiglasliku pöörde tõi inimkonnale Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.

Kõrvu meie suure kodumaa teiste töötajatega elab ka Lydia Koidula nim. Pärnu Draamateatri kollektiiv täisverelist elu.

Meie teatri kollektiiv ei ole suur, kuid teotahteline, uut tunnetav ja otsiv. Repertuaari valikul oleme viimastel aastatel erilist tähelepanu pööranud nõukogude kaasaega käsitlevaile näi-

dendeile. Külastajate sooja poolehoidu osaliseks said lavastused, nagu A. Korneitsuki «Miks tähed naeratasid...», G. Priede «Noorema venna suvi», K. Saja «Kihlvedu», G. Mazini «Täna ja alati» jt.

Muidugi, teatri kunstinõukogu ja kunstilise juhtkonna ülesandeks on edaspidi valida repertuaari veelgi hoolikamalt. Senisest rohkem püüame luua koostöösidemeid vabariigi autoritega. Teater vajaks näidendeid, mis kajastaksid ka kohalikku elu. Väga teretulnud oleks näidend Pärnu kalurite elust.

Selleks et meie kiiretempolise ajastuga sammu pidada, peame pidevalt ise õppima. Teatritöötajate enesetäiendamise programm koosnebki poliitilistest ja erialastest loengutest, seminaridest, õppustest ning muudest üritustest. Traditsiooniliseks enesetäiendamise vormiks on ekskursioonid ja loomingukselised komanderingud vennasvabariikidesse. Korduvalt oleme külasthanud Moskva ja Leningradi teatrite etendusi. Soojad sõprusuhted on meil Riia J. Rainise nim. Kunstiteatri kollektiiviga.

Lavastuste kunstilisele kvaliteedile tulevad kasuks ka kohtumised teatrisõpradega nende töökohal ettevõtteis, asutustes, kolhoosides, koolides jm. Meie sooviks ja püüdluseks on edaspidi selliseid sõbralikke kohtumisi veelgi arvukamalt korraldada. Suuremate sellelaadiliste üritustena on kavas samuti vähemalt kahe teatrikülastajate konverentsi organiseerimine hooaja jooksul.

Meie töö on võrdlemisi pingeline. Me anname aastas ühtekokku kuni 360 etendust, toome välja 6—7 uuslavastust. Peale selle peab jätkuma aega õppimiseks, spordiks ja puhkuseks. Aega ökonoomselt kasutades leitakse seda kõigeaks. Spordis näiteks pakuvad teatri võistkonnad linna ettevõtetele mitmel alal tugevat konkurentsi.

Teatrikollektiivi innustab tema töös aga see, et kunagi varem ei ole teatrikunstile osutatud sellist tähelepanu ja hoolitsust kui nüüd, nõukogude korra ajal. Riik maksab teatrile suuri summasid dotatsiooni näol ja annab lavastuste ettevalmistamiseks ning etendusteks kõik vajaliku.

Väljasõidu- ja ringreisietenduste andmiseks on teatril oma autopark. Praegune ruumikitsikus laheneb uue teatrihoone valmimisega linna keskväljakul. Hoone tuleb kõigiti kaasaegne ja avar. Erilist tähelepanu on pööratud lava tehnilisele osale.

Praegune teatrihoone.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis kunstile esitatud suuri ülesandeid lipukirjaks võttes püüab ka Lydia Koidula nim. Pärnu Draamateatri kollektiiv arendada oma vaatajais uue maailma ehitaja omadusi, pakkuda nõukogude inimestele rõõmu ja innustust, väljendada nende tahet, tundeid ja mõtteid, aidata kaasa nende ideelisele rikastamisele ning külbelisele kasvatamisele.

ARTUR OTS.
teatri peanäitejuht

LYDIA KOIDULA nimelise Pärnu Draamateatri kunstiline tase ja repertuaari valik on aasta-aastalt pidevalt läinud tõusujoones, tuues talle teatrikülastajate

hulgas teenitud populaarsuse. Maarajoonides antakse igai aastal üle kaheksa etenduse, samaaegselt aga on tugevnenud ka teatri statsionaar, kus käesoleval hooajal antakse juba ligemale kuus etendust nädalas. Ja ikkagi veel ei jõua teater külastajate soove rahuldada.

Oli aeg, kus meie teater sai jooksvas repertuaaris etendada kodulinnas üht lavastust 8—10 korda. Nüüd on see arv kasvanud keskmiselt kolmekordseks. Esitatud faktid näitavad, et oleme võitnud külastajate hulgas suurema populaarsuse. Huvi teatri vastu on suurenenud tänu kollektiivi kunstimeisterlikkuse pidevale kasvule ja repertuaari õigemale valikule, s. o. teostele, mis käsitlevad kaasaja kõige kesksemaid ning erutavamaid probleeme.

Nii kõrgele olid kerkinud uue teatri-kultuurihooned müürid 1962. aasta aiguseks.

Ent kas me võime sellest järeldada, et kõik on kõige paremas korras, ja saavutatuga rahule jääda?

Kindlasti mitte. Teha on veel palju.

Esiteks repertuaari osas. Siin on meil õnnestumiste kõrval olnud ka ebaõnnestumisi — juhuslikkust ja perspektiivitust. Lavale on pääsenud sisuliselt väheütlevald, dramaturgiliselt nõrku teoseid. Teatrikülastaja tahab aga näha näidendeid, kus tänapäeva teemad oleksid käsitletud uute inimkarakterite kaudu, tahab näha inimeses sotsialistliku ühiskonna tingimustes sündinuid ja sündivaid uue, kommunistliku ühiskonna inimese iseloomujooni.

Autori mõtted, kantuna lavalt saali näitlejate poolt kehasutatud kujude kaudu, peavad muutuma ka saalis viibivate teatrikülastajate mõtteiks, mis nad pärast eesriide sulgemist endaga kaasa viivad. Siit tulenebki teine tähtis juhis edaspidiseks. Kõrgel ideelis-kunstilisel tasemel kirjutatud draamateosed olgu teatris samuti väärilisel tasemel teostatud! Näitlejatalendiga üksi seda ei saavutata, küll aga näitlejameisterlikkuse igakülgse ning järjekindla täiustamisega. Kaasaeg on võrreldamatult rikas suurtest tegudest ja sündmustest, mis peavad kajastuma ka meie töös. See kohustab iga teatritöötajat elu tegelikkust sügavamalt tundma õppima. Meeles pidades, et eesrindlik nõukogude kunstilooming on lahutamatu seotud kommunismiehitamise üldise üritusega, saab meile teatrikunstiski vältimatuks visa võitlus uue, kõrgema kvaliteedi eest.

LÜHIKE ÜLEVAADE PÄRNU TEATRI ARENGULOOST

EDUARD JÄRS

I

Teatrilane tegevus «Endla» seltsis (aastail 1875—1911)

PÄRNU kutselise teatri tegevuse algust on hakatud lugema 1911. a. oktoobrist, mil valmis uus, teatri nimetust vääriv hoone ja loodi palgaline näitetrupp, kes hakkas tegutsema erialase ettevalmistuse saanud näitejuhi Aleksander Teetsovi juhtimisel.

Pärnu isetegevuslik teatrielu on tunduvalt vanem. Esimene teadaolev eesti näiteringi etendus toimus juba 1875. a. paiku.

Veel vanem aga on Riia ja Tallinna näiteseltskondade külalisetenduste traditsioon Pärnus.

Pärnu raehärrade protokolliraamatutest loeme, et linnas on 1807. a. kolme kuu vältel teatrietendusi andnud Everth-Francki saksa näitetrupp Riiaast. 1813. a. andsid Riia näitlejad Pärnus ühtekokku 33, 1817. a. 15 teatrietendust.

19. sajandi kahekümnendatel aastatel esinesid Pärnus suviti ka Tallinna saksa teatri näitlejad.

Etendusi anti hoones, mis oli püstitatud umbes 1800. a. paiku praeguse Võidu tänava äärde, Eliisabeti kirikust kümnekond sammu lõuna poole.

Säilinud ehitusplaanide ning rahvapärimuste järgi kujutas teatrihoone endast 16 sülla pikkust ja 5 sülla laiust akendeta küüni, mida valgustasid küünlad või petrooleumilambid. Algul puudusid küünis niihästi statsionaarne lava kui ka istmed — need püstitasid sissesõitnud näitlejad iga kord ise. Alles 1821. a. tehtud remondi järel ehitati hoonesse lava, orkestriruum, riidehoiuruum ja einelaud, paigutati saali istmed.

Selles suveteatris toimus 1824. a. ka esimene eestikeelne teatrietendus Pärnus — P. A. J. Steinsbergi «Permi Jago unne-näggo» —, mis on tänaseni esimeseks teadaolevaks eestikeelse näidendi ettekandeks väljaspool Tallinna. Mängijaiks olid Tallinna saksa teatri näitlejad.

Säilinud teatrikuulutused näitavad, et 1829. aastal etendati Pärnus veel kaht eestikeelset laulu- ja tantsumängu: «Liso ja Ado ehk Se kavval Peigmees» ja «Liso ja Ado kihlatusepäev».

Kuid siitpeale ei ole ligi viiekümne aasta kohta andmeid, mis kõneleksid eestikeelsetest teatrietendustest Pärnus.

Terava ühiskondliku võitluse olukorras, kus ühel pool seisid rahvuslikud demokraatlikud jõud, teisel pool aga balti aadel, kirikutegelased, «kadasakaslased» ja rahvusliku liikumise reaktsooniline osa, asutati alles 1875. a. tookordse Pärnu Põllumeeste Seltsi presidendi C. R. Jakobsoni, kooliõpetajate J. Otsaveli ja A. Ansoni, raamatukõitja K. Ermi jt. initsiatiivil «Endla» selts eesmärgiga muu hulgas ka näitekunsti, muusikat ja koorilaulu viljelda.

Seltsi ametlik kinnitamine venis ja alguses töötas «Endla» põllumeeste seltsi ruumides ja selle lipu all. K. Erm koostas näiteringi, kes esimese teatrilase katsena tõi Pärnu rahva ette L. Koidula näidendi «Säärane mulk...».

1878. a. põhikirj kinnitati ja 12. mail toimus põllumeeste seltsi ruumides «Endla» seltsi pidulik avamine.

Sama aasta oktoobris korraldatud näitemänguõhtul toodi lavale L. Koidula «Saaremaa onupoeg» ja P. A. J. Steinsbergi — J. V. Jannseni «Pärmi Jaagu unenägu». «Eesti Postimees» nr. 72 kirjutas etenduse kohta, et «tükki mängiti nõnda hästi, et mängijaid võib kunstnikudeks pidada» («Eesti Nõukogude Teater. Almanahh II», lk. 44).

Seltsi algusaastate näidendirepertuaarist leiame peale eelnimetatud teoste veel C. R. Jakobsoni «Arturi ja Anna». Näitejuhiks on seltsi abiesimees kingseppmeister Maksimov.

Kahjuks rauges esialgne tegevushoog pärast C. R. Jakobsoni, J. Otsaveli, A. Ansoni, L. Suburgi lahkumist juba paari-kolme aasta pärast. Selts hakkas tegelema peaaesjalikult heategevuspidude ja näitemüükide korraldamisega.

Ajutist uut hoogu võis «Endla» elus täheldada 1888. a. paiku, mil näitetrupp lavastas seitse näidendit. 1890. a. ulatus ettekantud lavateoste arv juba kümneni.

Tingituna domineerivast balti-saksa maitse-suunast ja publikust, kelle enamiku moodustasid käsitöölised, väikekaupmehed ning ametnikud, olid näidendite sisu kui ka ettekandeviis väikekodanlikud.

Näiteks loeme kodanike klubis (Bürger-Club) esitatud laulumängu «Ema õnnistus» kohta (ajalehest «Uus Aeg» 12. 3. 1900. a.), et ansambel oli väga ebaühtlane, mäng diletantlik ja laulud ei kõlanud muusikaga kokku. «Kalevi kannupoistest» kirjutas «Postimees» (19. 12. 1900. a.), et näidend võiks külanäitelavade jaoks jääda ja et Pärnus on paremat nähtud. Arvatavasti mõeldi selle parema all A. Wiera trupi külalissetendusi Tartust.

1894. a. lahkus «Endlast» seal 1885. a. saadik tegutsenud näitejuht Feodor Lukovski. Üksteise järel vaheldunud esimehed ei suutnud seltsi siiski lõplikult kriisiolukorrast välja tuua. Vastupidi — see süvenes 1890-ndate aastate esimesel poolel varajasemaga võrreldes veelgi. 1895. a. oli «Endlasse» jäänud kõigest 50 liikme ümber, uute liikmete juurdevooli täielikult lõppenud. Iga heast nimest lugupidav tütarlaps püüdis end seltsist eemale hoida.

1899. aastal valiti «Endla» seltsi uueks esimeheks jõukas laevaomanik kapten A. Klein. Nüüd hakkasid «Endla» ümber koonduma peamiselt varakamad tegelased samast ringkonnast, kust esimeeski pärit, esialgu meremehed-laevaomanikud, siis pangandustegelased, advokaadid jne. Seega muutus selts üha selgeilmelisemaks kodanluse organisatsiooniks. Töötav rahvas siia enam ei pääsenud. Tehes edaspidi küll mõndagi ära näite- ja muusikakunsti viljelemisel, kaotas «Endla» ometi lõplikult võitleva hoiaku, nagu oli selle kaotanud kodanlik rahvuslik liikumine tervikuna.

Sel ajal kui «Endla» kiratses, astusid 1890. aastal kokku ärksamad ja energilisemad töölised ning käsitöölised ja asutasid Pärnusse karskusseltsi «Valgus». Uus selts seadis endale ülesandeks arendada näitekunsti ja tõsta selle taset. Püüti koguda Pärnu andekamaid näitlejaid ja mängida sisukaid näidendeid. Peagi kasvas «Valgusest» «Endlale» tugev võistleja, eriti pärast seda, kui näitejuht F. Lukovski ja näitleja Jenni Ardon-Tesnov olid «Endlast» «Valgusesse» üle läinud.

Karskusseltsi «Valgus» näiteringi liikmed tegid ka esimesi katseid kutselise teatri loomiseks Pärnusse. A. Rodionovi andmeil, kes kuulus «Valguse» seltsi, moodustas 1901. a. grupp näitlejaid eesotsas A. Rodionovi ja J. Melikoviga iseseisva teatritrupi, kuid juba aasta pärast oldi majanduslike raskuste tõttu sunnitud üritusest loobuma.

1905. a. revolutsiooni eelses õhkkonnas tõlkis «Valguse» näiteseltskonna tegelane V. Liedich eesti keelde M. Gorki näidendi «Põhjas». A. Kondi juhtimisel toodi see 26. detsembril 1903. a. seltsi ruumides lavale. Etendus kujunes kohalikus teatrielus suursündmuseks. Näitlejad olid aru saanud teose ühiskonnakriitilisest ideest.

«Põhjas» püsis «Valguse» mängukavas pikemat aega ja sellega tehti ka külaskäigu etendusi Pärnu ümbruskonda (vt. P. Põldroos «Maksim Gorki «Põhjas» esimesi lavastusi Eestis» — «Eesti Nõukogude Teater. Almanahh III»).

Mis puutub «Põhjas» tõlkesse, siis oli see tehtud küllaltki asjatundlikult. Kuigi Liedichi tõlge jäi käsikirja, levis see paljundatuna üle kogu maa ja ka väljaspoole Eesti piire asuvasse eestlaste seltsidesse.

«Valgus» andis ka teisi tähelepanuväärseid lavastusi, nagu F. Schilleri «Röövlid» (kus Karl Moori mängis J. Melikov) ja «Kivist küllaline». Hea realistliku mängulaadiga paistsid silma I. Feldman, A. Rodionov, A. Rosin, A. Suurkask, A. Vinter jt. Sõjaseaduse väljakuulutamisel 1906. aastal «Valgus» suleti, seltsi süüdistati selles, et tema ruumides oli mässulisi koosolekuid peetud. Teatritrupi aktiivsemad tegelased (Liedich, Vinter) põgenesid üsna keerulisi teid kaudu välismaale, osa arreteeriti, osa hoidis end võimude eest kõrvale.

Kui reaktsioonigaegsed repressioonid veidi vaibusid, katsetati teatri loomisega uuesti. Grupp endisi «Valguse» tegelasi eesotsas A. Kondi, J. Melikovi, A. Rodionovi, A. Rosina, V. Tomsoniga suutiski 1907. a. ellu kutsuda poolkutselise Pärnu Eesti Teatri.

Pärnu Eesti Teater andis etendusi kodanike klubi saalis, mis asus umbes praeguse Kalevi ja Akadeemia tänava nurgal.

1908. aastast säilinud kuulutus näitab, et Pärnu Eesti Teater on mänginud muu hulgas A. N. Ostrovski «Metsa». Näitejuhiks oli A. Rosin.

Pärnu Eesti Teatri tegevus kestis ligikaudu aasta aega (1907—1908), siis oldi sunnitud eeskätt majanduslike raskuste ja reaktsiooniliste ringkondade vastuseisu tõttu üritus lõpetama.

«Pärnu karskusseltsi «Valgus» näitelavaline tegevus on tähelepanuväärne ja hinnatav selle poolest, et seal esimest korda levisid eesti lavategelaste seas marksistlikud ideed ja tekkisid seega uue proletaarse teatri alged. Pärnu «Endla» ja «Valguse» vaheline teravus näitab kahe kultuuri olemasolu, kahe kultuuri võitlust eesti näitekunsti,» kirjutab P. Põldroos uurimuses «Tähtsamaid etappe eesti teatri arenguloos».

1905. aasta verised sündmused jätsid ka «Endla» tegevusse oma jäljed. Algav Stolõpini reaktsioon keelas karmide ähvardustega iga-
suguse seltsielu tegevuse.

Alles 1907. aastal hakati «Endlas» uuesti tegutsema.

Kuid siis juhtus ränk õnnetus. Tegelased ise olid väljasõidul, kui ööl vastu 12. juunit 1907. a. puhkes seltsi ruumides tulekahju. Hävis peaaegu kogu varandus, selle hulgas ka arhiiv. Seetõttu ongi andmed «Endla» algusaastate kohta napid ja kokku pandud suurelt osalt vanade tegelaste mälestuste najal.

Tuleõnnetus tõi uuesti päevakorda majaehitamise probleemi.

Jõuti otsusele, et tuleb ehitada seltsile ajakohane hoone. Seda otsust vastu võttes oli seltsil sularaha ainult 7500 rubla. Kutsuti üles liikmeid üksikult või kollektiivselt laenama tulevase maja obligatsiooni peale à 100 rubla. Käesoleva ülevaate kirjutajal pole täpseid andmeid, kui suur summa sellise laenu korras laekus, seda võis olla 10 000 rubla ümber. Igatahes tuli ehituskulude katteks laenu teha veel tervelt kolmest rahaasutusest, mis kõik vastutasuna reserveerisid endale rajatavas teatrihoones kontoriruumid.

Kavandite võistlusele laekunud töödest valiti välja arhitekt H. Jungi ja insener G. Hellati projekt. Maja fassaadi plaani valmistas arhitekt E. Wolffeldt.

23. mail 1910. a. toimus hoone pidulik nurgakivipanek. Rahalistest raskustest hoolimata edenesid ehitustööd kiiresti, jõudes juba järgmise aasta sügiseks lõpule.

Aleksander Teetsov — «Endla»
teatri kunstiline juht aastail
1911—1914, 1922—1923, 1925—
1926, 1927—1932.

«Libahundi» esimese etenduse kavaleht.

Эндла — Endla.

Въ воскресенье, 23 октября 1911 г.

„LIBAHUNT“

Оригинальная драма в 5 действиях. А. Кивибергъ.

Начало въ 9 час. веч.

Взросты по 2 руб., 1 р., 75 коп., 50 коп., 25 коп.

ПРАВЛЕНІЕ.

Pühapäeval, 23. oktoobril 1911 a.

„Libahunt“.

Algupäraline draama 5 osatükki. A. Kivibera.

Näitejuht: A. Tsefšow.

—————

Osatitled.

Tammara perekone	A. Tsefšow
Tammara perekone	A. Tsefšow
Morgun, nende poja	A. Tsefšow
Mari	A. Tsefšow
Tina	A. Tsefšow
Mona	A. Tsefšow
Jaanus, sulane	A. Tsefšow
Mäli, talane	A. Tsefšow

Riiserehmad, tüdrukud, peedid, lastelapsed, lopped.

N. g. XIX aastaja algul, erijadime ajal.

Tünnid ja teise maadise nohel on tünnid, nohanda ja tünnid nohel tünnid.

Hafatus kell 9 õhtul.

Piletite hinnad: 2 rub., 1 r. 50 k., 50 k., 25 k.
Pallid 75 kop.

Tsefšow.

Pärnaste post. aadress. Pärnaste, 8. nov. 1911.

II

Kutselise «Endla» teatri algusaastad

KUTSELISE näitetrupi loomise mõte tõstatati ja põhimõtteline otsus näitejuhi ning 4—5 näitleja palkamiseks võeti vastu «Endla» seltsi peakoosolekul 28. novembril 1910. a. Moodustati seltsidevaheline teatrikomisjon, kuhu kuulus 16 liiget kõikidest Pärnu seltsidest, ka «Valgusest». Esimeheks valiti arst S. Talvik.

Pärast läbirääkimisi tuntud näitejuhtidega — K. Jungholziga Tallinna «Estonias» ja J. Reintamiga Narva «Võitlejast» — kutsus teatrikomisjon «Vanemuse» juurest tagasi Aleksander Teetsovi, kes sinna «Endla» seltsi poolt 1909. a. kogemusi hankima oli saadetud.

A. Teetsov koostas esialgu ajutise näitetrupi, kellest pärast esimesi etendusi (1911. a. novembris) palgati alaliselt O. Teetsov, P. Andrekson, A. Karzeva (Tamm), Pavelson, J. Kurrikoff, E. Peepson, E. Uuehendrik ja punktitasu alusel K. Hansen, Jaakson, M. Mitt, A. Reiman, J. Tamm.

Avanäidendi saamiseks astuti ühendusse August Kitzbergiga ja see andis teatrile oma äsja valminud draama «Libahunt».

22. oktoobril 1911. a. peeti «Endla» hoone avamise pidulik aktus, kus kõnega esines «Vanemuise» näitejuht K. Menning.

Järgmisel päeval — 23. oktoobril 1911. a. — korraldati uues majas suur kontsert solistide, koori ja orkestri osavõtul. Muuhulgas kanti seal ette ka F. Mendelssohn-Bartholdi oratoorium «Athalia».

Ohtul avanões kutselise «Endla» teatri eesriie pidulikuks avatenduks. Esimest korda astusid rambivalgusse «Libahundi» tegelaskujud.

Tartu ajaleht «Meie Aastasada» avaldas 2. (15.) novembril 1911. a. arvustuse «Pärnu «Endla» pühitsemisest», oletatavasti K. Menningu sulest.

«Kui nüüd üksikuid näitlejaid arvustada, siis võib pääle Marguse teistega kaunikesti rahul olla. O. Teetsov oli pehmetel kohtadel, mis tema iseloomule vastu tulivad, väga kena (nii V vaatuses), ei suutnud aga suuri pateetilisi kohtasid kanda, mis seda enam andeks anda, et ta veel peaaegu haigelt mängis. Tema vastumängija naisterahvas, neiu E. Uuehendrik, oli nähtavasti algaja ja sellepärast liigutustes kohmetu, peaks aga tuleviku jaoks midagi lubama, kui kõik ei peta. Peremehe ja perenaise kohta võib ütelda, et nad osad neis üldistes piirides, mis enne ära tähendasime, täitsivad, niisama sulane, kellel ainult imelikud võõrad toonid rääkimises äkki sekka tulivad. Kiitvalt nimetama peab veel pr. A. Karzevat, kes algaja jaoks silmapaistva järjekindluse ja osavusega vanaema osa läbi viis (pääle IV vaatuses, kus raske oli ja dramaatiliselt õnnetu jutustus liiga vähe värviline oli).

Üleüldse võib ütelda, et algus hää oli ja veel paremat lubab, kui kokkutöötamisega juba rohkem harjunud ollakse. Lõpuks hüüti kirjaniku, näitejuhti ja näiteseinte maalijat . . .»

Kuna näitejuht A. Teetsov oli ettevõlmistuse saanud K. Menningult, siis kajastus tolelaegse «Vanemuise» realistlik kunstisuund ka kutselise «Endla» repertuaaris. Avahooaja lavastuste hulgast leiame näiteks L. Anzengruberi «Südameussi», H. Ibseni «Rahvavaenlase», H. Sudermanni «Au» ning mõned teised realistlikud teosed.

Ometi lõppes esimene tegevusaasta kutselisele teatrile kahjumiga. «Etenduste tase ei tõuse harilikust asjaarmastajate tasapinnast palju kõrgemale ja teatri tööd halvab rahva väikene osavõtt, millele on kau-

geleulatuvad ajaloolised põhjused,» kurdeti ajakirjas «Kodu» 1912. a. nr. 11.

Muidugi oli asjatu süüd veeretada «ajaloolistele põhjustele». Teatri puudus lihtsalt side Pärnu elanike laiemate hulkadega.

Et truppi tugevdada, kutsuti «Endlasse» Liina Põlde (Reiman) ja Eduard Türk. Teatri populaarsust see oluliselt veel ei tõstnud.

1913. a. välja antud «Teatriraaamatust» loeme:

«Nende kahe aasta jooksul, mis on veerdunud, näib «Endla» teater h-ra A. Teetsovi juhtimisel ilma ühegi kindla sihita tööd teinud. Teatri juhatusel ei näi olevat mingeid juhtnööre, mida teostada . . .

Teatrijuhi valimine on õnnetu olnud mitte ainult «Endlale», vaid enne kõike h-ra Teetsovile enesele, ta ande arenemisele . . . Pr. Teetsovi, selle endise sümpaatliku «Vanemuise» näitleja neuu Västriku mäng on Pärnus kõige hirmsamaks maneeriks muutunud. . . H-ra Türk. . . paneb oma auahnuse sellesse, et A. Simmi jäljendada . . . Neu Põlde on «Endla» näitelaval kõige intelligentsem, kõige värskem ja kõige sümpaatlikum anne, kuid võib-olla ka kõige väljatöötatum . . . H-ra Kurrikoff on veel vana sugupõlve näitleja, keda ei saa tõsisemalt arvesse võtta teatri istutamisel. . . Neu Uuehendrik, värskelt üles astunud, heade annetega, närbub Pärnus ilma koolita enne puhkemist. . .»

Nõudliku arvustaja seisukohalt on siin mõndagi õiget. Noorel näitejuhil puudusid alles kogemused ja oskused, mida oleks pidanud rakendama väikelinna teatri viimiseks professionaalsele tasemele.

Teisest küljest tegi A. Teetsov siiski palju ära väga erinevate võimete ja maneeridega näitlejate liitmisel ühtseks ansambliks. Tema esimese kolmeaastase tööperioodi lõpul annab see end juba tunda. Tõenäoliselt üsna õigus on arvustajal, kes 1913. a. B. Björnsoni «Pankroti» lavastuse puhul sõna võttes märkis:

«On teatris istudes siiski teatav rahuldustunne. Hakkab juba läbi paistma teatav näitlemise viis. On tunne nagu viibiksid poolikut, suu-
rest laastust löödud tööd vaatamas . . .»

Kuigi kunstilised saavutused olid veel suhteliselt tagasihoidlikud, väärivad siiski märkimist lavastused, nagu H. Heijermansi «Hingede päev» ja «Lootus õnnistusele», B. Langmani «Bartel Turaser», H. Sudermannji «Kivi kivide hulgas».

Häid kordaminekuid on ka üksikute näitlejate, peamiselt L. Reimani, A. Teetsovi, O. Teetsovi, E. Türgi töös. Nimetagem näiteks A. Teetsovi poolt kehastatud Clemens Bossi («Lootus õnnistusele»), Bartholomäus Turaseri («Bartel Turaser»), Zarncket («Kivi kivide hulgas»).

Etendusi anti Pärnu linnas üks kord nädalas, ühtlasi korraldati ka väljasõite kreisi suurematesse keskustesse. Peab aga märkima, et

Karl Jungholz — kunstiline juht
aastail 1914—1915.

algusest peale kuni 1940. aastani ulatus väljasõiduetenduste koguarv hooajal kõige enam 25 etenduseni. Põhjuseks olid peamiselt suured lisakulud, mida nõudsid transpordivahendid, ringreisidekoratsioonid jne.

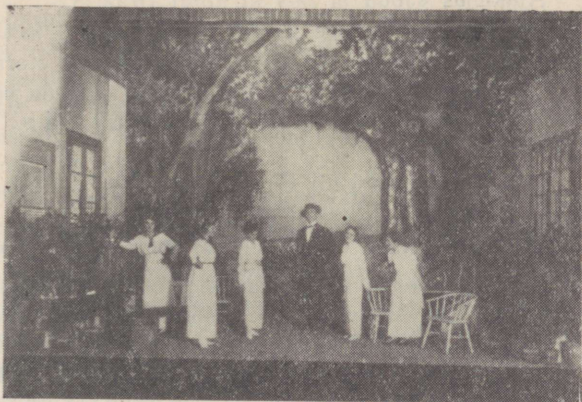
1914. aastal sai A. Teetsovi kolmeaastase lepingu tähtaeg täis ja ta läks Tartusse tagasi. Näitejuhiks tuli Karl Jungholz.

K. Jungholzi lühike tööperiood on üks tähelepanuväärsemaid Pärnu teatri ajaloos enne nõukogude võimu.

Tolleaegne ajakirjandus märgib juba K. Jungholzi pooleaastase tegevuse järel, et see on ära teeninud lugupidamise. «Endla» hakkas üha kindlamalt professionaalse teatri ilmet võtma. See avaldus kõigepealt julges ning nõudlikus repertuaarivalikus. Üksteise järel tulid lavale O. Lutsu, E. Vilde, B. Björnsoni, G. Hauptmanni, H. Ibseni, H. Sudermanni jt. suuremal või väiksemal määral kriitilise realismi meetodist kantud teosed. Nalja- ja laulumängud jäid lühikese ajaga taga plaanile.

K. Jungholz töötas põhjalikult autori teksti ja näitlejatega, nõudis neilt hoolikat süvenemist teosesse üldse ning oma osasse eriti. Tema püüdeks oli Pärnuskil rajada realistliku teatri traditsioone, vastu astuda väikekodanlikule maitsele.

Stseen E. Björnsoni
näidendist «Kui
noor viinapuu õit-
seb» (1914. a.).

K. Jungholzi loominguline meetod tunnistas ainult teadlikku elamust, kuhu loomine pidi lähtuma seestpoolt. Enne mõte, siis sõna ja tegevus.

Liina Reimani mälestuste järgi olid K. Jungholzi aegsed kordaläinud ja haaravamad lavastused H. Sudermanni «Kodu», H. Ibseni «Nora», E. Vilde «Tabamata ime».

Kahjuks katkes see viljakas töö Esimese maailmasõja teisel aastal — 1915 —, mil «Endla» ruumid rekvireeriti sõjaväehaiglale ja teater suleti.

1917. aasta Veebruarirevolutsioon ei suutnud Pärnu teatrielu varjusrmast äratada. Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu toimus «Endla» ruumides tööliste, soldatite ja talupoegade esimene maakondlik konverents, kus valiti Pärnu linna ja maakonna tööliste, soldatite ja talurahva saadikute nõukogu. Viimaste hooleks pandi ka teatri eest hoolitsemine, aga enne kui sel alal jõuti tegelikke samme astuda, järgnes Saksa okupatsioon.

III

«Endla» teater kodanliku võimu ajal

ALLES 1920. aasta sügisel, mil äsja loodud Pärnu Näitlejate Ühing võttis «Endla» teatri ülalpidamise põhiliselt enda hooleks, alustati suurte raskustega võideldes jälle tööd.

Teatri juhtideks olid J. Kull ja A. Reiman, näitlejaiks E. Kalbus, Ada Kask, Anna Kask, J. Lenk, K. Martinson, O. Mitt, H. Pulst, R. Siig.

Ajakirjas «Jõud ja Ilo» kirjutati 1922. a.:

«Ettekantud tükide hulgas oli nii mõnigi raskem ja parem pala. Nii mõnigi libises päris ladusalt üle näitelava. Korraldati ka rahvaetendusi, kuhu igaüks odavamalt kui kinosse pääseda võis. Kuid kõige selle peale vaatamata töötas ühing kõik aeg üks jalg haa äärel — teine põhjas.»

1922. a. kevadel oli Pärnu Näitlejate Ühing puudujääkide tõttu sunnitud teatri ülalpidamisest loobuma.

Uus trupp loodi samal sügisel Pärnumaa Rahvahariduse ja Heli-kunsti Seltsi algatusel ning majanduslikul toetusel. «Endla» selts andis kaks korda nädalas ruume kasutada ning 120 000 marka ühekordset toetust. Praktiliste majanduslike küsimuste lahendamiseks valiti seltsi-devaheline teatrikomisjon. 16-liikmelist truppi asus uuesti juhtima Aleksander Teetsov. Uute jõududena tulid Tallinnast A. Liik ja abi-elupaar Kalbek. R. Kalbek hakkas laulukoori juhatama, Mary Kalbek aga operette lavastama. Pandi alus orkestrile, mille dirigendiks sai G. David.

1922/23. a. hooaeg ayati H. Mülleri näidendiga «Leek», mis korraliku ettevalmistuse ja üsna võimekate osaliste tõttu õnnestus hästi, nagu märgitakse «Endla» juubelibrošüüris. Etendusi anti kaks korda nädalas: laupäeval draamasid, pühapäeviti komöödiaid. Korraldati ka õpilasetendusi.

1. jaanuariks 1923. a. oli antud 42 etendust väga kireva repertuaariga, mille hulgas leidus vaid mõni üksik tugevam draama. Suursündmuseks oli 1923. a. F. Schilleri «Wilhelm Tell» lavastamine K. Jungholzi poolt näitekunsti-kursusest osavõtjatega. Nimiosas esines K. Hansen külalisena «Estoniast».

A. Teetsovi lahkumise järel 1923. a. juhtis «Endlat» lühikest aega jälle Karl Jungholz.

Siis seisis teatri eesotsas aasta aega (1923—1924) Albert Liik, kes muide lavastas M. Gorki «Põhjas», A. Kitzbergi «Enne kukke ja koitu» ja R. Rollandi «Dantoni», kuid kelle ajal suurenes ka opereti osatähtsus (näitejuht Mary Kalbek).

1924. a. palkas teatrikomisjon uueks näitejuhiks hiljem rahvavaenulikule teele asunud Voldemar Mettuse, kelle erialaks said sõnalavastused. Operetijuhina tegutses edasi M. Kalbek.

V. Mettus taotles oma lavastustes valdavalt originaalsust välises vormis. Eriti südamelähedased olid talle teosed, kus leidus midagi eksootilist või kriminaalset. Nimelt sel põhjusel leiamegi repertuaaris pealkirju, nagu «Idamaa õhtu», «Voorusteta härra Tšu», «Scherlock Hol-

mes» jms. Hooaja jooksul käis üle lava 36 teost. Kuigi mitte kõik polnud uuslavastused, ei saanud nii kiire tempo juures vähegi sügavamast lavastuse ideesse ja osadesse tungimisest juttugi olla.

Kuid repertuaaris domineerima hakanud operett ega eksootika ei suutnud tasakaalustada kulusid. Teatrikomisjon lõpetas tegevuse poolemiljonilise puudujäägiga.

Kui V. Mettus 1925. aastal lahkus, asendas teda jällegi Aleksander Teetsov, organisatoorset külge hakkas juhtima Pärnu Näitlejate Kollektiiv.

1925/26. a. hooajal nägid rambivalgust muu hulgas A. Kitzbergi «Püve talus», C. Dickensi «Kilk koldel», R. Tagore «Ohver», Sophoklese «Kuningas Oidipus». Näiteseltskonna hulgast leiame A. Altleisi, K. Hanseni, M. Kalbeki, M. Miti, I. Suvorova jt.

Vaheldusid teatrit ülalpidavad organisatsioonid (1926. aastast peale töötas «Endla» teater jällegi seltsi vastutusel), vaheldusid näitejuhid, uuenes näitlejate koosseis, kuid teatri pale jäi ikka ilmetuks ja mitte-midagiütlevaks.

Tõsisem katse seda palet muuta tehti 1926. a., mil näitejuhiks tuli «Estonia» näitleja Ants Lauter, kes tõi lavale kaks suurteost — F. Schilleri «Röövlid» ja W. Shakespeare'i «Hamleti».

«Hamletis» mängis A. Lauter ise nimiosa. Tema kõrval olid õnnestunud kujud A. Teetsovi Claudius ja I. Suvorova-Suvero Ophelia.

A. Lauteri tööperiood Pärnus kujunes aga kahjuks lühikeseks. Lavastanud veel paar näidendit, läks ta 1927. a. Tallinna tagasi.

Pärast A. Lauterit võttis kunstilise juhi kohustused juba kolmandat korda üle Aleksander Teetsov. Operetilavastajatena töötasid tema

Steen K. Rutoffi näidendist «Kivi» (1914. a.).

kõrval Frieda Hilden ja Alexius Sagor. 1928. a. asus administratiivdirektori kohale operetinäitleja Viktor Kull, kes samuti tegeles näitejuhtimisega.

Kaalukamate teostena leiame 1927/28. a. hooaja sõnalavastustehulgast A. Kitzbergi «Kauka jumala», N. Gogoli «Revidendi», A. Strindbergi «Surmatantsu». Oma 25-aastase lavalise tegevuse juubeli puhul lavastas A. Altleis A. Kitzbergi «Libahundi».

1928/29. a. hooaeg kulges «Endlas» üha enam opereti tähe all. Operetitrupp koosnes sel ajal tugevamatest jõududest kui kunagi varem või hiljem kodanlikul perioodil. Sinna kuulusid L. Lindau, M. Nõmtak, A. Sagor jt. Operette mängiti rohkem kui sõnalavastusi. Opereti kõrgpunkti teostest võiks menukamateks nimetada «Holiandlannat», «Sambuli roosi», «Dollyt», «Kerjusüliõpilast», «Tsirкусprintsessi».

1928. aastal pühitses «Endla» selts oma 50-aastase tegevuse juubelit. Sel puhul lavastas H. Laur «Estoniast» külalisena H. Raudsepa «Sinimandria».

Kriitika märkis, et «Sinimandria» lavastajana estoonlane H. Laur oli teinud kahtlemata kõik võimaliku, et tükk mõjukalt läbi viia, kuigi tal tuli oma looming ehitada teatris valitsevale sihitusele ja loidusele. Kõigist puudustest hoolimata võis «Sinimandria» ettekannet pidada õnnestunumaks juubelipidustuste ketis. (Ajaleht «Pärnumaa» 14. 6. 1928. a.)

Et «Sinimandria» lavastus tõsis kunstiliselt kõrgemale senistest, selleks aitas kaasa peale H. Lauri hoolika lavastajatöö ka tema enda ja Sergius Lipu kaasamäng. Esimene mängis Andreas Kuslapuud, teine Sarvikut.

Vaadeldes Pärnu teatrielu ideelis-kunstilist külge aastail 1920—1930, näeme siingi, nagu Eesti teatrielus üldse kodanluse diktatuuri aastail, demokraatliku ja reaktsoonilise kultuuri vahelist võitlust. See avaldus kõigepealt repertuaaris, kus ajaviitenäidendid ja armastusjandikesi kujutavad operetid konkureerisid progressiivsete lavastustega.

Vastukaaluks manduvale kultuurielule olid sellised teosed, nagu «Wilhelm Tell», «Danton», «Põhjas», «Röövlid», «Hamlet», «Kuningas Oidipus», «Kauka jumal», «Revident», Tagore «Ohver», «Kameeliadaam» jmt. Kuigi kõik nendest ei leidnud õiget ideelis-kunstilist lahendust, avaldasid nad progressiivset mõju juba ainuüksi oma kirjandusliku väärtusega.

Näeme, kuidas sügavamatest probleemidest ja elu varjukülgedest kõrvalehoiduv, väikekodanliku mentaliteediga võrstsitatud operett hakkas teatris üha võimust võtma, jõudes aastail 1924—1929 mängukavas ja ka lavastuste plaanis esikohale.

Tegelaskujusid näiden-
dist «Danton» (1923. a.).
Vasakult Vädier — R.
Siig, Saint-Just — J.
Kuusemets, Robes-
pierre — J. Kuil, Ril-
laud Varrennes —
K. Jalas.

Tundub, et vastupanu reaktioonilisele kultuurisuunale, manduvale ajavaimule, mis teatris nägi peamiselt lõbustuskohta, ja vähemarenenud publiku maitsele ei olnud teatrikollektiivi hulgas kuigi tugev (välja arvatud A. Lauteri lühike tööperiood). Repertuaarivalikus allusid näitlejad kuulekalt juhtkonna ettepanekutele.

Aktiivseid demokraatlikke jõude Pärnus siiski leidis, need asusid peamiselt väljaspool teatrit. Nende võitlus demokraatliku kultuuri eest viis 1926. aastal välja töölisteatri asutamiseni. Nimelt sel aastal hakkas rida progressiivselt meelestatud haritlasi eesotsas dr. Johannes Vares-Bäbarusega Tallinna Töölisteatri eeskujul organiseerima teatrit, mis vastaks töötava rahva huvidele ja rahakotile.

Loodigi Pärnu Töölisteater kindlapalgalise näitejuhi ja asjaarmastajatest koosneva punktitasulise näitlejaskonnaga. Esimeseks näitejuhiks sai Kristjan Hansen, kellel oli seljataga 15-aastane lavapraktika «Endlas», «Vanemuises» ja «Estonias».

Pärnu Töölisteater seadis endale eesmärgiks areneda välja tööliklassi teatriks, käsitleda laval neid elunähtusi, millest kodanlikud teatrid kõrvale hoidusid, näidata elu sellisena, nagu ta on, tõmmata teatrist võõrdunud töötavat rahvast uuesti teatri ümber.

Algul takistas seda sobiva näitekirjanduse puudumine. (Mängiti M. Metsanurga «Kindrali poega», A. Faiko «Õpetaja Bubust», B. Langmani «Bartel Turaseri»). Edaspidi aga saadi selles suhtes abi Tallinna Töölisteatrilt.

Järgmine kunstiline juht Andres Särev suutis Töölisteatri lühikese ajaga viia kutseliste teatritega kunstiliselt võrdsele tasemele. Edaspidi isegi ületati mitmel korral «Endla» lavastusi, mida märkisid ära ka kodanlikud ajalehed.

Näitetruppi kuulus 1928. aastast ca 50 inimest. Tegutsesid N. Goldschmidt poolt organiseeritud paarikümmeliikmeline puhkpilli-orkester ja 62-liikmeline laulukoor. 1928/29. a. hooajal lavastati 20

näidendit (umbes pooled ühevaatuselised), nende hulgas L. Andrejevi «Inimese elu» ja «Kuningas Nälg», G. Kaiseri «Hommikust keskööni», A. Kivi «Nõmme kingsepad», U. Sinclairi «Sissetungija» ja «Laulvad vangid», R. Tagore «Ohver», Lope de Vega «Naiste mäss».

Väga suure menu osaliseks sai L. Andrejevi «Inimese elu». Samuti võib lugeda saavutuseks R. Tagore «Ohvri» vabaõhulavastust.

1929. a. nägid rambivalgust ka E. Vilde «Pisuhänd» ja A. Jakobsoni «Vaestepatuste alevi» dramatiseering.

1930. a. asus näitejuhi kohale jällegi Kristjan Hansen. Tema silmapaistvamaks lavastuseks sai A. Kitzbergi «Tuulte pöörises». Nagu kaasaegsetest arvustustest nähtub, oli lavastus kindlal käel läbi viidud, stseenid üksteisega orgaaniliseks tervikuks liidetud, tegelased lähedal Kitzbergile, mäng hoogne ja ladus. Avaldati arvamist, et kui Töölis-teater jätkab «Tuulte pöörise» esietendusel näidatud mängu, siis võib temast võrsuda ohtlik võistleja «Endlale».

Tegelikult see juba oligi nii.

Töölis-teater andis küll hooaja jooksul vähem etendusi kui «Endla», aga etenduse keskmine küllastajate arv oli esimesest tunduvalt suurem: näiteks 1928/29. a. hooajal 500 «Endla» 325 vastu, 1930/31. a. hooajal 260 «Endla» 207 vastu. Põhjuseks oli niihästi repertuaari valik kui ka näidendite sisuline tõlgitsus ja nende teostamise kunstiline tase, aga samuti odavamad piletihinnad.

Kuna Töölis-teatril puudusid riiklikud toetussummad (sai vaid väikest toetust Tallinna Töölis-teatritilt), puudusid oma teatrimaja, rikkalik garderoob, siis võib kujutleda, kui suurt jõupingutust nõudis teatri ülalpidamine juhatuse ja tegelastelt.

Töölis-teater sai algusest peale kodanlike ringkondade kallaletungi objektiks. Näiteks «Pärnu Postimees» avaldas 18. aprillil 1929. a. artikli «Kunst kistakse poliitikasse. Pärnul pole vaja kaht teatrit». Kirjutis oli teravasti sihitud Töölis-teatri vastu, kes «kuulutab sotšjalismi taevariiki . . .» Ajaleht nõudis, et toetus, mida taotles Töölis-teater, antaks «Endlale».

«Pärnu Päevaleht» püüdis ainuüksi Töölis-teatri odavate piletitega, mida «kehvemgi inimene lunastada suudab», põhjendada, miks Töölis-teater leidis hooaja läbi rohkearvulise publiku (10. 5. 1929. a.).

Töötavate kihtide rahanappus polnud kaugeltki ainukeseks põhjuseks «Endla» ebapopulaarsuses, sest ka piletihindu alandades ei parenenud olukord. Hoolimata «rahvaetendustest» piletihinnaga 10 senti üle saali, näitas «Endla» küllastatavus pidurdamatut langust.

1931. a., kui K. Hansen läks «Endlasse», sai Töölis-teatri näitejuhiks senine «Vanemuise» näitleja-lavastaja Ferdinand Pettai. Uus näi-

Ants Lauter — kunstiline juht
aastail 1926—1927.

tejuht taotles oma lavastustes realistlikku, psühholoogiliselt põhjendatud, tihedakoelist ansamblimängu. Lavale ilmus üha uusi progressiivsete autorite teoseid, nagu L. Franki «Sõda, nälg ja naine» («Karl ja Anna»), F. Wolfi «Tsüankaal» jt.

Erilist märkimist väärib, et Pärnu Töölisteater tõi kodulinna esimesena lavale nõukogude näidendeid — V. Katajevi «Ringi kvadratuur» (1929/30. a. hooajal), sama autori «Miljon piina» (1931/32. a. hooajal) ja V. Škvarkini «Petis» (1932/33. a. hooajal).

Samal ajal jätkus «Endla» tegevus 30-ndate aastate algul pideva kriisi tähe all. See oli «ainult vaevaline kiratsemine ja elamine n.-ö. vanast rasvast», nagu konstateeriti «Endla» kutselise teatri 25 aasta juubeli albumis 1936. a.

Tunduv osa tegelaskonnast töötas senini ikkagi vaid poolkutselisena, punktitasu alusel. Punktitasu sai ka tehniline personal. Näitlejate palgaksid kärbiti.

1932. a. kevadel «Endla» teatri järjekordseks majanduslikuks «päästmiseks» moodustatud teatrikomisjon kutsus kunstiliseks juhiks Tallinna Draamateatrist Raivo Opsola, näitlejaskonda täiendati noorte andekate lavajõududega, nagu Salme Lott ja Elsa Maasik, dekoraatoriks palgati kunstnik A. Vardi-Bergman. M. Lüdigi algatusel loodi teatri juurde muusikaosakond ja taastati «Endla» seltsi segakoor.

1933. a. võttis selts teatri jälle oma eelarvele, kuid juhatuseliikmete isiklikul vastutusel.

Tülikast võistlejast Töölisteatri näol püüdsid «Endlat» toetavad ringkonnad visalt vabaneda. 1933. a. lõpuks õnnestuski mitme teatrikomisjoni liikme poolt algatatud rünnakute tagajärjel kuhjata Pärnu Töölisteatri teele niivõrd hulgaliselt tõkkeid, et see, kaotanud viimased rahalised toetused, oli sunnitud likvideeruma. «Endla» jäi Pärnus ainuvalitsejalikuks teatriks.

Pärnu Töölisteatri viimaseks tähelepandevavamaks lavastuseks oli 1933. aasta algul väljatoodud E. Vilde «Mahtra sõda», mille dramatiseeris lavastaja K. Ird.

Töölisteater ei jõudnud püstitatud eesmärkideni — töölisteatriks selle sõna kõige laiemas mõttes. Ta jäi kodanliku ilmega tööliste teatriks. Sellest hoolimata tegi ta rahvusliku teatrikunsti demokraatlike tra-

Platon — V. Laason, ema — M. Voog A. Korneitšuki näidendis «Platon Kretšet» (1936. a.).

Stseen A. H. Tamm-
saare näidendist
«Juudit» (1936. a.).
Keskel Olovernes —
K. Hansen, valges
Juudit — M. Mura-
kin.

ditsioonide säilitamiseks ja arendamiseksi palju ära. Teatrist võrsusid mitmed hilisemad väljapaistvad lavajõud (K. Ird, M. Voog jt.). Töölis-teatri sulgemine oli demokraatlikule kunstisuunale tõsiseks löögiks. Siiski püüti neid traditsioone ka järgnevatel aastatel osaliseltki säilitada mõne isetegevusliku näiteringi töös, näiteks Rääma «Nooruse» näiterin-
gis Kristjan Hanseni juhtimisel.

«Endla» palet aga uus ümberorganiseerimine oluliselt ei muutnud. R. Opsola vähendas küll operetti, kuid ei toonud sõnalavastustena välja kuigi suure kunstiväärtusega asju. «Opsola-aegne teater käib... repertuaarilt alla ning sama on maksev jällegi teatri majanduse kohta» («Pärnu Päevaleht» 30. 10. 1936. a.).

Teatav pööre «Endla» teatri töös hakkas kujunema 1934. a., mil direktori ja kunstilise juhi kohale asus Eduard Lemmiste. E. Lemmiste, kes oli tutvunud tsaariarmees teenides, kodusõja päevil ja Nõukogude riigi algusaastail vene teatrikunsti traditsioonidega, pooldas K. Stanis-
lavski meetodit ning omas tunnustusväärset pedagoogilist vilumust.

E. Lemmiste alustas oma tööd paljutöotavalt H. Ibseni «Peer Gyndi» lavastamisega, näidates nimiosas ka silmapaistvaid näitlejavõimeid. Kuid maailmaklassika osatähtsus jäi siiski suhteliselt väikeseks. Edas-
pidi tulid lavale sellised näidendid, nagu A. Kitzbergi «Püve talus», J. Jurjini «Kui langevad vaheseinad», I. Mihaili «Olen 26-aastane», operetid «Sügismanööver», «Havai lill» jne.

Kodanlik kord Eestis oli välja jõudnud fašistliku diktatuurini. Kõr-
gemalt poolt esitati nõue, et teater peab teenima rahvusterviklikkuse
propaganda huvisid, näitama kodanliku elulaadi oletatavat positiivset
külge, ülistama omakultuuri ja mingi «ürgeestlase» iseloomujooni, and-
ma vaatajaile «fantaasiat väljaspool tegelikkust...».

Peab märkima, et Eesti teatrid, nende hulgas ka «Endla», ei täitnud
siiski täiel määral autoritaarse kultuuripoliitika nõudmisi.

Eduard Lemmiste — kunstiline
juht aastail 1934—1941.

Tööliskonna ja eesrindliku intelligentsi hulgas avaldus üha sagedamini võitlev fašismivastane hoiak, mida tuli arvestada ka «Endla» teatri juhtkonnal. Töölisteatri likvideerimise järel oli selle teatri näitlejaid «Endlasse» üle tulnud. See süvendas «Endla» kollektiivis demokraatlikku meelsust. Tuli ka mõelda töölispublikule, kes oma teatrist ilma oli jäänud. Selles valguses on üsna mõistetav, et lavale pääsesid niisugused teosed, nagu E. Tammlaane «Raudne kodu», S. Aši «Dr. Silber», E. Tradwelli «Mašinaal».

1935/36. a. hooaeg tõi teatrile ka pisut lahedamaid majanduslikke tingimusi. Teatrile määrati alaline toetus riigieelarvest (5000 kr.).

Hooaeg avati ooperiga. E. Lemmiste tõi lavale G. Verdi «Traviata». Ooperis olid kaastegevad M. Mikk-Murakin (Violetta), H. Malmsten (Alfredo), H. Sooper, R. Teder jt.

Eeskätt M. Mikk-Murakini heade vokaalsete ning mänguliste võimete tõttu oli ooperil suur menu. Edukalt tuli Alfredo osaga toime ka H. Malmsten.

1936. a. veebruaris lavastati «Endlas» Nõukogude kirjaniku A. Korneitšuki «Platon Kretšet».

«Platon Kretšet» mõjus teatris seni praktiseeritud lääne-euroopa tõlketeoste kõrval tugeva kontrastina. Näidendil oli palju voorusi: tu-

gev, tõusva pingega arenev intriig, rida elulisi ja õnnestunud kujusid, elav, sageli huumorist sädelev dialoog, puudusid kodanlikus näitekirjanduses nii tavalised kahemõttelisused.

Nõukogude näidendi esilavastust Eestis oli sõitnud Pärnusse jälgima ka Nõukogude Liidu saatkonna sekretär Kljavin abikaasaga.

Sama aasta kevadel esines «Endla» «Platon Kretšetiga» ka Tallinnas. Sel puhul kirjutas L. Soonpää:

«Külalistest jättis ta («Endla» E. J.) publikule küll kõige sügavama mulje, kuid ega seda saa täiel määral teatri koosseisu arvele panna, vaid «Endla» menus on kaaluv sõna kaasa rääkida ka ettekantud teosel» («Uus Eesti» 12. 6. 1936. a.).

1936. a. tähistasid oma 25-aastase lavategevuse juubelit E. Lemmiste ja K. Hansen. Esimene lavastas sel puhul V. Devereux' ajaloolise draama «Navarra Henrik», teine A. H. Tammsaare «Juuditi».

«Navarra Henrik» õnnestus enam kui rahuldavalt. Lähimõeldud osatäitmisega äratasid tähelepanu E. Lemmiste nimiosas, M. Mikk-Murakin printsess Margot'na ja R. Teder kuninganna Medicina.

K. Hansen lavastas «Juuditi» nimikängelase isikudraamana. Tänu eelkõige M. Mikk-Murakini (Juudit) ja K. Hanseni (Olovernes) sisukale mängule kujunes «Juudit» hooaja parimaks lavastuseks.

1936/37. a. hooaja avalavastusteks sai Molière'i «Ihnus». Lavastas E. Lemmiste, kes kehastas ka Harpagoni. «Ihnusast» ei kujunenud küll mingisugust silmapaistvat tähist, kuid «Endla» tollaegset taset arvestades võib selle siiski n.-õ. pluss-poolle kanda.

31. oktoobril 1936. a. tähistati «Endla» kutselise teatri 25 aasta juubelit A. Kitzbergi «Libahundiga».

«Lavastaja,» kurdetakse kaasaegses arvustuses, «kes põhitooniks oli õieti võtnud realistliku laadi, oli teost siiski millegipärast püüdnud

Käsitöölise stseen
W. Shakespeare'i
komöödiast «Suve-
õõ unenägu» (1938.
a.). Kolmas vasakult
Muhkam — A. Mäl-
ton.

omalt poolt «rikastada» meeleeolutsemisega ja sümboolikaga ning sisse toonud sobimatut naturalismi . . .

«Libahundi» peakuju — Tiinat — kehtas jõurikkalt ja sügava sisseelamisega Hilda Sooper. Ta suutis haarata ja panna kaasa elama meeleeolu värviküllase nüansseerimisega, andes oma parima viimase vaatuse suristseenis. Ka teised osakandjad (R. Teder, M. Mitt, M. Voog, H. Rinne jt.) esinesid sobivalt, kuid nende mäng oleks võitnud ilmekuselt ja pääsenud rohkem mõjule tugevama režii puhul.» («Päevaleht» 4. 11. 1936. a.).

1936. a. paiku hakkas «Endlas» operett sõnalavastustele alla jääma. Tugevamad operetijõud olid lahkunud, soovida jättis laululine külg. Samuti oli raskusi orkestriga. 1937/38. a. hooajast peale jäeti operett mitmeks aastaks teatri mängukavast üldse välja.

Opereti kõrvalejätmisega paranes veelgi mõnevõrra sõnalavastuste tase. Kergesisuliste komöödiate kõrval oli tähelepanuväärsemaks sündmuseks E. Tradwelli draama «Mašinaal» lavalettoimine 1938. a. Draama lavastati E. Lemmiste poolt näitleja R. Tedre juubeliks ja see kujunes teatri üheks silmapaistvamaks lavastuseks.

«Mašinaal» on tugev sotsiaalsete probleemidega draama. Teos süüdistab kapitalistliku maailma elulaadi, kus kodanliku tsivilisatsiooni hammasrattad purustavad inimese kirjutamatuid õigusi ja hävitavad igapähe, kes julgeb vastu hakata masinühiskonnale, kus ebajumalaks on raha.

Näidend tuli «Endla» lavale Tallinna Töölisteratri kaudu, kus see esietendus 1935. aastal. «Mašinaali» lavastamine näitab ühest küljest lavastaja tunnustusväärset edumeelsust, teisest küljest suurt julgust, kuna näidendis on 35 tegelast ja hulk lavapilte.

Julget ettevõtet kroonis õnnestumine. «Mašinaalist» kujunes hooaja tugevaim lavastus. Lavastaja suutis suure näitlejate kollektiivi kokku sulatada ühtseks ansambliks. Osade õige tõlgitsuse, eriti peaosalist Ellenit kehtastava R. Tedre kaasahaarava mängu tõttu lõi kõlama protest kodanliku ühiskonnakorra vastu, mis hävitab kõik inimlikud tunded.

«Ja kui lisaks sellele teose väärtusele seltsib lavastusline korradaminek ja hea mäng, siis on põhjendatud ütlus — käesoleva hooaja parim lavastus,» kirjutas «Pärnu Päevaleht» 21. 2. 1938. a.

«Mašinaalile» järgnes kohe teine ideedraama, S. Aši «Dr. Silber», mille lavastas P. Sepp. Humaansuse nimel võitleb teos kivilinenud dogmade, eelarvamuste ning auahnuse vastu. Tugeva külalislavastaja läbimõeldud ja nõudlik töö kujunes teatrile kõvaks õppetunniks ja andis häid tagajärgi haarava lavastuse näol.

Stseen E. Tammlaane näidendist «Raudne kodu» (1938. a.).

1938/39. a. hooaeg avati Shakespeare'i «Suveöö unenäoga». Lavastaja E. Lemmiste oli kopeerinud põhiliselt «Estonia» lavastust, taotledes välisele särrale rajatud muinasjuttu.

«Paremini õnnestunud kujud osutus A. Mältoni Muhkam, kes suutis oma lihtsuse ja naiivsusega kõita rohkem teatrikülastajate tähelepanu kui muinasjutulinikusse mähitud armastajatepaarid.» (K. Kask, «Shakespeare Eesti teatrilaval», lk. 64.)

Novembris 1938. a. tuli lavale E. Tammlaane «Raudne kodu». Arvustus kiitis teost, lavastust ja näitlejate head ansamblimängu.

««Endlas» lavastas teose teatri kunstiline juht E. Lemmiste. Tundsi meheemelt ka tema tööst. See oli tehtud lihtsalt, taotlemata erilist lavastuslikku nikerdustööd, kuid just sellisena õngi vist õige lavastada Tammlaant. Lavastaja oli pannud pearõhu ansamblile, sellele, mis ju «Raudse kodu» juures annab asjale tema tuuma...»

Üksikute osatäitjate kohta ei tahaks seekord nagu kirjutadagi. Miks? Aga sellepärast, et «Endla» lavastuses pääses mõjule ansambel, kuna üksikud osalised jäid rohkem tagaplaanile.» («Päevaleht» 5. 11. 1938. a.)

«Raudse kodu» lavastus ei realiseerinud küll kõiki autori mõtteid, siiski olid seal üldiselt õigesti lahendatud tegelastevahelised suhted ning antud rida pingelisi stseene: lahing ülestõusnute ja laeva juhtkonna vahel, laevahukk jne.

Tänu sellele ja tugevale dramaturgilisele materjalile tõusis lavastus ometi «Endla» kunstiliste saavutuste etteotsa.

Vaadeldes ligemalt «Endla» õnnestunud lavastusi, näeme, et suuremaid kordaminekuid oli teatril just sügavasisuliste draamateostega.

Nähtavasti innustas selline materjal lavastajaid ja näitlejaid, kelle hulgas oli mitmeid tugevaid dramaatilise kallakuga andeid, aktiivse- male loomingulisele tööle.

Teoste ideed ei leidnud aga iga kord täit avamist, sageli hakkas kõlama mõni kõrvalteema, suurt rõhku pandi välisele karakterisusele ja suruti kujule peale lavastaja või näitleja maitse isiklik pitsat, mida autori tekst ei õigustanud. Lugeses E. Lemmiste enda ja tema ajal töötanud teiste näitejuhtide lavastuste arvustusi näeme, et satiiriline teos muutus mõnigi kord jandiks ja sotsiaalne draama isikudraamaks. Kindlas keskkonnas ning ajajärgus tegutsevad inimesed kaotasid oma konkreetsuse ja muutusid inimesteks üldse. Kõigepealt tingis seda fašistliku diktatuuri kunstipoliitika.

Teiseks aga ei võimaldanud ka lühike aeg sügavamalt tungida näidendi sisusse. Tuli ju anda järjest uusi lavastusi, sest keskmiselt etendati üht näidendi vaid 7—8 korda, populaarsemate komöödiade puhul ulatus see arv kahekümne ligi, tõsisemad asjad aga lõpetasid elutee 4—5 korra järel. Ja lavastuse väljatoomiseks jäi keskmiselt kolm nädalat.

Näiteks loeme E. Knoblauch'i «Fauni» lavastamise kohta:

«Me kaldume «Fauni» pidama satiiriliseks näitemänguks, aga teda ei kantud sellisena ette, vaid ikka komöödiana. Ja sellepärast osale publikule tundus «Faun» lähenevat tragöödiale.» («Pärnu Päevaleht» 14. 10. 1935. a.)

1939/40. a. hooajal repertuaari üldpilt ei muutunud. Tugevamatest teostest nähti laval V. Katajevi «Ringi kvadratuuri», E. Mobergi «Naist», E. O' Neilli «Anna Christiet».

Nõukogude näidendi ei esitatud muidugi mitte selleks, et näidata nõukogude korra edasiviivat jõudu või nõukogude inimeste moraalseid väärtusi, vaid peamiselt sellepärast, et senine šablooniline repertuaar nõudis rikastamist.

Lavastamisel asetati rõhk ikkagi miljöole, välistele karakteritele ja nn. üldnimlikele teemadele. «Ringi kvadratuuri» pealkirigi oli muudetud, seda mängiti «Abielu skandaalide» nime all.

Kuigi E. Lemmiste kunstiliseks juhiks olles teatri kunstiline tase tõusis ja majanduslik olukord paranes, olid «Endlas» fašistliku dikta- tuuri võimupäevil siiski ülekaalus kodanliku kultuuri allakäigust tingitud nähtused: ajaviiteks mõeldud nõrgad tõlketeosed, kahemõtteli- suse ja labasusega vürtsitatud algupärandid, pinnapealne, ebaõige la- hendus, näitlejate väline mängitsemine.

Steen V. Katajevi komöödiast «Ringi kvadratuur» (1940. a.).

Teisest küljest aga demokraatliku ja reaktioonilise kunstisuuna vahelises võitluses lavale pääsenud progressiivsed draamateosed, nende õnnestunud tõlgitsused ja üle rambi kandunud edasiviivad mõtted ehitasid siiski alusmüüri või vähemalt kohendasid pinnast tõeliselt rahvalikule kunstiteatrile, mida Nõukogude Eestis hakati rajama pärast 1940. a. sotsialistlikku revolutsiooni.

IV

Esimene nõukogude aasta

O. Kuningas

1940. A. JUUNIPÖÖRE avas uue epohhi ka «Endla» teatri ajaloos. Koos teiste Eesti teatritega muutus «Endlagi» nüüd tõeliseks töörahva kunstiasutuseks.

Esimesel nõukogulikul hooajal, aastail 1940—1941 töötas teatri direktorina ja kunstilise juhina edasi E. Lemmiste. Esmakordselt «Endla» tegevuse jooksul valiti teatri ametiühingukomitee, mille esimeheks sai K. Hansen. Teater vabanes seniseist rõhuvaist majanduslikest muredest ja võis täie energiaga asuda ideelis-kunstiliste ülesannete täitmisele. Kui kodanlikul ajal rida «Endla» nimekaid näitlejaid oli madalate palkade tõttu sunnitud otsima mitmesugust kõrvalteenistust, siis nüüd hakkasid kõik näitlejad saama oma võimetele vastavat tasu.

Teatri sisulise töö uus suund avaldus kõigepealt repertuaaris. Hooaeg avati A. H. Tammsaare «Põrgupõhja uue Vanapaganaga». Nõukogude näitekirjanduse rikkalikust varasalvest toodi lavale A. Arbuzovi «Tanja» ja K. Trenjovi «Ljubov Jarovaja». Mõlemad said tee-

nitud menu osaliseks. Vene klassikast lavastati uuesti M. Gorki «Põhjas», eesti klassikast A. Kitzbergi «Neetud talu». Kaasaegsest eesti näitekirjandusest langes valik P. Vallaku komöödiale «Epp Pillarpardi Punjaba potitehas». Välismaisest näitekirjandusest püsisid repertuaaris E. O'Neilli «Anna Christie» ja H. Vuolijoe «Vastumürk». Operetidest lavastati R. Planquette'i «Corneville'i kellad» ja S. Rombergi «Võidu laul». Korraldati ka kontserte ja estraadiõhtuid. Uudseks töövormiks oli teatri kunstiliste brigaadide esinemine ettevõtetes ning asutustes.

Külastajate arv nii kohapeal kui ka ringreisidel kasvas tunduvalt. Kui «Endla» etenduste arv ka senistel nn. headel aastatel oli püsinud keskmiselt 90—100 piirides, siis 1940/41. a. hooajal tõusis see korraga üle 200. Seejuures pandi suurt rõhku ka maakeskuste kunstilisele teenindamisele.

Tõhusat tööd tehti teatrikollektiivi ideelis-poliitiliseks kasvatamiseks — korraldati loenguid ja vestlusi, anti välja seinalehte «Prožektor», levitati kirjandust jne.

Suurematest organisatsioonilistest muudatustest tuleb 1940/41. a. hooajal märkida veel opereti taastamist. Välise tõuke andis selleks asjaolu, et taheti leida pidevat rakendust Pärnus kui kuurortlinnas suvisel hooajal tegutsenud sümfooniaorkestrile. Hea professionaalse tasemega orkester V. Tago juhatusel oligi taastatava «Endla» opereti tugevaimaks küljeks. Seevastu jättis märgatavalt soovida vokaalne külg, eriti koori tase, kuna lauljaid üldreeglina värvati ilma erilise ettevalmistusega isetegevuslaste hulgast.

Rahuldava muusikalise ettevalmistusega solistide kaadri täiendamiseks angažeeris teater hooaja keskel Tallinna Riikliku Konservatooriumi üliõpilase Paul Mäe. Subertina esines väljapaistvalt Sophie Sooäär.

Ballettmeister Sophie Karmi suutis lühikese ajaga üsnagi rahuldavale tasemele viia tantsurühma. Kuid teravalt andis tunda ajanõuete kõrgusel seisva operetilavastaja puudumine.

Teatri juhtkonnale sai peagi selgeks, et eksperiment opereti taastamisega ei õigustanud end ei kunstiliselt ega suurte kulude tõttu majanduslikultki ja et Pärnus esialgu on võimalik ülal pidada ainult korralikku sõnalavastusteatri. Seda näib tõendavat ka kodulinna teatrielu hilisem areng.

Draamakollektiivi töö arenes sel hooajal stabiilselt. Tõhusalt aitas sellele kaasa asjaolu, et repertuaaris täielikult puudusid seda seni ballastina koormanud alaväärtuslikud salongi- ja kommertsnäidendid. Kui kõnelda «Endla» kunstilistest saavutustest esimesel nõukogulikul hooajal, siis on põhjust õnnestunumate lavastustena esile tõsta «Ljubov

Jarovajat *)», «Tanjat» ja «Neetud talu». Loomingulist õhkkonda aitas süvendada tihe kontakt teatri ja publiku vahel.

Innustavalt mõjus teatrikollektiivile väljapaistva nõukogude kirjaniku Mihhail Solohhovi külaskäik 1941. a. varakevadel. Kirjanik vestles pikemalt teatri juhtkonna ja ametiühingukomitee esindajatega ning tundis elavat huvi teatri mineviku ja tänapäeva vastu.

Hooaja viimase lavastusena oli 1941. a. suvel ette nähtud läti klassiku R. Blaumani rahvatükk lauludega «Rätsepad Sillamatsil». Kuigi vahepeal puhkes Suur Isamaasõda, jätkati tööd lavastuse kallal kuni peaproovini. Selle kõrval moodustati kindlustustöödel töötajate teenindamiseks kontserdibrigaadid, anti arvukalt kontsertetendusi.

V

Fašistliku okupatsiooni ikke all

TEATRIKOLLEKTIIVI intensiivse töö katkestas hitlerlike okupantide ootamatu tungimine Pärnu 8. juulil 1941. a. Selle päeva ennelõunal käisid teatris veel proovid. . . («Rätsepad Sillamatsil» jäi küll lavale toomata. Fašistliku «uue korra» üheks peatunnuseks oli juutide halastamatu tagakiusamine ning hävitamine, Blauman aga käsitleb kõnealuses näidendis juudi käsitöölise omavahelist armuromaani suure südamesoojusega. Okupeeritud linnas ei võinud sellise teose esitamine kõne alla tulla.) Viivitamatult alanud arreteerimistelaine tabas ka teatri tegelaskonda. Ühe esimesena langes pruuni terrori ohvriks ballettmeister Sophie Karmi. See oli veriseks avamänguks järgnenud süngete sündmuste seeriale, mis lõppesid 1944. a. sügisel «Endla» teatrihoone hävitamisega hitlerlike hordide poolt.

Okupatsiooniaega «Endla» teatris, niisama nagu eesti teatris üldse, iseloomustasid kunstilise taseme, nõudlikkuse ja maitse ning kollektiivi töötösiduse allakäik seoses pealesunnitud, väärtusetu lavastuste, «kirevate õhtute» ja labaste kontsertidega. Allakäik oli niivõrd tugev, et seda märkis puhuti ära isegi tolleaegne ajakirjandus, olgugi muidu õigeks pidades lõivumaksmist ajavaimule.

*) «Ljubov Jarovaja» lavastus E. Lemmiste poolt oli selle teose esilavastuseks Eestis. Näidendi repertuaarivõtmisel on teineid tolleaegsel dekoraatorilnäitlejal U. Hallal, kes nägi «Ljubov Jarovajat» 1937. aastal Pariisis Moskva Kunstiteatri esituses.

„Ljubov Jarovaja” kavalehe tekstist nähtub, et lavastuse ideena oli püütud välja tuua peakangelase liini — Ljuba andumust ja ustavust revolutsioonile ning tööliisklassile. Peategelase A. Villmanni (dubleeris O. Eenmaa) ja teiste kandvate osade täitjate (Jarovoi — P. Ruubel, Koškin — K. Hansen, Svandja — E. Lemmiste) hea mängu tõttu see ka õnnestus. (E. Järs.)

Nii näiteks teatri 1941/42. a. hooaja lõppkokkuvõttest loeme:

«Mis puutub «Endla» möödunud aasta kunstilisse kordaminekusse, siis esines siin tugevaid lünki. Eeskätt oli teatri repertuaar liiga juhuslik ja tugeva revüüliku tendentsiga. . . Operett ja muusikalavastused olid tugevas ülekaalus, ja kogu hooaja kohta oli vaid neli sõnalist uuslavastust, needki kõik komöödiad . . .» («Uus Elu» 6. 6. 1942. a.)

Teatri kunstilist külge juhtis 1941/42. a. hooajal H. Aare. 1942. a. sügisel sai kunstiliseks juhiks R. Kuljus. Olukorda see ei parandanud.

1942/43. a. hooaja ettekannete domineeriva osa moodustasid endiselt «kergeisisulised komöödiad ja küsitava väärtusega operetid. Kogu hooaja jooksul esitati 2 tõsisemasisulist sõnalavastust. Veelgi kahvatum oli muusikaliste lavastuste osa, kus peale ühe kodumaise opereti (P. Ardna «Tatra tüdruk») kõik oli alla keskpärase.

Kogu selles . . . töös on nii palju juhuslikku elementi, mis paramatult sellele tööle vajutab diletantliku pitsati.» («Uus Elu» 8. 8. 1943. a.)

1943/44. a. hooaeg algas A. Mälgu «Metshumala» «liivale jooksnud esietendusega».

Poolaasta lõpu artikkel kohalikus ajalehes kandis pealkirja «Hall eesriie». Autorit vaevas «nukker tunne, et Pärnu teatrieluga ei ole kõik korras» . . .

Kommentaarid eeltoodud tsitaatide juurde osutuksid nähtavasti liigseks.

1944. a. kevadel lõpetati okupatsioonivõimude käsul sääranegi «teatritegemine».

Kui sama aasta 23. septembril arenes fašistliku vägivaldavalitsuse sünge finaali Pärnus, langes selle ohvriks ka «Endla» teatrihoone, mille taganevad hitlerlased maha põletasid.

VI

Pärnu teater Suure Isamaasõja järgsel perioodil

23. SEPTEMBRIL 1944. a. vabastasid Nõukogude armee väeosad Pärnu. Otsekohe tehti algust fašistliku okupatsiooni koletute tagajärgede likvideerimisega kõigil elualadel. Uuesti hakati organiseerima ka teatrielu.

Ajutine ulualune «Endlale» leiti II keskkooli ruumides, kus juba 8. oktoobril 1944. a. avati kontserdiga uus hooaeg ja ühtlasi uus ajajärk Pärnu teatrielus.

Algul juhtis teatrit Riivo Kuljus, peatselt aga asus kunstilise juhi kohale Eduard Türk.

II keskkooli allüürnikuks ei jäänud teater kauaks. Oktoobri lõpul anti linna täitevkomitee poolt teatri käsutusse endise pangahoone teine ja kolmas korrus. Panga operatsioonisaali ehitati lava ja üle jäi umbes 300 istekohaga vaatesaal. Sindi tekstiilivabrikust hangiti eesriie.

Dekoraator U. Halla hakkas kibekiirelt muretsema materjale ja valmistama dekoratsioone. Algasid proovid A. Kitzbergi komöödiaga «Püve talus», jätkusid kontsertõhtud.

A. Kitzbergi näidendi lavaletoomisega taheti rõhutada teatri rahvalikke traditsioone. Teisest küljest oli «Püve talu» oma võrdlemisi lihtsa koega sobiv alguseks küllaltki raskeis sõjaaegseis oludes.

«Püve talus» esietendus 15. novembril 1944. a. A. Sikkeli lavastuses. Kriitika rõhutas, et lavastus kujunes teatri loominguvõimalusi arvesse võttes paremaks kui juleti loota.

Elustati uuesti ka operett. Kohendati «Onupoega Bataaviast», siis tuli lavale «Lõbus talupoeg». Raske oli vanast rööpast välja saada, ikka kaldus asi jandi poole.

Opereti «Onupoeg Bataaviast» esietenduse puhul kirjutab «Tööraha Hääl» A. Sang:

««Endla» on nüüd juba terve rea kergeid asju kergekäeliselt välja lasknud. Ootame päris suure põnevusega ka mõnd tõsisemat lavastust.»

Teater vastas sellele A. Kitzbergi «Tuulte pöörises» lavastamisega, mida juhtis jälle teatrisse tagasi pöördunud K. Hansen.

«Üldmulje lavastusest oli meeldiv,» kirjutas sel puhul kriitik A. S. (A. Sang). «Esiteks näitab see, et teatril on tahet senisest jantlikust joonest taanduda. Muidugi pole nõudlikumast teatritööst võõrutatud koosseisu kerge jälle «raske kunsti» rööbastele juhtida. Kui see juba esimeses ürituses siiski suurtes joontes õnnestus, siis kahtlemata K. Hanseni andunud ja hoolika juhtimise tõttu.» («Tööraha Hääl» 27. 1. 1945. a.)

Jaani mängisid A. Viir ja J. Küüts, Kaarliit — U. Halla, Leenat — M. Voog ja A. Schifrin, Jaaku — I. Velmet. Jaani emana esinesid A. Konsa ja S. Rimmelgas. Tähelepanuväärivamad olid mõlema Jaani osatäitmised.

Edasi tulid lavale «Mauruse gümnaasium» (lavastaja E. Türk), «Lootus õnnistusele» (lavastaja A. Sikkeli), operett «Mariza» (lavastaja R. Kuljus).

«Mauruse gümnaasiumi» nimetas A. Sang tänu E. Türki heale mängule koguni «kõrgeklassiliseks». E. Türk ise mängis härra Maurust. Õnnestunult kehasas Indrekut Leon Lindau. Oli veel mitmeid häid kujusid, nagu B. Miti Ollino, K. Ruusi Ramilda (näitleja esimene osa

«Endlas»), J. Kūtsi Tigapuu, I. Velmeti kooliteener jt. H. Heijermansi näidendis «Lootus õnnistusele» oli silmapaistvamaks Jo E. Raueri esituses.

Teater tegi külaskäigu Tallinna, mängides seal «Mauruse gümnaasiumi», «Eluaabitsat» ja «Marizat».

Sel puhul märkis L. Soonpää:

««Endla» esinemiste puhul on puudutatud diletantlikkuse küsimust. Selle all on arvatud nähtavasti seda, et üksikute näitlejate mängutehnika ei ole küllalt kõrge, et on veel vähe professionaalsust. Kahtlemata peab see väide paika üksikute näitlejate juures. Kuid kaugelt suurema osa esinejate puhul võisime nentida küllaldast professionaalsust. Seejuures peame silmas pidama seda lühikest aega, mis neil teistelt kutsetelt või asjaarmastajalikelt lavadelt tulnuil on kasutada kutselise teatri töösse süvenemiseks.» («Rahva Hääle» 27. 5. 1945. a.)

1945. aasta juulis proovis teater jõudu A. Kitzbergi «Libahundiga». Draama toodi lavale E. Türgi juhtimisel kolme nädalaga. Siiski pidas kaasaegne arvustus lavastust keskmiselt õnnestunuks. Tiinat mängis Karin Ruus «küllalt hea eduga», saavutades surmastseenis «suure kunstilise veenvuse».

Maril (P. Paal) domineeris algul lubamatul määral «kollast kadedust», järgmistes vaatustes jõudis ta õigele tõlgitsusele. I. Põdra ja H. Viiru vanemate kujud aga olid «tunnustusväärsed saavutused». M. Voogi vanaema rahuldab.

1946. a. võttis ÜK(b)P Keskkomitee vastu otsuse «Draamateatri repertuaarist ja selle parandamise abinõudest».

Selle otsuse valguses pööras «Endla» suuremat tähelepanu nõukogude näidendele.

Ralf — A. Sikkel ja R. Miilas — E. Türk A. Jakobsoni näidendis «Elu tsitadelis» (1946. a.).

Ilmar Tammur —
kunstiline juht aastail 1948—1952.

Pärast L. Utjovski «Mälestusväärseid kohtumisi» ja L. Leonovi «Tavalist inimest» toodi 1946. a. detsembris välja «Elu tsitadellis». Lavastas E. Türk, kes ise mängis dr. Miilast. Prof. Aug. Miilast kehastas J. Pöder, Ralfi Á. Sikkel, Eeva Miilast M. Voog, major Kuslapit J. Küüts.

See töö ei toonud endaga siiski kaasa õnnestumist. Põhjusi oli mitu: lavastus valmis kiires korras, soovida jättis näitejuhi töö, osade jaotus polnud õnnestunud, näitlejail puudusid kogemused.

Seda märkis ka kriitika, leides, et «Endla» suurim viga aga on selles, et tal puudub side meie töötava rahvaga, nõukogude teatri pärispublikuga. «Elu tsitadellis» on nii Tallinnas kui ka Tartus juba kümneid kordi täissaalidele mängitud, aga Pärnus oli isegi esietendusel rahvast hõredalt. Väikekodanlik operetiimetleja niisugusele eten-
dusele muidugi tormi ei jookse, tõsise repertuaari jaoks pole aga «Endla» seni püüdnudki endale publikut koondada ja kasvatada.» (A. Sang — «Rahva Hääle» 31. 12. 1946. a.)

«Endla» püüab nüüd seda tegema hakata, kuid esialgu toob see talle vaid kaotuste kibedust.

A. Viiru juhtimisel lavastati K. Simonovi «Vene küsimus», jällegi ilma kunstilise eduta ja publiku vähese osavõtuga. Killustatus opereti ja sõnalavastuse vahel andis end kõvasti tunda.

Lavastaja ei suutnud näidendit läbivat ideoloogilist ja poliitilist joont küllalt selgelt esile tuua.

1947/48. a. hooaja mängukava koosnes üheksateistkümnest lavastusest. Operettide, muusikaliste muinasjuttude, laulumängude ja kergekaaluliste komöödiade kõrvalt leiame ka kuus-seitse ideelis-kunstiliselt

väärtuslikumat teost. Kui säärased sõnalavastused moodustasid repertuaarist ligikaudu kolmandiku, siis nendega antud etendused hõlmasid üldisest etenduste arvust vaid veidi üle viiendiku.

Kõige mängitavamateks lavastusteks on neil aastatel «Parvepoisid», H. Keldri poolt laulude ja tantsudega täiendatud «Kahe isanda teener», «Mariza», «Kolm musketäri». Suuresti põhjustas sellist kerge repertuaari ülekaalu sõnalavastuse väike külastatavus.

Kuigi Pärnu operetti ei saa nimetada just kõrgeklassiliseks, saavutas «Endla» muusikalise komöödia alal sel perioodil siiski suure populaarsuse ja seda just tegelaskonna noorusliku hoo, temperamendi ja draamalavastustes omandatud sõnalise külje oskusliku valdamise tõttu. Leidus ka andekaid noori lauljaid ja tantsijaid. Operetikaadri tuumiku moodustasid: Valve Ehala, Herta Elviste, Henn Jaaniste, Hannes Kelder, Ellu Meister, Bruno Mitt, Alexius Sagor, Viktor Taimre, Eero Tari, Friedrich Tilk, Asta Vihandi, Oskar Vihandi, Therese Volmer.

Õnnestumistest neil aastail opereti alal võime kõnelda «Marizas», «Kolmes musketäris» ja esimeses nõukogude operetis «Vaba tuul».

Kui «Endla» esimestel sõjajärgsetel aastatel seisis majandusplaani täitmises Eesti teatrite eesotsas, siis 1948. aastal tuleb teatril kokku põrgata ka majanduslike raskustega. Operett oma suure koosseisu ja suurte väljaminekutega ei suutnud kulutusi tasakaalustada. Kuigi operett andis üle 50% sissetulekust, nõudis see ka lõviosa kuludest. Sellele lisandus pillav majandamine, millele tõukas esialgne soliidne riiklik dotatsioon. Koosseisud paisusid vähevajalike töötajate arvel.

Et mõjutada teatreid ratsionaalsemalt kasutama majanduslikke ressursse, kunstilise kvaliteedi parandamise teel suurendama külastatavust ja sissetulekut ning otstarbekalt komplekteerima koosseise, viidi 1948. a. märtsis läbi teatrireform, mille kaugem eesmärk oli teatreid pikkamööda viia üle isemajandamisele.

Sellises üleminekuolukorras asus 6. augustil 1948. a. tööle direktor ja kunstiline juht Ilmar Tammur.

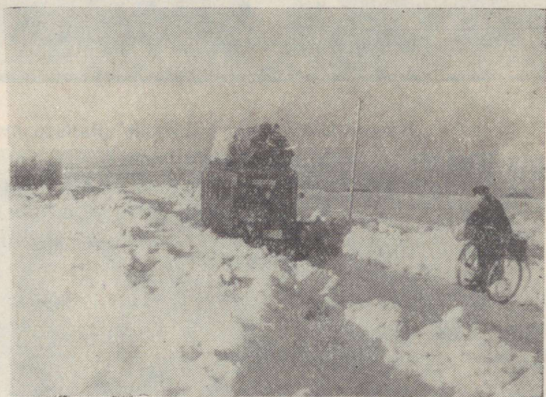
I. Tammuri esimesed lavastused — I. Dunajevski operett «Vaba tuul» ja B. Nušitši komöödia «Proua minister» — andsid tunnistust lavastaja oskusest näidendile läheneda, tema pedagoogivõimetest ja töökuusest. Neid töid märgiti tunnustavalt, kuid need ei toonud veel otsustavat pööret «Endla» sõnalavastustesse.

Oodatud murrang tuli A. Sofronovi näidendi «Ühes linnas» lavaletoomisega 24. veebruaril 1949. a. Selleks ajaks oli uus kunstiline juht juba jõudnud tubli sammu edasi kollektiivi viimisel läbimõeldud ansamblimängu poole.

O. Ungvere, I Tam-
mur ja E. Türk K.
Simonovi näidendis
«Võõras vari»
(1950. a.).

Ringreisipildike
1950. aastast.

«Endla» noor kollektiiv sai A. Sofronovi teosest põhiliselt õigesti aru, püüdis tagajärjekalt kujutada näidendi kangelasi, luua vene iseloomusid. Vaatamata näitlejate vilumatusele oli näidendi lavaline lahendus õige. I. Tammuri näitejuhtimises ja näitlemisstiilis võis tunda orienteerumist «Vanemuise» teatri kogemustele ja Moskva Kunstiteatri traditsioonidele.

Lavastusega «Ühes linnas» võttis «Endla» osa ka 1949. a. kevadel Tallinnas toimunud nõukogude näidendite ülevaatuses ja pälvis seal teenitud tunnustuse.

Ülevaatuses lavastuses mängisid L. Laats, A. Sikkel, K. Ruus, E. Türk, U. Halla, M. Önnis, E. Simmermann, U. Loit, H. Reiman. «Ühes linnas» tõi teatrile Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirja.

Stseen J. Miljutini operetist «Rahutu õnn» (1949. a.).

1949. a. algul tulid lavale S. Mihhalkovi noorsoonäidend «Lõbus unenägu», mida noored vaatajad kõrgelt hindasid, ja W. Shakespeare'i «Tõrksa taltsutus» (I. Tammuri lavastuses) samuti kordaläinult.

«Juhtmõttena kõlas siin — inimesi ei tule hinnata selle järgi, millistena nad meile esimesel hetkel näivad, vaid selle järgi, millised nad tegelikult on. Tõrksast ja kapriisest Katariinast, keda mängis hoogsalt, temperamentselt ja leidlikult L. Laats, koorus tegevustiku kestel esile oma tundeis aus, sügavalt armastav naine. I. Tammuri mehise Petruchio karmuse ja isekuse varjus peitus aga nii teos kui tundeis tõtt hindav inimene,» kirjutab K. Kask uurimuses «Shakespeare Eesti teatrilaval» (lk. 82).

Teater tegi ka pingutusi näitlejate ideelis-poliitilise taseme tõstmiseks. 1949. a. kevadeks lõpetati edukalt poliitkooli töö. Kuid üsna kirevakoosseisuline kollektiiv oli veel kaugel tõeliselt nõukogulikust ellu- ja töössesuhtumisest.

Peanäitejuht I. Tammur ise märkis 1949. a. suvel:

«Veel pole «Endla» kollektiivist täiel määral kadunud nõukogude teatrile võõras, oma isiklikest huvidest lähtuv egoistlik ellusuhtumine, väiklane karjääritaotlus, mugav enesega rahulolu ja arusaamise puudumine nõukoguliku kunsti ja nõukoguliku teatri tõelisest olemusest ning eesmärkidest. Ja selleks et «Endla» teatrist kujuneks terve men-

taliteediga, progressiivsete ideede eest võitlev terviklik kollektiiv, tuleb teha veel palju tõsist ja pingutavat tööd.»

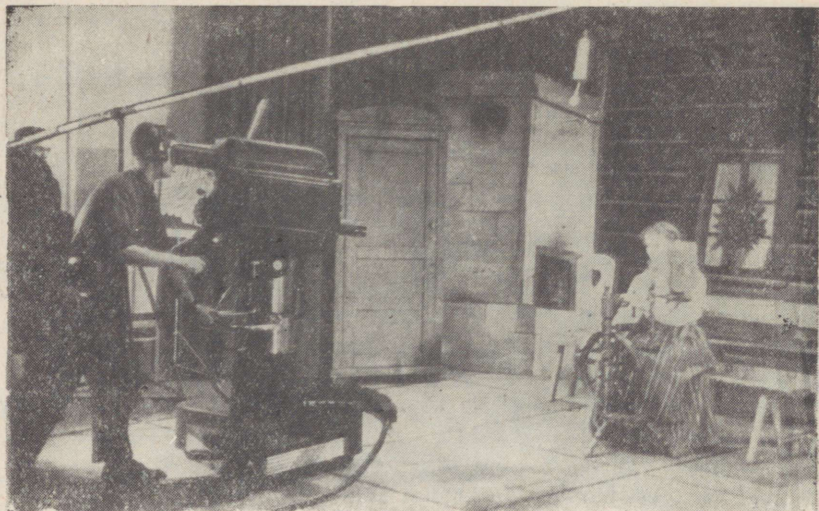
Ja seda tehtigi peanäitejuhi ja kollektiivi eesrindlikuma osa initsiatiivil. Päeval käisid proovid, õhtuti sõideti esinema vastloodud kolhoosidesse. Võideldi ideelise kunsti eest, võideldi miinustega arveraamatutes, mis kuidagi ei tahtnud kaduda.

Antakse 405 etendust (see on 105 etendust üle plaani!), nendest 69 statsionaaris. (Statsionaari etenduste arv jääb väikeseks remondi tõttu.) Nõukogude sõnalavastuste osatähtsus mängukavas aga oli ikka veel väga väike. Näiteks 69-st etendusest Pärnus anti ainult 5 nõukogude näidenditega.

Kuigi näitlejad õppisid paremini mängima, näidendeid analüüsima, osi lahti mõtestama, oli areng siiski pikaldane ja väike. Kõige otsustavam tähtsus oli repertuaaril. Dramaturgia aga võitles samuti veel suurte puudustega. Draamateosed, mida «Endla»-taoline suhteliselt väikeste võimalustega teater kasutada sai ja lavale tõi, seisid enamuses siiski põletavatest päevaprobleemidest kõrval või esitasid neid deklara-

Indrek — R. Engman, Punga Mart — E. Tari, Eeva — Ö. Maasik, Maali — L. Tarmo A. Kitzbergi näidendis «Punga Mart ja Uba-Kaarel» (1953. a.).

L. Koidula «Kosjaviinad» televisioonikaamera ees.

tiivselt ja moraliseerivalt. Mõned lavastused ebaõnnestusid lavastajate küündimatuse tõttu («Kohtumine noorusega» ja «Roheline tänav» B. Mesilase juhtimisel). Langeb ka senise suurema tuluallika — opereti populaarsus. Ära on mängitud sellised tõmbetükid, nagu «Kõrbelaul», «Kolm musketäri» ja «Mariza». Neid ei suuda asendada «Lõbus lesk», mille keskmine vaatajate arv kõige soodsamal ringreisil ulatub 270-ni. «Tänavalaulikute» puhul aga ei küüni see arv isegi 200-ni. Samuti on ära mängitud «Vaba tuul» ja tema keskmised küllastajate arvud kõiguvad reisidel 170—200 piires.

1949. a. nägid rambivalgust veel A. Korneitšuki «Ukraina stepides» (lavastaja B. Mesilane), J. Offenbachi «Tänavalaulikud» (lavastaja I. Tammur), F. Lehari «Lõbus lesk» (lavastaja I. Tammur), N. Suhhovo-Kobõlini «Kretšinski pulm» (lavastaja L. Kalmet), J. Miljutini «Rahutu õnn» (lavastaja J. Talpsepp).

Mängitavamateks lavastusteks 1949. aastal olid «Proua minister» 123 korda, «Lõbus lesk» 77 korda, «Kretšinski pulm» 59 korda, «Tänavalaulikud» 44 korda, «Vaba tuul» 27 korda. Seevastu tõsise sisuga sõnalavastusi mängiti väga vähe: näiteks «Platon Kretšetit» 14 korda ja «Võitlust rindejooneta» 7 korda.

Kollektiivi täiendatakse pikkamööda ja 1949. aastal ulatub töötajate arv 89 inimeseni.

1950. aastal teeb teater uusi pingutusi repertuaari täiendamiseks ideeliselt kõrgeväärtuslike näidenditega ja lavastuste kunstilise taseme tõstmiseks.

Esimese lavastusena tuli välja vendade Turide «Maja põiktänavas» (lavastaja I. Tammur) J. Põdra, M. Voogi ja K. Ruusiga peaosades. Peale mõne näitleja loominguulise edusammu jäi see tervikuna keskmisele tasemele. V. Dõhhovitšnoi ja M. Slobodskoi «Kolm ümberlukkamist» aga ebaõnnestus laheduselt hoopiski. Teatri võimete kohast taset suudetakse näidata alles M. Gorki «Vassa Železnovas» (lavastaja I. Tammur), nimiosas — M. Voog. Silmapaistvalt esinesid veel E. Türk, E. Tari, L. Laats, L. Tarmo.

Uusi tõhusaid tulemusi nõukogude näidendite lahtimõtestamisel saavutatakse 1948. a. lavastuse «Võitlus rindejooneta» kapitaalsel uuendamisel ja eriti K. Simonovi näidendi «Võõras vari» lavastamisel I. Tammuri poolt. Hästi mängisid K. Ruus, A. Sikkel, I. Tammur ja E. Türk.

Kunstiline edu toob küll kriitika heakskiitu, kuid ei muuda esialgu veel oluliselt töötajate suhtumist teatrisse. Linna suuremates asutustes ei korraldata kollektiivseid teatrikülastusi. Teater on ikkagi nende huvipiirkonnast kuidagi kõrval. Majanduslikult nurjuvad vabaõhuetendused «Tasujaga».

Teatrikülastajate konverentsi sõnavõttudes heidetakse teatrile ette ikka veel apoliitilisust, samuti ebaõiget näitlejate edutamist. Kriitika osaliseks sai ajavahemikul 1947—1950 näitejuhina töötanud B. Mesilane, kelle pealiskaudsed teadmised nii näitekunstist kui ka marksist-

Milde — V. Luur ja
Kai — H. Reiman
M. Talvesti näiden-
dis «Naisevõtt pole
naljaasi» (1954. a.).

Anisja — A. Pirn
ja Nikita — P. Mäe-
ots L. Tolstoi näi-
dendis «Pimeduse
võim» (1954. a.).

likust esteetikast ja hoolimatus kriitika suhtes andsid õõnsalt deklarativseid lavastusi.

Kulutused operetile koormasid ikkagi tugevasti eelarvet. Ka polnud operetil arenguperspektiive kunstilises mõttes, kuna kaader tugines peamiselt isetegevuslastele, mistõttu laulsid üsnagi nigelate vookalsete võimetega inimesed. Operetikoos oli aga täiesti isetegevuslikul tasemel. Seetõttu otsustab Kunstide Valitsus «Endlas» operetitruupi likvideerida. See viidigi läbi 1-seks augustiks 1950. a. Opereti likvideerimisega lahkuvad teatrist V. Ehala, F. Tilk, L. Johanson, H. Kann, I. Raiend, O. Vihandi, osa kooriliikmeid ja kõik orkestrandid.

Varem on juba mujale asunud T. Volmer, V. Taimre, A. Vihandi.

Aasta lõpul läks hästi korda veel B. Lavrenjovi näidendi «Ameerika hää» lavastus (lavastaja I. Tammur). Näidendi põhiidee oli õigesti lähti mõtestatud, lavastus tihe, dramaatiline pinge kasvas iga järgneva pildiga, sundides vaatajat sündmustele kogu hingega kaasa elama.

Meeldejäädavad kujud löid näidendi peaosaline A. Ots Ameerika armee kapteni Walter Kiddina ja I. Tammur kommunist seersant Mac Donaldina. Silmapaistvalt esinesid U. Loit ja H. Elviste.

Opereti likvideerimine ei toonud teatri olukorda esialgu kergendust, ja seda mitmel põhjusel. Puudusid tugevad kaasaegsed näidendid, mis oleksid operetiga hellitatud ja osalt rikutud maitsega publikut haaranud tugevasti oma probleemidega. Kuigi üksikuid häid näidendeid leidis, siis olid need suure tegelaste arvuga ja käisid nii väikesel teatril üle jõu. Maal valitsesid keerukad vastuolud. Paljudes kolhoosides oli normipäevatasu alles küllaltki madal, sularaha oli vähe ja seetõttu hoidsid kolhoositöötajad kõvasti rublast kinni, külastades ainult väga populaarseid lavastusi.

Elizbarjan — A. Ots ja Rosalje
— H. Elviste A. Širvanzade näi-
dendis «Au» (1954. a.).

Teater ei oska sügavaid probleeme esitada veel rahvalikult ja uudselt, seetõttu pöörduv publik rohkem klassikalavastuste ja kergete komöödiade poole.

Kõige parem oli külastatavus põlevkivirajoonis, kuna kaevandus-tööliste jõukus kasvas kiiresti. Kohtla-Järve, Kiviõli ja Jõhvi rajooni kultuurimajades oli etendusi lausa ridamisi.

Koos kunstilise taseme tõusu, repertuaari paranemise ja rahva jõukuse kasvuga suureneb teatrikülastajate arv. Pärnu publik, kel ei olnud sel perioodil veel üldist suurt lugupidamist kodulinna teatri sõnalavastuste vastu, hakkab edaspidi ikka rohkearvulisemalt vaatama etendusi.

Kollektiivi suurus 1950. aasta algul on 88 inimest, sellest kunstilist personali 52.

1950. ja 1951. aasta jooksul aga muutub kollektiivi suurus mitu korda. Kõigepealt väheneb töötajate arv operetitrupi likvideerimise järel 1950. a. augustis 46-le. Pärast mõningaid täiendusi suureneb kollektiiv 1951. aastaks 53 inimesele. Siis toimub uus trupi tugevdamine. 1951. a. keskel on teatris 45 töötajat. Teatriinstituudist tulnud täiendus tõstab selle arvu aasta lõpuks 52-le. Näitlejaid on 1951. aasta lõpul teatris 21.

1951. aastal algas õieti sõnalavastuse ansambli loomine. Kahjuks toimus see esialgu ilma kunstilise juhita, kes läks Moskva Kunstiteat-

ri juurde praktikale. Temale asendajaks määratud N. Gapanjuk ei suutnud seda kohta täita ei kunstilise ega ideoloogilise suunajana. Vastupidi, juhtus kunstilisi viltulööke, nagu N. Gapanjuki enda lavastus «Rikkad pruudid».

1951. aasta algul lahkus teatrist ja üldse lavalt kauaaegne teatri-tegelane E. Türk. 25. veebruaril etendati tema lahkumise puhul «Lodjapuuvalu», kus E. Türk mängis peaosas — Romanjukki.

Kui 1951. aasta esimene lavastus, C. Goldoni «Võõrastemaja perenaine» (lavastaja A. Ots) õnnestub, annab ka häid osatäitmisi (Tari, Sikkil, Elviste) ja likvideerib seega osaliselt võla klassika osas, siis järgnevad kolm lavastust: E. Vilde «Side» (lavastaja H. Kelder), A. Ostrovski «Rikkad pruudid» (lavastaja N. Gapanjuk) ja A. Potšovi «Noorte terviseks» (lavastaja K. Ruus) viisid teatri taseme tükki maad saavutatust allapoole.

Ja võib-olla ka sellepärast võetakse leigelt osa järjekordsest teatrinädalast, mis korraldatakse 17.—22. aprillini 1951. a. Spetsiaalset vabaõhulavastust 1951. aasta suvel ette ei valmistata. ENSV aastapäevaks kohandatakse vabaõhulavastuseks ümber «Lodjapuuvalu».

Teatri parteiorganisatsiooni ja eesrindlike näitlejate aktiivsel osavõtul korraldatakse põhjalikult ümber näitlejate kaader. Teatrisse tulevad Riiklikust Teatriinstituudist Lembit Eelmäe, Naima Kasak, Õie Maasik, Susella Põldmaa, Vello Rosenberg, Johannes Saar (1950. aastal oli juba teatriinstituudist tulnud «Endlasse» Paul Mäeots).

Moskvast naasnud kunstiline juht I. Tammur asutas teatri juurde õpperühma ja hakkas ka näitlejatega stuudiotööd tegema. Kogu kollektiiv hakkas õppima poliitharidustöö võrgus.

Uuele hooajale mindi vastu põhjalikult korrastatud ruumide, ümberehitatud lava ja moodsate lavaseadmetega. Statsionaaris antavate etenduste arvu suurendati neljale etendusele nädalas.

Repertuaari võetakse uus algupärane — V. Ruškise «Vaikse veski juures». Uus lavastus värskete teadmistega pealavastaja juhtimisel sünnib koostöös autoriga ja kujuneb kogu kollektiivi ühendatud pingutustega silmapaistvaks saavutuseks.

«Vaikse veski juures» on üheks esimeseks eesti kolhoositeemaliseks näidendiks. See jutustab uuest elust eesti külas, näitab linna ja maa vaheliste vastuolude kadumist. Kuigi teos pole vaba ka puudustest, kohati esineb seal deklaratiivsust, suudeti siiski anda mõjukas lavastus.

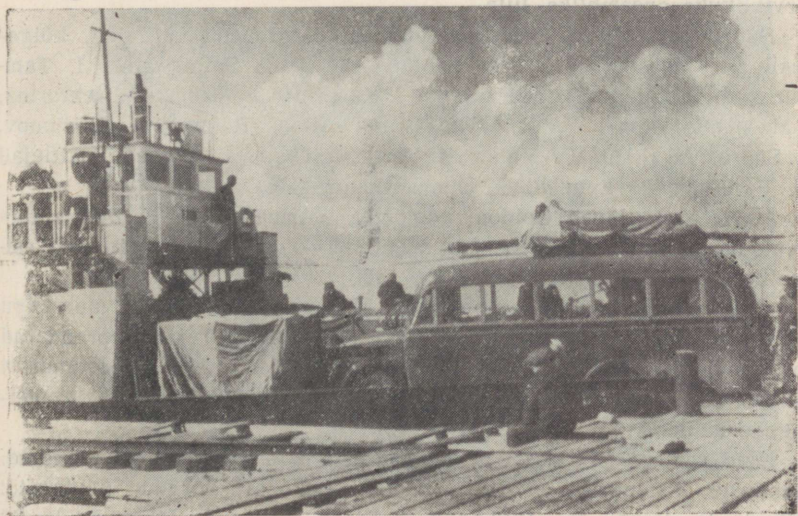
Lavastaja tõlgitses õigesti näidendi peaideed ja tõi selle jõuliselt ning selgepiiriliselt esile kogu lavastuses. Kollektiivi tubli töö tulemusena loodi lavastuses palju elulisi ja häid kujusid.

Osalistest tõstetakse esile V. Luuri kolhoosiesimeest, U. Halla Jaan Konti, märgitakse tema tagasihoidlikku ja lihtsat mängu, kus iga lause on öeldud sisemise kaasaelamisega ja iga samm psühholoogiliselt õigustatud. Heade osatäitjate hulka liigitatakse ka U. Loiti noore insererina, A. Sikkelit partei-algorganisatsiooni sekretärina, I. Toomlat komsomolj sekretärina, K. Ruusi peainseneri naisena, S. Sõõrot luuletaja Murro naisena ja P. Mäeotsa kulak Vabametsana. Viimast osatäitmist nimetatakse üheks usutavamaks klassivaenlase kujuks eesti laval. Järjekordse tunnustuse osaliseks saab dekoraator U. Halla.

Pärast seda kui «Rikkad pruudid» töötatakse P. Mäeotsa juhtimisel ümber, asutakse tööle A. Surovi näidendiga «Koit Moskva kohal». Lavastas I. Tammur, näitejuhtideks olid K. Aluoja ja E. Simmermann, kes aasta aega viibis Moskvas Lunatšarski-nimelises teatri-instituudis.

«Koit Moskva kohal» kujunes teatrile suurlavastuseks. Kaasa mängis kogu kollektiiv ja osa noorterühma. Kuna näidendi tegevustik toimub tekstiilitöölise peres, siis sooritasid näitlejad kõigepealt õppekäigu Sindi tekstiilivabrikusse «1. Detsember».

Kollektiivi hoolikat tööd kroonis edu. «Koit Moskva kohal» sai lavastuseks, mis on jäänud ühe etapilise tähisena Pärnu teatri ajalukku.

Algab sõit üle Suure väina Saaremaale.

Mastakov — J. Saar ja Vanake — U.
Halla M. Gorki näidendis «Vanake»
(1955. a.).

Lavastaja I. Tammuri teene seisis kõigepealt selles, et ta näidendi idee õige lahtimõtestamise kõrval suutis tegelaste arvuka pere ühiseks terviklikuks ansambliks liita.

Suuri loominguilisi võite saavutavad ka mitmed näitlejad, kõigepealt Õie Maasik noore keskkoolilõpetaja Sanja Solntsevana, I. Tammur parteiorganisator Kurepinina, Karin Ruus vabriku direktorina, peale nende loovad meelde jäävad kujud veel H. Reiman, A. Rodionov, S. Sõõro, A. Sikkel, V. Luur, E. Tari, A. Ots ja noored näitlejad M. Pajusaar, L. Eelmäe, E. Simmermann.

1951. aasta lõpeb Goldoni komöödia «Armastusega ei naljatata» lavalettoomisega P. Mäeotsa juhtimisel. Selle värsivormis näidendi esitamine käis noortel näitlejatel üle jõu.

«Vaikse veski juures» ning «Koit Moskva kohal» toovad murrangu suhtumises teatrisse kui tähtsasse kultuuriasutusse. Teatri noorendatud kollektiiv tegutseb ühtse tervikuna, repertuaariplaani koostamisest hakkab osa võtma kogu kollektiiv, kunstiliselt tõuseb esikohale nõukogude näidend.

Kuid veel ei suuda teater täiel määral realiseerida oma ülesandeid. Etenduste kalendris on 1951. aastal esikohal nõrgad näidendid: «Noorte terviseks» ja «Rikkad pruudid». Mõlemad lähevad üle 60 korra (76 ja 66). «Lodjapuusalu» mängitakse 38 ja «Ameerika häält»

34 korda, kuna «Vaikse veski juures» ja «Koit Moskva kohal», mis tulid välja aasta lõpul, etenduvad märksa vähem, esimene 7 ja teine 16 korda. Kuid ka 1952. aastal jäävad viimased kaks arvuliselt tagaplaanile. Osaliselt võib seda põhjendada ringreisitingimustega, mis nõuab väiksemat koosseisu ja lihtsamat lavakujundust, osalt järeleandmisega vähenõudliku publiku maitsele. Üheks põhjuseks aga oli näitetrupi ümberkorraldamine, mistõttu osa lavastusi välja langes, osa aga suurte ümberõppimiste tõttu kunstiliselt nõrgenes.

1952. aasta algas noorte lavajõudude ülevaatuse tähe all. «Endla» võttis sellest osa kolme lavastusega: «Vaikse veski juures», «Koit Moskva kohal» ja «Armastusega ei naljatata». Ülevaatuse diplomitega autasustati U. Loiti, O. Maasikut, P. Mäeotsa ja I. Tammurit.

Seejärel tuli õnnestunult lavale A. Jakobsoni «Kaks leeri». Lavastas I. Tammur, assisteeris K. Ruus. «Kahe leeri» tegevusvaesus ja pikad kõned võivad nii lavastajalle kui ka näitlejaile saada komistuskiviks.

Lavastaja ületas edukalt näidendis peituvad raskused ja andis tubli kollektiiviga tihedas koostöös ideelis-poliitiliselt kõrgetasemelise ning kunstiliselt täisväärtusliku lavastuse.

Osalistest tõusid eredamalt esile A. Sikkel Peeter Laagusena, E. Tari Märt Laagusena, P. Mäeots Nigul Härmina, O. Ungvere Kat-

Joseph — E. Järs, Sir Oliver — P. Ruubel ja Charles — H. Haravee B. Sheridani komöödias «Keelepeksukool» (1955. a.).

riinina, H. Reiman Maretina, L. Eelmäe Jaaguna, A. Ots Kaalepina, Ö. Maasik Ainona, E. Simmermann Joh. Laagusena, K. Ruus Riitana, U. Halla kapten Saulina.

Teatrisse äsja tööle asunud E. Sööro lavapildid mõjusid värskest. 1952. aasta algul kutsuti I. Tammur Tallinna Riikliku Draamateatri peanäitejuhi kohale. Teda jäi ajutiselt asendama Kaarli Aluoja. Näitejuhtidena töötasid P. Mäeots ja K. Ruus.

Hooaja õnnestumisi meenutades peaks alustama L. Rahmanovi «Rahutust vanadusest», kus kõiki osi kehastasid noored. Toreda saavutusega tuli toime U. Loit prof. Poležajevina, meeldejäáva kuju löi S. Sööro tema naisena, samuti V. Rosenberg mädrus Kuprijanovina.

Headeks etendusteks kujunesid veel B. Gorbatovi «Isade noorus» K. Aluoja lavastuses ja J. Galani «Lõpetamata laul», mille I. Tammur lavastas juba külalisena Tallinna Draamateatrist.

K. Aluoja suutis oma lavastajatööga väga õigesti ja kaasakiskuvalt edasi anda kodusõja raskeid päevi, esimeste kommunistlike noorte ennatsalgavat võitlust. Sündisid mitmed meeldejäavad kujud: S. Sööro Nataša, Ö. Maasiku Marusja, A. Otsa Stepan, E. Simmermanni Anton jt.

«Lõpetamata laul» muutus teravaks ja paljastavaks süüdistuseks nende jõudude vastu, kes takistavad võõrsile sattunud inimeste teed tagasi kodumaale.

«Lõpetamata laulu» võrdlemisi ühtlasest ansamblist väärib esiletõstmist A. Ots leitnant Bentleyna, E. Tari major Petersonina ja E. Simmermann Andrei Makarovina.

Kõne all oleval hooajal esile kerkinud noortest näitlejatest nime tagem Öie Maasikut ja Endel Simmermanni. Ö. Maasik löi ulja Sanja Solntseva näidendis «Koit Moskva kohal», tema ümberkehastumisvõimet näitas Marjusa «Isade nooruses» ja Clarice «Kavalas teenijannas».

E. Simmermann võis oma saavutuste kontosse kirjutada rahva vaenlase Znatškovski näidendis «Koit Moskva kohal», noore võitleja Antoni «Isade nooruses». Tema mitmekülgsusest andis tunnistust Florindo oša «Kavalas teenijannas».

Viljastavalt mõjus teatri tööle vabanemine ainujuhtimisest. 1951. aastal lahutati uuesti peanäitejuhi ja direktori ametikohad. Direktoriks määrati samal aastal Martin Tambur.

Samuti tõi värskust mitme lavastaja töö (Tammur, Aluoja, Mäeots, Ruus).

Teatri koosseis on stabiliseerunud, see ulatub 54 inimeseni.

1952. aasta 1. septembril asus «Endla» peanäitejuhi kohale Kaarel Ird.

I. Tammur ja K. Ird olid mõlemad ühesuguse kunstisuuna taotlejad, mille parimaks esindajaks on Moskva Kunstiteater. Just nende ajal õppis näitlejate kollektiiv omandama sotsialistliku realismi meetodit.

K. Irdi esimeseks lavastuseks saab A. Kahhari «Siidvaip», kus jälegi tugevaid edusamme tegid noored näitlejad — J. Saar, Õ. Maasik, I. Toomla, E. Simmermann. Toredad kujud löid emadena H. Reiman ja A. Hiielo.

Edaspidi aga öeldakse uus loov sõna eesti dramaturgia klassikapärandi lavastamisel.

K. Irdi juhtimisel tulevad lavale A. Kitzbergi «Kauka jumal» E. Simmermanniga peaosas, L. Koidula «Kosjaviinad» ja A. Kitzbergi «Punga Mart ja Uba-Kaarel». P. Mäeots lavastab A. H. Tammsaare — A. Särevi «Kõrboja peremehe».

Käesoleva ülevaate kokkuvõtlik iseloom ei võimalda vaadelda lähemalt kõiki lavastusi, olgugi et nad seda väärksid.

Kuigi «Kauka jumala» lavastus ei öelnud täiesti uut sõna, äratas see huvi eesti klassika vastu, mida Pärnu laval hulk aastaid polnud mängitud.

Kui rahvamajas on väike garderoob.

L. Koidula viimne näidend «Kosjaviinad», mis oli kirjutatud 1880. a., nägi rambivalgust esmakordselt.

Õppides põhjalikult tundma Koidula loomingut, elades sügavalt sisse vastavasse aega ja olustikku, pannes rõhu tegelaste tunde- ja mõttemaailma eredale, sügavale avamisele, saavutas teater stiilipuhta ja haarava etenduse, milles oli säilinud nii Koidula loomingule omane hõng kui ka eluline tõde möödunud sajandi lõpust.

«Kosjaviinade» algkoosseisus mängisid: Tapiku Toomas — E. Järs, Mall — H. Reiman, Eeva — Ö. Maasik, Kristjan Kelk — A. Ots, Mätta Mart — L. Eelmäe, Kure Kaarel — I. Märks, Jõepere Jüri — A. Laurits, Trahteri Prits — E. Tari, Triinu — L. Tarmo. Hiljem asendas Malle A. Hiielo, Eevat S. Sõõro, pasunamehi aga on mänginud vaheldumisi suurem osa teatri meesperest.

Järgnevate aastate jooksul kujunes «Kosjaviinad» Pärnu teatri üheks mängitavamaks lavastuseks.

«Kosjaviinade» esietendus toimub 8. oktoobril 1953. a. Lihulas. Veel samal aastal etendatakse naljamängu 45 korda, 1954. a. — 74, 1955. a. 55 korda ja 8. novembril 1959. a. anti teatris 200. etendus. See on senini esimene taoline juhtum Eesti teatri ajaloos, kus teatrilavastus ületab 200 etenduse piiri. Etendusi vaatas 39 304 külastajat.

Ka A. Kitzbergi «Punga Mart ja Uba-Kaarel» oli lavafeos, mille kohta püsis arvamus, et see pakub huvi veel ainult eesti draama ajaloo ning Kitzbergi draamakirjandusliku arengu seisukohalt. K. Irdi juhtimisel teostatud lavastus aga andis näidendile otsekui uue ereda sisu ja vormi, kuigi peale üksikute kärbeta ja viimase vaatuse ärajätmise teater ei muuda näidendis oluliselt midagi. «Punga Mart ja Uba-Kaarel» jõudis 1959. aastaks 155 etenduseni, mida oli jälginud 34 519 külastajat. Eesti teatri ajalukku läheb silmapaistva loomingulise saavutusena E. Tari loodud väga ere, hästi tüpiseeritud Punga Mardi kuju.

A. Simukovi näidend «Neiukesed noorukesed» käsitleb noorte teha- setöölise probleeme. Autori kunstimeisterlikkus jätab mitmeti soovida, kuid K. Irdi juhtimisel huvitavate mõtete ja eluliste detailidega rikastatuna muutus see populaarseks ja mängitavamaks näidendiks 1953. a. (etendati 71 korda).

Külalislavastaja K. Adra juhtimisel rambivalgust näinud E. Zola «Rabourdini pärijad» rikastas repertuaari õnnestunud ja huvitava teosega Lääne klassikast, andis häid osatäitmisi (A. Sikkell — Rabourdin, H. Elviste — Charlotte, U. Halla — Chapuzot jt.).

A. Otsa lavastajatöö edukaks alguseks kujunes S. Mihhalkovi satiiriline komöödia «Vähid», J. Karnauhhoja ja L. Barusevitsi muinasjutt-

Martynas — P. Ruubel ja
Domaš — H. Jaaniste
leedu kirjaniku K. Saja
komöödias «Kihlvedu»
(1956. a.).

näidendi «Helepunane lilleke» lavaletoomine aga selle veelgi paremaks jätkuks.

1953. aastal võttis teater K. Irdi ettepanekul endale kodulinna kuulsa poetessi ja Eesti rahvusliku teatri looja L. Koidula nime. Sellest alates kutsutakse teatrit (mis vahepeal kandis lühikest aega nime Pärnu Oblasti Draamateater «Endla») L. Koidula nimeliseks Pärnu Draamateatriks.

1954. a. tehti teatri ruumides põhjalik remont ja ümberehitus. Teater sai kallakpõranda, poolpehmed klapptoolid, kunstnik M. Adamsoni kavandite järgi valmistatud lavaeesriide ja kardinad. Teatri kõrvalruume, samuti garderoobi ja fuajeed laiendati. Täiustati lavaseadet, Moskvast saabus uus kaasaegne heliaparatuur, mis võimaldas parandada etenduste muusikalist kujundust. Teater radiofitseeritakse ja etendusi hakatakse transleerima vene keelde.

1954. a. tuleb lavale mitu kaaluka kunstilise väärtusega näidendit: L. Tolstoi «Pimeduse võim» (K. Irdi lavastus), A. Širvanzade «Au»

(K. Irdi lavastus), H. Balzaci «Eugénie Grandet» (A. Otsa ja H. Hara-vee lavastus), A. Jakobsoni «Vana tamm» (K. Irdi lavastus). Neist «Au» ja «Vana tamm» olid silmapaistvad lavastused terve vabariigi ulatuses.

Esimese puhul paelus ennekõike terviklik, stiiliühtne lavastus, kus oli silmas peetud õigeid proportsioone. Järjekindlalt haakus mõte mõt-tesse, tegevus tegevusse, autori ideerikas tekst kandus aktiveerivalt publikusse. Sündisid elulised, eredad lavakujud eesotsas näidendi pea-tegelase professor Räniga A. Sikkeli kehastuses.

«Au» kunstiküpses lavastuses rabas vaatesaali suurte ja tugevate karakterite kokkupõrge, sügav elutõde.

Võrdlemisi ühtlases ansamblis olid paremateks A. Ots-Andrias Eliz-barjanina ja Õ. Maasik tema tütre Markharitina.

P. Mäeots lavastas 1954. a. Mai Talvesti komöödia «Naisevõtt pole naljaasi» («Sookollid»). Tänu andekale ning hoolikale lavastajatööle ja osade õnnestunud jaotusele muutus näidend lühikese ajaga tõeliseks rahvatükiks.

Toredate karakterkujudena väärivad märkimist esmajoones A. Sikkeli peremees Märdina, H. Reiman tema naise Kaiena, P. Mäeots Aaral-tina, H. Elviste Hildana, V. Luur Mildena.

Komöödiaga anti 110 etendust 29 519 vaatajale, seega viibis igal etendusel keskmiselt 270 inimest.

Kokkuvõttes saavutas teatri kollektiiv 1953/54. a. hooajal märki-misväärsed edu nii loominguulisel kui ka majanduslikul alal. Sellel hoo-ajal ületas teater edukalt kõik plaanilised näitajad. Võrreldes varase-mate hooaegadega kasvas eriti märgatavalt etenduste külastatavus nii ringreisidel, väljasõitudel kui ka kohapeal Pärnus. Statsionaaris ületas keskmine vaatajate arv ringreisietenduste vastava arvu. Külastatavuse tõusu põhjustas asjaolu, et teatrikollektiiv suutis pakkuda kunstiküpse-maid lavastusi, aga kahtlemata mõjus kaasa ka töötava rahva mäte-riaalse heaolu järjekindel tõus.

Vastuseks partei ja Nõukogude valitsuse otsustele pööras teater suu-remat tähelepanu maaelanikkonna teenindamisele. Valdav osa etendusi antiigi maarahvamajades, kolhoosi- ja sovhoosiklubides, põllumajandus-likes koolides. Rajoonikeskustes toimunud etenduste puhul organiseeriti kolhoosnikute, sovhooside ja traktorijaamade töötajate ühiskülastusi. Kõige selle tulemusena olid teatrikülastajate üldarvust rohkem kui pool-led põllumajandustöötajad.

Teatri kunstilises tasemes on toimunud suur murrang, hüpe uude kvaliteeti. Enam pole põhjust teatrile ette heita, et eesrindlike nõuko-gude inimeste kujud on kas tuimad, elutud, väheveenvad või igavalt deklaratiivsed. Algupärase draama «Vana tamm» lavastus on selles

R. Ikka — P. Ruubel ja
Irma — Ö. Maasik A. H.
Tammsaare — A. Särevi
näidendis «Elu ja armas-
tus» (1957. a.).

suhtes veenvaks tõendiks. Pärnu teatri laval elavad nõukogude näiden-
dite kangelased täisverelist elu. Samuti on teater suuteline mängima
raaailmaklassikuid. Sünnivad mitmed saavutustena eesti nõukogude teatri
ajalukku minevad lavakujud.

1954. aasta lõpus tulid teatri kollektiivi Paul Ruubel ja Maret
Simmo. P. Ruubeli kui väljapaistva näitlejaiskuse mõju avaldus edas-
pidi paljudes lavastustes.

1955. aastat alustati A. H. Tammsaare ja A. Särevi näidendi
«Kõrboja peremees» lavastamisega.

Lavastuses olid üldiselt õigesti esile toodud ühiskondlikud suht-
ted. Samal ajal aga jäi sotsiaalsetest tingimustest võrsunud mentaliteedi
ja psühholoogilise konfliktide motiivide esitamine pealiskaudseks; selle
järeldusel saabus draama lõpplahendus põhjendamatuna, isegi vägi-
valdsena. Ebakõla all kannatasid eriti lõpupoole ka näitlejad, eeskätt
Anna ja Villu osa täitjad.

Välja arvatud lõppstseenid, ilmutas üldjoontes meeldivat süvenemist kuju tõlgendamisse Villu osa kandja (P. Mäeots), kes oli ühtlasi ka lavastaja.

Vaatamata mõningatele ebaselgustele teosele lähenemises, muutus lavastus peamiselt P. Mäeotsa ja P. Ruubeli (esines Villu osas pärast P. Mäeotsa lahkumist) ereda osatäitmise tõttu üsna populaarseks. Seda mängiti paaril hooajal 93 korda.

1955. aastal sündis üks Pärnu teatri suurlavastustest. Rambivalgust nägi M. Gorki näidend «Vanake» P. Mäeotsa lavastuses ja U. Hallaga nimiosas.

Selles lavastuses löid meisterlikud, kauaks meelde jäävad lavakujud J. Saar (Mastakov), U. Halla (Vanake) ja M. Simmo (Sofia). Kahjuks oli lavastuse eluiga üsna lühike. Seda mängiti ainult väheseid kordi, hiljem aga kadus see osaliste lahkumise tõttu hoopiski repertuaarist.

Külastatavuse suhtes üldse aga on toimunud suur murrang. Seda on põhjustanud mitmekesine, hea valikuga teostatud repertuaar ning lavastuste ja etenduste kvaliteedi tõus. See oli kogu kollektiivi järjekindla töö tulemus. Tingimused polnud kerged. Plaanis oli 340 etendust ja suur osa nendest tuli anda ringreisidel. Eriti märgatav oli meisterlikkuse kasv noorte juures. Mitmed noored näitlejad nagu J. Saar, L. Eelmäe näitasid end heade eeldustega kunstnikena. Korduvalt on uutest külgedest avaldunud P. Mäeotsa, Ö. Maasiku ja H. Haravee võimed. Eredalt on puhkenud E. Tari ja H. Elviste mitmepalgelised anded. Kasvanud on ka vanemate, suuremate kogemustega näitlejate meisterlikkus. Eespool on räägitud juba A. Sikkeli ja U. Halla õnnestumistest, suurepärase saavutusena lisandub neile H. Reimani Kai näidendis «Naisevõtt pole naljaasi». Kõik need lavakujud on loodud ansamblimängu põhimõttel.

Lavastajana on edukalt töötanud A. Ots.

Komöödia «Naisevõtt pole naljaasi» järjena tuleb lavale M. Talvesti «Varrud», mis on suvisel ringreisil vabariigis ainukeseks kolhoositeemaliseks näidendiks ja üldse menukamaks näidendiks küllastajate arvu poolest 1955. aastal.

Sellele järgneb Sheridanani nõudlik komöödia «Keelepeksukool». See on teatrile jällegi üsna tõsiseks proovikiviks, kuid õnnestub hästi.

Kogu «Keelepeksukooli» tegelaskond näitas ühtlast ja võrdlemisi kõrget ansamblimängu. Esikohale tõusis komöödia positiivne pool eesotsas P. Ruubeli (Sir Oliver Pinnaline), H. Haravee (Charles Pinnaline), Ö. Maasiku (Leedi Uniohakas) ja E. Tariga (Sir Peeter Uniohakas).

1955. a. septembris lahkus Pärnu teatri peanäitejuhi kohalt K. Ird, siirdudes tagasi «Vanemuisesse». Teater jäi tükiks ajaks peanäitejuhita, nii-öelda omapead. Lavastustega töötasid P. Mäeots, A. Ots ja külalislavastajad.

1956. a. lavastab P. Mäeots V. Rozovi «Elu lehekülje» (mis jääb tema viimaseks lavastuseks Pärnus. Ta siirdub esialgu isetegevuslikule teatrilavale, sealt «Vanemuisesse»), A. Ots A. Upiti «Susanna supleb» ja K. Saja «Kihlveo», L. Kalmet külalisena V. Vernerit «Inimesed ajujääl», I. Tammur ja H. Kulvere A. Liivese «Linnud lahkuvad pesast», mille võib aktivana kanda meie algupärasesse dramaturgiasse. Näidend on pühendatud perekonna- ja nõukogude inimese moraali probleemidele. Seal esinesid silmapaistvalt H. Haravee Joelina, T. Veelma Aimana, E. Tari dr. Markusena ja M. Simmo tema naise Luisena. A. Ots toob lavale H. Vuolijoe «Juuraku Hulda», mis muutub väga populaarseks ja püsib Pärnu teatri laval kuni nimiosalise H. Elviste lahkumiseni 1958. aastal. Seda mängitakse 135 korda.

«Juuraku Hulda» püstitas mitu senini veel ületamata rekordit. Pärnus etendus «Juuraku Hulda» 30 korda. Üldse vaatas etendusi 44 375 inimest. Kõrge oli ka «Juuraku Hulda» keskmine külastajate arv — 328.

Lavastajal oli õnnestunud luua huumoriküllane ja temperamentne etendus, mis kiskus vaataja kaasa algusest peale. Sealjuures ilmes selgesti H. Vuolijoe siiras poolehoid rahva hulgast pärinevaile inimestele, tema eitav kriitiline hoiak kodanliku artistokraatia esindajate suhtes.

1956. a. detsembris, samal ajal kui Moskvas toimus eesti kunsti ja kirjanduse dekaad, korraldati Tallinnas ka «väike dekaad», kus esinesid perifeeriateatrid. Pärnu teater andis «Estonia» ruumides kümne päeva jooksul kolmteist etendust. Dekaaadi kokkuvõtete tegemisel märgiti, et kuigi Pärnu teatril puudub peanäitejuht, on teater suutnud oma kunstilist tasapinda säilitada. Teater esines mitmepalgelise ja huvitava repertuaariga (K. Saja «Kihlvedu», H. Vuolijoe «Juuraku Hulda», A. Upiti «Susanna supleb», V. Vernerit «Inimesed ajujääl», A. Liivese «Linnud lahkuvad pesast», A. Kitzbergi «Punga Mart ja Uba-Kaarel», A. H. Tammsaare «Kõrboja peremees»).

Sõnavõtjad rõhutasid A. Otsa eeldusi lavastajatööks, millest kõige ilmekamalt tunnistust andis «Kihlveo» lavastus.

Näitlejatest tõsteti esile P. Ruubeli Katku Villut «Kõrboja peremees» ja Soratied «Juuraku Huldas», samuti H. Elvistet Juuraku Huldana, A. Sikkelit professor Junekina, E. Tarit Punga Mardi ja

Jörgen Tesman — P. Ruubel ja Hedda Tesman — H. Elviste H. Ibseni näidendis «Hedda Gabler» (1957. a.).

Frank Pavelkana ja H. Haraveed dr. Ripana näidendis «Inimesed ajujäl», H. Jaanistet Domašena «Kihlveos». Märgiti Pärnu teatri lavakujundust dekoraator E. Sõõrolt.

«Väikese teatridekaadi» puhul määrati Öie Maasikule ja Salme Remmelgale medal «Eeskujuliku töö eest», H. Elvistele, A. Otsale, P. Ruubelile, A. Sikkelile, E. Sõõrole ja E. Tarile rahaline preemia.

1957. a. tegi esimese iseseisva lavastuse H. Haravee, tuues lavale serbia kirjaniku D. Dobrišanini komöödia «Kolme Ööbiku tänav nr. 17». Lavastaja ning kogu näitlejate kollektiiv läksid õiget teed. Nad ei lasknud end võrgutada komöödias peituvatest võimalustest — teha nalja nalja pärast. Kuigi etendusel sai üsna ohtrasti naerda, tulenes nali karakterite koomikast.

Head komöödialikud kujud löid E. Tari vanaisa Bogana, L. Eelmäe ja H. Haravee Mišana, E. Järs Pepina ja K. Kõive Dragišana.

Selle etendusega tähistas A. Rodionov oma 80. sünnipäeva ja 65-a. teatritegevuse juubelit.

1957. a. anti Arnold Sikkelile esimesena Pärnu teatri näitlejatest Eesti NSV teenelise kunstniku aunimetus.

1957. a. tööst tuleb märkida A. H. Tammsaare — A. Särevi «Elu ja armastuse», H. Ibseni «Hedda Gableri» ja V. Ivanovi «Soomusrongi nr. 14—69» lavaletoomist. Viimase lavastas teatri uus peanäitejuht Enn Toona, kaks esimest aga A. Ots.

Kõik kolm nimetatut on hea maitse ja soliidse kunstilise kvaliteediga teostatud lavastused. Kõigis kolmes tõusid esile P. Ruubeli loodud kujud: Rudolf Ikka, Jörgen Tesman, Nikita Veršinin. Saavutusteks olid ka Ö. Maasiku Irma «Elus ja armastuses» ning H. Elviste nimiosa «Hedda Gableris».

«Soomusrong nr. 14—69» aga on pärast pikka aega massilavastuseks Pärnu laval, millest võtab osa üle 50 tegelase. Selle lavastusega tähistatakse Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva. Teatri fuajees seatakse üles näitus «Pärnu teater nõukogude võimu aastail». «Soomusrong nr. 14—69» esitatakse üleliidulise teatrite ja muusikakollektiivide festivali vabariiklikku vooru Tallinnas.

Vabariiklikud preemiad määrab esimese vooru žürii «Soomusrongi nr. 14—69» lavastajale E. Toonale, Veršinini osa täitjale P. Ruubelile, Vasja Ogoroki osa täitjale H. Haraveele ja Sin-Bin-U osa täitjale U. Hallale.

Stseen V. Ivanovi näidendist «Soomusrong nr. 14—69» (1957. a.).

Kuigi «Soomusrongi nr. 14—69» lavastamine oli julgeks sammuks, andis palju uusi kogemusi ja näitas, et teatri kollektiiv on võimeline suuri ülesandeid püstitama, jäi see siiski pähkliks, mida täielikult katki pureda ei õnnestunud. Lavastuse tase oli ebaühtlane, seal olj tugevate osatäitjate kõrval ka ebaõnnestumisi, isegi terveid stseene ja vaatusi, mis lavastust allapoole kiskusid. Nõrgaks jäi etenduse lõpp. See on arusaadav, kuna peale kõigi rakendatud kollektiivi liikmete võtsid lavastusest osa ka isetegevuslased.

Mängitavamad lavastused 1957. a. olid «Elu ja armastus», «Hedda Gabler», «Kolme ööbiku tänav nr. 17» ja «Kraavihallid».

Teatri uksele seisab juba õige tihti silt: etendus välja müüdud.

1957. a. saab ajutine teatrihoone (endine pangamaja) nägusa heleda terrasiitkatte. Kujundatakse ümber ka siseruumid Tallinna Kunstikombinaadi kunstniku Aino Põldra kavandite järgi ja sisustatakse kaasaegse mööbliga. Teatri ruumide seinu hakkavad kaunistama E. Kitse, L. Kokmäe, A. Pihelga, R. Uutmaa maalid.

1958. a. algas näitleja A. Pirni poolt Fr. R. Kreutzwaldi muinasjutu ainetel loodud noorsoonäidendiga «Kullaketrajad». Muusika ja laulud kirjutas näidendile helilooja H. Otsa. Magnetofonimuusika asemel rakendas teater seekord lavastusse väikese kohalikest muusikutest koostatud orkestri. Teos sai publiku sooja vastuvõtu osaliseks.

Enn Toona — peanäitejuht aastail 1957—1960.

Stseen A. Pirni F. R. Kreutzwaldi muinasjutu ainetel kirjutatud näidendi «Kullaketrajad» (1958. a.).

Järgnes Brasiilia kirjaniku G. Figueiredo heroilise komöödia «Aisopos» («Rebane ja viinamarjad») lavastus H. Haravee juhtimisel. Nii näidendi enda vorm kui ka selle teostus erinesid tublisti n.-ö. tavalistest draamateostest. Teos on õieti näidendi kujul esitatud valm vabadusest ja orjusest.

Nimiosa kehas H. Haravee, filosoof Xanthost E. Tari, tema abikaasat Clead H. Elviste, orjatar Meelit M. Simmo, etiooplast I. Toomla, Agnostost R. Engman. Tinglikus laadis lavakujunduse H. Haravee kavandi järgi teostas E. Sõõro. Rekvisiitide vahetused toimusid valgustatud laval, läbipaistvate marlikardinate taga. Sõnavõttudes, arutlustel ja ajakirjanduses peeti lavastust kordaläinuks, huvitavaks ning erutavaks.

«Aisopose» teises koosseisus proovisid jõudu veel kaks noort näitlejat: Lembitz Kees nimiosalisena ja Milvi Koidu Cleana. Noorte lavajõudude vabariiklikul ülevaatusel said «Aisopose» eest aukirja lavastaja H. Haravee ja L. Kees.

Teater E. Toona juhtimisel püüab lavakujude tundeelu ees esile tõsta eriti teose mõttejõudu. Peanäitejuht püüab igati ergutada ja arendada näitlejate iseseisvat mõtlemis- ja loomisvõimet.

Kolmanda uulavastusena valis teater A. Kitzbergi mitmeti vastuolulise draama «Tuulte pöörises». Lavastas A. Ots.

«Peab au andma Pärnu teatrile, kes lõpuks õmeti vabastas meie dramaturgia vanameistri näidendi arhiivitolmu alt ja tõi ta nõukogude vaatajate ette. Käsitledes Jaani kui üht neist tuhandetest vaesestunud talupoegadest, kes ühest küljest vihkavad kulakute ja kapitali iket ja selle vastu stiihiliselt protesteerivad, teisest küljest aga ripuvad oma maalapikese küljes ja sellepärast ei mõista revolutsiooni, andis teater näidendile õige nõukoguliku tõlgenduse. P. Ruubel lahendab Jaani kuju väliselt nappide tagasihoidlike vahenditega, kuid suure sisemise jõuga. Meisterlikult on antud Leena (Õ. Maasik) ja Jaagu (A. Sikkell)

(Kõrval) stseen A. Kitzbergi
draamast «Tuulte pöörises»
(1958. a.). Jaak — A. Sikkil,
Leena — O. Maasik, Jaan —
P. Ruubel, Anu — V. Luur.

(All) vehklemistreeningul.

osad. Ainult nende omavahelistes stseenides tahaks näha rohkem talupoeglikku karmust välistes tunneteavaldustes, hoidumist ilutsemisest ja õrnutsemisest (milleks Kitzbergi tekst küll võimalust annab),» kirjutas L. Tormis ajalehes «Sirp ja Vasar» 9. 5. 1958. a.

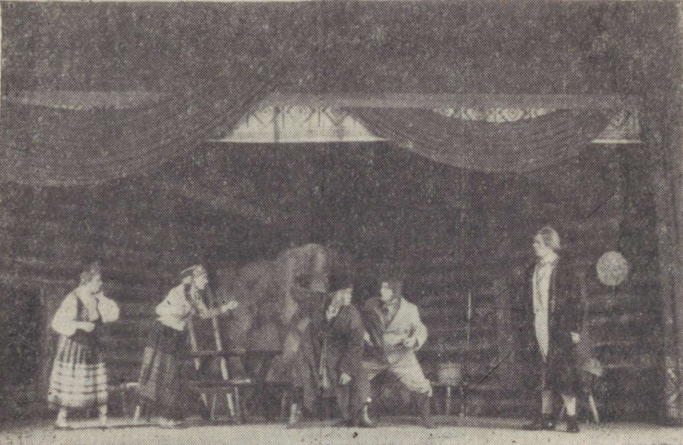
1958. a. tuli lavale A. Korneitšuki komöödia «Miks tähed naeratasid...» (lavastaja A. Ots) ja «Endla» seltsi asutamise 80. aastapäeva tähistamiseks L. Koidula näidend «Säärane mulk ehk sada vakkä tangusoola» (lavastaja E. Toona).

«Kui alustada saadud üldmuljest, siis tuleb öelda, et Pärnu Draamateatri laval naeratavad tähed, millest A. Korneitšuk oma komöödias otseselt vähe kõneleb, kuid seda enam mõtleb, selgelt ja säravalt... A. Korneitšuki mõte, tema ere, terava satiiriga vürtsitatud üleskutse, seista nõukogude inimeste südamepuhtuse eest, on leidnud värske väljenduse Pärnu Draamateatri laval... kirjaniku satiiriline naer kõlab lavastuses värskest ning lõõvalt, kuid selle kõrval ei kosta vähema jõuga tõsine sõna... Palju meeldivat on ka näitlejate töös,» märkis K. Kask ajalehes «Sirp ja Vasar» 8. 5. 1959. a.

Selle lavastusega tähistas näitleja Uko Halla oma 25-aastase lavategevuse juubelit, tehes lavakujunduse ja mängides silmapaistvalt tislere Morži osa. Õnnestunud karakterkujude hulka kuuluvad veel A. Sikkeli arhitekt Barabaš, O. Ungvere Kleopatra, H. Haravee Timofei, A. Pirni Oksana, Alaküla Matilda, E. Tari Odnoljub. Meeldivad nõukogude noorte kujud andsid M. Koidu Olgana ja L. Kees Jurina.

Olga — M. Koidu ja Morž —
U. Halla A. Korneitšuki näiden-
dis «Miks tähed naeratasid...»
(1958. a.).

Stseen L. Koidula näidendist «Sääranemulk» (1958. a.).

1959. aasta repertuaaris kujunes keskseks L. Feuchtwangeri «Lesk Capet» lavastus, mis oli selle teose esilavastuseks Nõukogude Liidus. Lavastas E. Toona.

«Lesk Capet» on mitmeplaaniselt kirjutatud näidend, peamise eesmärgiga veenda vaatajat Marie Antoinette'i objektiivses süüs rahva ees. Marie Antoinette'ile kätte antud küllaltki mõjuvate inimlike õigustuste tõttu aga on see väga raske ülesanne. Niivõrd raske, et autor ei lubanud väärtõlgenduse kartusel draamat lavastada Ameerika Ühendriikides. Ja ometi sündis Pärnu teatris «feuchtwangerlikult mõttetihe, rikas ning erutav lavastus, milles ei jutustata sündmustikku, ei otsita välist vastandamist ega püüta vahakordi selgitada sõnadega,» nentis K. Kask ajakirjas «Eesti NSV Teatrid» nr. 2, 1960. «Siin langes kogu raskuspunkt kahe ellusuhtumise avamisele. . . Pärnu Draamateatri viimaste aastate töös rõõmustab aga eriti see, et siin on tunda mõtlevat, iseseisva analüüsimisvõimega näitlejat, kes asetab peamise rõhu sellele, kuidas pealtvaatajateni viia antud konkreetse keskkonnas elava lavakuju mõtteid, täiendada südant ajuga. See oli esimeseks «Lesk Capet» lavastuse õnnestumise eelduseks. Teiseks tuleb pidada sobiva nimiosalise leidmist E. Alaküla näol.»

Teiste tublide saavutustena «Lesk Capet's» nimetagem P. Ruubeli Simoni, U. Loidi peaprokuröri, M. Leissaare Maria Therese'i, O. Ungvere Elisabethi, L. Tarmo Tissoni, E. Tari Hebert'i, K. Kõive kohtusekretäri, H. Haravee Saint Just'i. Maitsekad ja huvitavad olid M. L. Küla dekoratsioonid, samuti tema kavandatud kostüümid. Palju lisa lavastusele E. Tambergi muusika.

«Lesk Capet» on Pärnu teatri loominguilise töö senine kulminatsioonipunkt, mis kahtlemata jätab jälje kogu eesti teatri ajalukku.

Samal hooajal väärib märkimist U. Lahe algupärase satiirilise komöödia «Atlandi heeringas» lavaletomine A. Otsa poolt.

«Nii kirjaniku saavutusena kui ka lavaliselt leidliku lahenduse poolest» tõstis kriitika esile peategelast — Franklin Georg Abraham Mustkikast P. Ruubeli kehastuses (I. Viiding ajalehes «Sirp ja Vasar» 26. 6. 1959).

Toredaks, noori ja vanu rõõmustavaks lavastuseks kujunes ka E. Toona poolt «1001 ööd» ainetel kirjutatud muinasjuttnäidend «Ali-Baba ja 40 röövlit». Lavastusse oli põimitud rohkesti muusikat, laule ja idamaiseid tantse. Muusika oli kirjutanud näidendile J. Koha.

Ali-Babat kehastas H. Jaaniste, röövlipealikut R. Engman.

Teater lõi sõprussidemeid Riia J. Rainise nimelise Kunstiteatriga ja noore läti dramaturgi G. Priedega. 1959. a. lõpus lavastas H. Hara-vee G. Priede näidendi «Positiivne kuju», millega 1960. aastal anti Pärnus omapärane etendus. Nimelt mängis külalisena kaasa Riia kunstiteatri näitleja, Läti NSV teeneline kunstnik Eduard Pavul, kes esines läti keeles. Pärnu publik võttis etenduse ja andeka läti näitleja mängu soojalt vastu.

Mängitavamateks lavastusteks olid 1959. aastal C. Goldoni «Armas-tus ja sõprus» ning U. Lahe «Atlandi heeringas».

1960. aastaga lõppes jälle üks periood Pärnu teatri elus ja algas uus. E. Toona tegi oma viimase lavastuse — A. Tšehhovi «Kirsiaia» — ja lahkus Pärnu teatrist. Teatri kunstilise juhtimise võttis üle Artur

Stseen L. Feuchtwangeri näidendist «Lesk Capet» (1959. a.). Vasakult kolmas Marie Antoinette — E. Alaküla.

Stseen U. Lahe komöödiast «Atlandi heeringas» (1959. a.). Keskel Georg Mustkikas — P. Ruubel.

Ots, kelle kogemustepagas oli vahepeal tugevasti täienenud. Toonud näitejuhina aastate jooksul lavale terve rea näidendeid, asus A. Ots tööle suurlavastusega — G. Nikolajeva romaani «Võitlus teel» dramatiseringuga. Ülesande suurusest kõneleb olustik, milles tegevus sünnib — traktoritehase miljöö, tegelaste ja piltide rohkus; 31 tegelast, 22 lavapilti. Lavastuse kujundab teatri uus noor kunstnik-dekorator Uno Uibo, kes juba kunstiinstituudi diplomandina valmistas dekoratsioonid «Kirsiaiale».

Lavastuse kohta kirjutas L. Tormis ajalehes «Sirp ja Vasar» 26. 11. 1960. a. kokkuvõttes järgmist:

«Ma ei saa seda lavastust eeskujulikuks kiita, kuid igav ja kiretu ta ei ole. Ei saa ka ta lahendust lõpetatuks nimetada, kuid ta lööb õiges suunas. Puudusi on siin võib-olla rohkemgi kui mõne keskpärase reatüki puhul. Ent saavutatud on samuti rohkem. On öeldud oma, südamest tulev sõna kaasaja oluliste probleemide arutamisel. On rikastatud ennast ja vaatajat.»

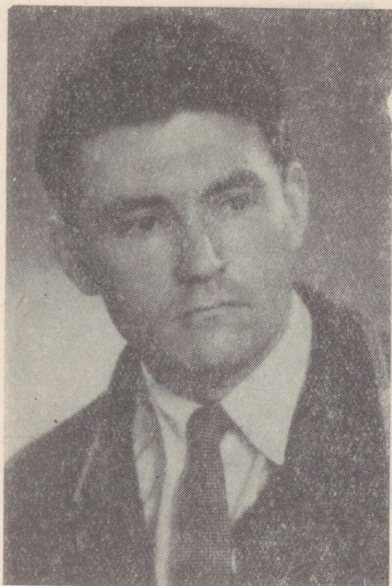
E. Ralja lõi omapärgelise ning veenva traktoritehase peainseneri Bahhirevi, huvitavat ja elamuslikult olid mängitud E. Alaküla inseneritehnoloog Tiina Karamõss, A. Sikkeli vana malmivalutsehhi meister, U. Loidi traktoritehase direktor Valgan.

E. Toona lavastas «Kirsiaia» kui komöödia, kaldudes kõrvale traditsioonilistest lahendustest ja pöördudes autori enda märkuste poole.

Mai Mering — näitejuht alates
1961. aastast.

Stseen A. Tšehhovi näidendist «Kirsiaed» (1960. a.).

Uno Uibo — kunstnik-dékoraa-
tor alates 1961. aastast.

Teatril õnnestus üldiselt tabada Tšehhovi eripärasusi, kuid paari peakuju ebaõnnestumine rikkus terviku. Õnnestunumad on Firsi kuju A. Sikkeli kehastuses ja H. Haravee Gajev.

«Hoolimata üksikutest, kuigi üsna suurtest puudujääkidest rõõmustab L. Koidula nimelise Pärnu Draamateatri etendus tervikuna kui tõsine loominguiline töö, kui julge «oma lahenduse» otsing, mis rikastab mitme väärtusliku leiuga eesti teatri kogemusi Tšehhovi dramaturgia tõlgendamisel,» kirjutas S. Levin ajalehes «Sirp ja Vasar» 2. 4. 1960.

1960. aasta viimaseks lavastuseks oli tšehhi autori V. Blažeki «Sündmusrohke õhtu». Siin mängisid noored näitlejad T. Ende, L. Kees, M. Koidu, N. Kuzmina, T. Ots. Silmapaistvalt eredatest loominguilistest saavutustest saab vähe rääkida, kuid näidendi ideoloogiline külg, võitlev joon suhtumises uue inimese kasvatamisse on väga tugev. Näidend on kirjutatud uues, kaasaegses «raamjutustuse» stiilis ja ka lavastati selliselt. Saavutuseks tuleb lugeda selle lavastuse kujundust U. Uibo poolt.

Näitejuhina katsetas ka näitleja E. Ralja, tuues 1960. aasta lõpul lavale J. Kangilaski muinasjuttnäidendi «Kaval-Ants ja Vanapagan» ja 1961. aasta algul N. Zarudnõi näidendi «Vikerkaar». Need tööd näitavad, et kollektiivis on veel palju kasutamata võimalusi näitejuhtide-

kaadri kasvatamiseks. E. Rajja esimesed tööd polnud puudusteta, kuid neis avaldusid eeldused, hool ja püüdlikkus näitlejatega töötamiseks.

1961. aastal tuli Pärnu teatrisse Moskva Lunatšarski-nim. Riikliku Teatrikunstiinstituudi režissuurifakulteedi lõpetanud näitejuht Maj Mering. Nii peanäitejuht A. Ots kui ka uus näitejuht jätkavad teatri senist loomingu suunda, püüdes Pärnu teatri lavale tuua kaasaegseid võitlevaid mõtteid, aga samuti kaasaegset lavastusstiili. M. Meringu esimene lavastus — N. Hikmeti «Damoklese mõök» — oli üsna huvitav ja originaalne. Omapärane ja huvitav on juba näidend, milles autor astub võitlejana välja sõja- ja aatomirünnaku vastu. Et paljudeks piltideks killustatud tegevus läheks katkematult, kasutas lavastaja dekoratsioonideta lavakujundust, kus tegevuskohta määravad üksikud mööbliesemed ja musta sameti foonile drapeeritud «aatomiseene» jalale projitseeritud varjupildike. Selles äärmiselt tinglikus ümbruses aga toimub täiesti konkreetne, antud oludele vastav tegevus. Näitlejate mängu suunas lavastaja kõigiti näidendi sõjavastase sisu ja autori mõtete väljatoomisele. Üldjoontes see ka õnnestus.

Stseen G. Nikolajeva romaani «Võitlus teel» dramatiseeringust (1960. a.).
Tiina — E. Alaküla, Bahhirev — E. Rajja, Vassili Vassiljevits — A. Sikkil,
Sugrobin — R. Engman.

«Damoklese mõök» on mitte ainult noore lavastaja kordaminek, vaid selle lavastusega on L. Koidula nim. Draamateater esitanud aktuaalse tänapäeva-probleemi ja räägib kirglikult kaasa suures ja õilsas võitluses rahu eest,» kirjutab H. Lumet ajalehes «Sirp ja Vasar» 7. 4. 1961.

Paremateks saavutusteks on R. Engmani A.B., U. Loidi Apteekri poeg, I. Toomla Komisjonär, E. Ralja Poksija, M. Koidu Bensinimehe tütar, E. Alaküla Kohtuniku tütar.

Lavastuselt ja lavakujunduselt uudne on ka «Hamlet korterist nr. 13» (lavastaja A. Ots).

Näidend käsitleb tänapäeva noorte ees seisvaid eluprobleeme. Selleski näidendis mängib peaosas noor näitleja R. Engman, hiljem A. Nõpri.

NLKP XXII kongressi tähistamiseks lavastas teater M. Meringu juhtimisel valgevene autori A. Makajonoki komöödia «Minu naine orbiidil», juubelilavastuseks aga tõi A. Ots välja A. Kitzbergi «Libahundi».

1961. a. sügisel täienes teatrikollektiiv uute noorte lavajõududega, kes said ettevalmistuse Tallinna Riikliku Konservatooriumi lavakunstikateedris. Pärnu teatrisse asusid tööle L. Kuusma, A. Nõpri ja R. Olmaru.

Komisjonär — I. Toomla, Apteekri poeg — U. Loit, Poksija — E. Ralja, Kohtuniku tütar — E. Alaküla N. Hikmeti näidendis «Damoklese mõök» (1961. a.).

Ants Nopri — Aleksei, Linda Kuusma — Maria A. Veitsleri ja M. Mišarini näidendis «Hamlet korterist nr. 13».

Mitmed L. Koidula nim. Pärnu Draamateatri näitlejad on saanud üleliidulisi või vabariiklikke autasusid. Näiteks Ö. Maasik, A. Ots ja S. Remmelgas medali «Eeskujuliku töö eest», O. Ungvere ja E. Tari NSV Liidu Kultuuriministeeriumi aukirja. Vana lavameistrit A. Rodionovit on mitmel korral autasustatud medalite ja aukirjadega.

L. Koidula nim. Pärnu Draamateatris külastatakse praegu elavalt kõiki etendusi, ka selliseid, mida veel mõni aasta tagasi eelarvamuslikult «rasketeks ja igavateks» peeti. Teatrikülastajate hulgas on inimesi kõikidelt kutsealadelt. Linna ümbrusest umbkaudu viiekümnekilomeetrise raadiusega korraldatakse pidevalt etenduste ühiskülastusi.

Südalinnas kerkiva kõigiti kaasaegse teatri-kultuurihoone valmimisega muutub rahval teatrisse pääsemine veelgi hõlpsamaks, näitlejail loomingulised võimalused veelgi lahedamaks.

Lydia Koidula nimeline Pärnu Draamateater, mille juubeliaasta langeb kokku kommunistliku ühiskonna programmi Toomise aastaga, aga teeb ka seni kõik, et pakkuda külastajaile üha sisukamaid, idee- ja kunstiküpsmaid lavastusi, mis aitaksid kaasa selle ühiskonna kiiremale ülesehitamisele meie kodumaal.

(Kõrval) tegelaskuju-
jusid N. Zarudnoi
näidendist «Viker-
kaar» (1961. a.). Na-
taša — E. Alaküla,
Olga — H. Varem,
Grjaz — E. Tari,
Svetlana — Ö. Maasik.

(All) L. Tarmo —
Valja, M. Simmo —
Anna G. Mazini näi-
dendis «Täna ja ala-
ti» (1961. a.).

PÄRNU KUTSELISE TEATRI KUNSTILISED JUHID
AASTAIL 1911—1961

Aleksander Teetsov	1911—1914
Karl Jungholz	1914—1915
Johann Kull	
ja August Reiman	1920—1922
Aleksander Teetsov	1922—1923
Albert Liik	1923—1924
Voldemar Mettus	1924—1925
Aleksander Teetsov	1925—1926
Ants Lauter	1926—1927
Aleksander Teetsov	1927—1932
Viktor Krull	1932
Raivo Opsola	1932—1934
Eduard Lemmiste	1934—1941
Henn Aare	1941—1942
Riivo Kuljus	1942—1944
Eduard Türk	1944—1948
Ilmar Tammur	1948—1952
Kaarli Aluoja	1952
Kaarel Ird	1952—1955
Artur Ots	1955—1957
Enn Toona	1957—1960
Artur Ots	1960—

VÕRDLEVAID ANDMEID PÄRNU TEATRI TEGEVUSE KOHTA

Aasta	Uuslavastuste arv	Etenduste koguarv	Etenduste arv statsionaaris
1928/1929	15*)	66	55
1939/1940	13	113	68
1950	11	344	77
1958	6	304	101
1959	6	343	118
1960	7	355	98
1961	7	358	152

Aasta	Külastajate koguarv	Külastajate arv statsionaaris
1928/1929	21 517	?
1939/1940	32 673	?
1950	53 100	10 000
1958	77 600	27 100
1959	83 600	29 800
1960	84 800	26 300
1961	83 900	36 600

*) Lavastuste koguarv

MATTHIAS JOHANN EISEN

(Katkendeid)

... JAANUARIS 1875. a. asusin uuesti Pärnu. Vaheajal oli J. Ots-
tavel Ülejõele eesti kooliõpetajaks saanud. Tema juurde pääsesin elama.
Ots Pavel harrastas eesti elu edendamist. Kadakasaksastatud Haapsalust
tulnud, märkasin nüüd Pärnus eesti elu rohkemat arenemist kui aasta-
kümne algul. Ots Pavelilt kuulsin, et Pärnu «Endla» lauluselts tekki-
mas, kuid see ka alles kinnitamata. Nimi pani mind vähe imestama.
Ots Pavel seletas: vaja eesti mütoloogilisi nimesid ausse tõsta. Tartus oli
«Vanemuine» olemas, Narvas «Ilmarine». Otsiti sobivaid Faehimanni
kirjatöist, jäädi Endla juurde peatama. Endla on ilus nimi, kui Pär-
nul ka kohaga kokkupuutumine puudub. Kuid veega on mõlemad —
Endla ja Pärnu — ühenduses.

Pärnus tegutses mitu aastat juba Pärnu Põllumeeste Selts. Seda
juhatas viimasel ajal C. R. Jakobson. See selts, maameeste jaoks mää-
ratud, avaldas vähe mõju linlaste kohta. Olgu siis, et mindi C. R. Jakob-
soni kõnesid kuulama. Ometi edendas põllumeeste selts «Endla» arene-
mist ja ellukutsumist. Kui ka mitmed Pärnu elanikud otsustasid laulu-
seltsi asutada, ei võinud nad kinnitamata seltsis suuremat tegevust
alata. Ei tohtinud korteritki pidada. Leiti abinõu. Mindi põllumeeste-
seltsi palvele. Põllumeesteseltsi liikmed käisid harva koos, ruumid sei-
sid tavaliselt tühjad. Sellepärast lubati lahkelt «Endla» liikmetele põl-
lumeesteseltsi ruumidesse kokku tulla. Pärnu Põllumeeste Seltsi ruumid
olid sel ajal Ülejõel Jänesselja maantee ääres.

Otstavel oli enese «Endla» seltsi liikmeks üles andnud. Tihti käis ta põllumeesteseltsi ruumides, kui mitte muidu, siis ajalehti lugemas. (Ise ta neid ei tellinud, olgu ainult C. R. Jakobsoni «Sakalat».) Otstavel võttis mind algusest peale enesega kaasa. Seltsi liikmeks ei andnud ma end üles. Kooliõpetajana puudus mul selleks luba. Aga mind salliti seltsis meeeldi, jah, mulle anti koguni kaart, mis mind õigustas seltsis käima. Loodeti ju minust, et ma, kui mitte kohe, siis edaspidi seltsile kuidagi võin kasulikuks saada, kas kõnepidajana või muul viisil.

Ei mäleta, millal «Endla» põhikirjad kinnitamisele saadeti, aga möödus aastat kolm, enne kui selts kinnitati. Ometi ei olnud selleaegne politsei veel kaugeltki nii vali kui veerandsada aastat hiljem. Politsei ei teinud takistusi registreerimata seltsi liikmete kooskäimisele, liiatigi kui see põllumeeste lipu all sündis.

Sagedasti «Endlas» käies sain seal paljudega tuttavaks. Agaramatest «Endla»-külustajatest mäletan peale J. Otstaveli A. Jaansonit, A. Rollerit, G. Jürgensit, Jürvetsoni, Frischi, K. Musta, Kukepuud, Tõnisbergi, Teasi.

Esiotsa harjutati ainult meeskoorilaulu. Niipalju kui mäletan, juhtas koori enamasti J. Otstavel.

«Endla» peaülesandeks oli küll laul, aga laulu kõrval pandi ka hariduse edendamise peale rõhku. Seltsi eeskavas öeldi sel ajal eesmärk olevat: «Laulmist laotada (!), kasulikke kõnesid pidada, õpetlikke raamatuid ette lugeda ja vahel ka teatritükke mängida, et selle läbi seltslikku, rahvalikku elu harida ja ülendada.»

Seltsi püüti ruttu suureks teha, võeti vastu igaüks, kes ennast seltsi liikmeks pakkus. Esimene vaimustus lahtus aga ruttu, selts kippus lagunema enne veel, kui sai avalikult ellu astuda. «Endla» näis enne sündimist surmale ohvriks toodud olevat. 1877. a. ei peetud enam mingisuguseid koosolekuid.

Märtsis 1878. a. astusid J. Otstavel, vahepeal Pärnu asunud kooliõpetaja A. J. Anson, kaupmees A. Jaanson, A. Roller, Sauga kooliõpetaja K. Must jt. kokku omavahel nõu pidama. Otsustati uue innuga äratust ette võtta. 19. märts määrati seltsi liikmetele kokkutulekupäevaks. Mulle tehti ülesandeks sel päeval seltsis äratuskõne pidada ja kuulajaid vaimustada uuesti seltsi liikmeteks hakkama.

Katsusin seda ülesannet jõudumööda täita. Niipalju kui ma märkasin, pooldas suurem jagu koosolijaid uuesti seltsiks ühinemist. Ilma et keegi oleks aimanud, tuli väljaspooltki hoogu seltsi elu arenemiseks. Päev enne seda, 18. märtsil 1878. a. oli «Endla» viimaks Peterburis kinnitamist leidnud, põhikirjade kolmeaastase vedelemise järel kantse-

leides. Alles 20. aprillil aga jõusid enam kui kuu aja eest kinnitatud põhikirjad asutajate kätte.

Kümme päeva hiljem, 30. aprillil*) 1878. a. avati «Endla» pidulikult ja valiti talle esimene ametlik eestseisus: esimeheks kooliõpetaja A. J. Anson, laekuriks kaupmees A. Jaanson, abiliseks ülevaataja G. Jürgens, kirjatoimetajaks J. Odstavel ja abiliseks A. Roller. Samal puhul pidas Anson pidukõne «Vanade eestlaste seltskondlikust elust». Kui õieti mäletan, peeti avamispidu Räämal ehitusmeister Nikolai uues kolmekordses majas, kuhu ka Pärnu Põllumeeste Selts oli üle kolunud.

Ametliku avamise järel hakkas «Endla» liikmete arv jälle kasvama ja tegevus arenema. Kinnitatud seltsis ei tahtnud Odstavel enam laulukoori juhatust enese peale võtta. Osavat laulujuhatajat soovides palkas selts laulukoori juhatajaks Pärnu selleaegse parima muusikatundja Maczevski. Meeskoorist ei arvanud uus laulukoorijuht küllalt säävat, veel samal sügisel asutas ta ka segakoori. Sedaviisi võisid naisterahvadki «Endla» tegevusest osa võtta.

Tähendasin varem, et seltsi eeskava soovitas «õpetlikke raamatuid ette lugeda ja vahel ka teatritükke mängida». Ei mäleta, kas raamatuid kunagi ette loeti. Küll aga asuti teatritükkide mängimisele. Esimesel sügisel kanti juba 1824. a. Pärnus lavastatud «Pärmi Jaagu unenägu» Eesti Aleksandrikooli heaks ette. Nädala pärast korraldati sama näitemängu, «Saaremaa onupoega» sellele veel lisaks andes. Kui õieti mäletan, näidati neid Saksa teatri ruumides.

Mitmekülgset tegevust avaldades arenes seltsi elu esimesel ajal jõudsalt. Edaspidise arenemise kohta puuduvad mul andmed. Lahkusin järgmisel aastal Pärnust.

1928. a.

*) Nähtavasti vana kalendri järgi. (E. J.)

MÄLESTUSI «ENDLA» TEATRI AVAMISEST

Olli Teetsov — esimene Tiina
A. Kitzbergi «Libahundis»

OLLI TEETSOV

SATTUSIN lavale täiesti juhuslikult. Elasin Tartus õemehe juures. See oli agar tegelane niihästi «Taara» kui ka «Vanemuise» seltsis. Mind vedas ta kõikjale kaasa.

Ühel päeval läksime jälle «Taara» seltsi, mis oli tol ajal eesti intelligentsi kohtumispaik. Parajasti käis seal naljamängu «Suurlinna ilu» proov. Üks tegelane aga puudus. Keegi tuli mõttele — mina mängigu seda osa. Ja ma proovisingi. Nii sattusin ma lavale, esiti «Taarasse», siis palkas K. Menning mind «Vanemuisesse». «Vanemuises» tutvusin oma tulevase abikaasaga. Abiellusime. Ja kui Pärnu «Endla» ukсед avas, tehti minu mehele ettepanek sinna näitejuhiks tulla, minule — näitlejaks asuda. Me võtsime ettepanekud vastu ja sõitsime kohale.

Teatavasti avati «Endla» uus teatrimaja A. Kitzbergi «Libahundiga». Ühtlasi oli see ka «Libahundi» esimene lavastus, varem polnud seda mängitud. Minu kanda jäi Tiina osa.

Ootamatult saabus peaprooviks kohale teose autor ise. Ta tuli küllside taha ja tema esimeseks küsimuseks oli: «Kes mängib Tiina osa?»

«Mina... trupis pole teist, kes seda võiks mängida...»

Kitzberg kokkus ja lausus avameelselt:

«Oi, ma kardan... Mõtlesin selle osa Altleisile... Kui Tiina on halb, on kogu tükk läbi.»

Nüüd kokkusin omakorda mina ja langesin verest ära. «Kahju, ma ei sooviks teie tükki läbi kukutada. Kuid tõesti pole, kes seda osa mängiks,» hakkasin nagu vabandama Kitzbergi ees.

Peaproovi vaatamata, Kitzberg kadus — nähtavasti kartis ta oma parima teose peategelase saatuse pärast, kes pidi alustama oma elu ja võidukäiku Pärnu «Endla» teatri kaudu.

Saabus esietenduspäev, teatri avaetendus. Tartust sõitsid kohale «Vanemuise» direktor Menning ja teisi külalisi. Võib kujutleda, mida meie, näitlejad, sel õhtul tundsimel, olles pealegi ehmunud teose autori kartusest.

Tiina esineb alles teises vaatuses. Kui olin selle vaatuse läbi mänginud, tuli Kitzberg lavale, kaelustas mind ja lausus:

«Enam ei karda ma Tiina pärast...» Ta oli mänguga rahul!

Kogu minu suur hirm pöördus hetkega suureks rõõmu- ja õnnetundeks...

1936. a.

Stseen A. Kitzbergi «Libahundi» juubelilavastusest 1961. a.
Jaanus — E. Järs, Meri — Ö. Maasik, Vanaema — L. Tarmo,
Margus — E. Rajja, Tiina — E. Alaküla.

LIINA REIMAN

MERE vägeva kohinaga ja paljude suurepärase puiesteedega võlus igiilus Pärnu linn minu lapsemeele juba sel ajal, kui pärast kooli lõpetamist asusin seal vend Friedrichi juures ja olin ta naise kodumajapidamise õpilaseks. Vennalt kuulsin

Liina Reiman Pärnu-perioodil.
sin esmakordselt asjaarmastajate-teatrist «Endla». Teater! Mõte teatrist oli paelunud mu südant väiksest saadik. Uhket hoogu ja pidulikust välgatas mu meeles «Endla» salapärasest muinasjutunime kuuldes. «Endla» teater andis mu-kujutlustele tiivad. Ah, seal oleks imeilus, mõtlesin.

Veidi hiljem astusin mina, väike Valga tütarlaps, oma armsa ema ja hoolitseva perekonna toel esimesi samme Tartu «Vanemuises» auväärt meistri Karl Menningu karmis ning targas koolis, tema range distsipliini all. Aga ma ei mõistnud elada, saatus tuigutas mind, vääratasin, tee «Vanemuises» katkes. Oh mind, õnnetut . . . kuhu nüüd . . . kas kõlbangi kuhugi? Väljapääsu masendusest tõi kutse Pärnu «Endla» teatrist, kus oli avatud uutes ruumides kutseline näitelava. Tänu selle eest «Endlale» ja tänu Aleksander Teetsoville, selleaegsele teatrijuhile!

Mu Pärnu-ajajärk kestis 1912. a. sügisest alates kolm aastat. Noor näitleja sai selle aja kestel palju õppida ja kohtas oma elusaatuse mitmeid uusi käändeid.

Näitlejaskond, kuhu nüüd sattusin, oli oma oludes küllaltki tugev ja võimeline, sellelt sain osaks palju heatahtlikkust. Suurepärane koomik A. Teetsov näitejuhina oskas luua vaba, rõõmsalt innustava töömeeleolu, ta andis näitlejaile rohkesti iseseisvust ja vabadust tööks. Alguses nautisin minagi otsimise ja kujundamise vabadust. Kuid juba pärast mõnda lavastust tundsin igatsust näitejuhi tugeva käe järele. Hea oli seda tōdeda.

Hooaja avanäidendiks oli Wilhelm Woltersi «Kus ta oli», ja mina sain arvustajalt komplimendi «kõrgema seltskonna daamede kujundamise osavuse eest». Küll need read meeldisid mu noorele südamele, eriti seetõttu, et olin sageli saanud kuulda oma ujedusest ja kohmetusest. Ma ju kõnelesingi «pudikeeli» ja üldse olin veidi abitu. Mis nüüd muud kuj edasi! Ja nii siis rutati esietendusest teise. Sageli esitasin omaealisi noori tütarlapsi. Mäletan, et harilikult ehtisid neid lavakujusid pikad, heledad inglilokid.

Kuid seesugune sujuv ja mugav näitlemine ei rahuldanud mind kaua, piir tuli vastu nagu alati. Vaevas pealiskaudsusehirm, see vist oli põhjendatud. Mõtisklesin omaette, kuidas edasi jõuda ja mitmekülgsemaks areneda. Õnnelik otsus juhtis mind laulutundide võtmisele. Astusin lauluõpetaja Fr. von Sadler-Grüni õpilaseks ja sain head, põhjalikku koolitust. Missugune õnn, sest nüüd hakkas mu hääl ja häälepruuk veidi arenema!

A. Teetsovi teisest näitejuhiaastast ei mäleta ma kuigi palju. Oli rutt, tuline kiire, sest esietendus järgnes teisele. Kuid ka jõudu ja vaimustust piisas. Võib-olla oli sellinegi töötamisviis elamuseks ja heaks kogemustandjaks noorele näitlejale. Björnsoni «Pankrot» sai läbinisti halbade arvustuste osaliseks. Rõõmustavaks sündmuseks oli, kui esimest korda tunnustati minu koomikuannet, nimelt Ridana Joungi lõbumängus «Kuidas meest saab».

Sõda süttis, ja 1914. a. sügisel ei julgenud «Endla» juhatus majanduslikku vastutust kartes enam teatrit avada. Uue teatrijuhi Karl Jungholzi eestvõttel otsustasime siiski omal riisikol tööd alustada ja teatri avada.

Ja imelik küll, just selleks hooajaks oli varutud meile, ja eriti minule midagi hoopis uut.

Esiteks, Anette osa Rutoffi «Kivis». Kuis see võis võimalik olla?! Aga ometi oli nii, et K. Jungholz andis mulle selle keskse, traagilise osa. Kuid ta andis ka nõu, julgustas, nõudis, kontrollis. Esiteks mõte, siis sõna ja tegu, rõhutas ta. Näidendil oli edu ja . . . veel imeväärsem asi, et minul ka! K. Jungholz oli noore näitleja temale senini suletud ukse ette juhtinud. Ja see uks ei olnud enam lukus.

Uuest alast vaimustatuna hakkasin üha energilisemalt töötama oma puuduliku tehnilise oskuse tõstmiseks. Olin endale klaveri muretsenud ja laulsin, laulsin. Lugesin kõva häälega, võimlesin. Aga aega nõudis sel talvel ka teatri kassa täiendamine — tuli osa võtta loteriide ja maskeraadide korraldamisest, tuli peoõhtutel esineda.

Peab imetlema ja tänama K. Jungholzi selle eest, et ta nii palju jõudis. Tema tegi tööd vahel päevad ja ööd. Ka minuga. Peadpööritava oli see repertuaar, mis minu osaks langes: Eva Märland Vilde «Tabamata imes», Eleonore Lengyeli «Taifuunis», Jaqueline Fleuriot Bissoni «Tundmatus naises», Magda Sudermanni «Kodus», nimiosa Ibseni «Noras» ja «Elgas», Loona Hessel Ibseni «Ühiskonna tugisambas» ja veel muidki, kõik samal hooajal! Lisaks mängiti mõningaid komöödiaid ning laulumänge, kus esitasin noori tüdrukuid ja noori naisi.

Ega see töö kerge olnud, ei, seda mitte. Mu ahastus ähvardas mõnigi kord juhataja ja kaasnäitlejate kannatuse murda.

«Pisaratest ei ole abi . . . tööd, tööd, tööd peab tegema! Võtke uuesti algusest peale.» Enamasti innustasid ja aitasid niihästi näitejuht kui ka kaasnäitlejad. Ma armastasin esitatavaid lavakujusid ja tahtsin anduda ning andusingi tööle kogu noore südame vere ja õhinaga. Selles peitus jõud, mille abil ma sooritasin hiiglaülesandeid. Millal nõrgemini, millal õnnestunumalt.

Selle nõudliku, ülesannete rikkalikkuse poolest suurepärase hooaja lõpp tähendas minule, nagu mitmele muulegi ühtlasi Pärnu-perioodi lõppu. Läksid lahku ka August Reimani ja minu teed: tema oma viis Tartusse, minu oma Tallinna. Meie ühine kodu kustus. Kui rong ärsõiduks vilistas, surusin, nutt kurgus, näo tema poolt antud hõõguvate rooside uhkesse kimpu. . .

Õrnuse, tänu ja uhkusega mäletan praegugi siin kaugel haiglavoodil lebedes neid uijaid aegu. Mäletan «Endla» seltsi tegelasi, mäletan kõiki tublisid pärnulasi, kes poolsada aastat tagasi julgesid haarata seebordsetes oludes hulljulge ülesande — kutselise teatri asutamise, ülalpidamise ja uue, avara teatrihoone ehitamise järele. Sitkelt pingutades teostasid nad oma kavatsused. Omal ajal oli see suur kultuuritahte jõuproov. Au neile, kes nägid vaeva ja tegid tööd!

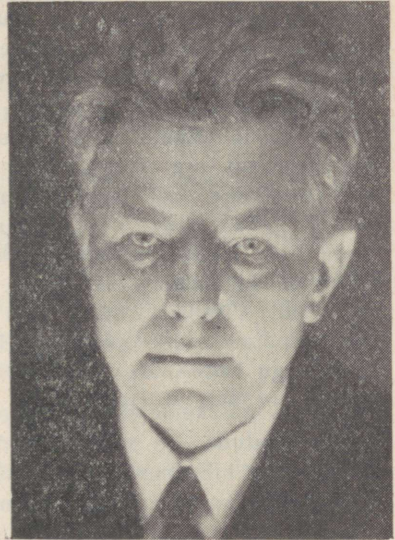
Endla-nimelist teatrit ei ole enam. Kuid mu meelt soojendab mõte, et Pärnu teater on nüüd pühendatud Lydia Koidula mälestusele. Koidula nimi sihhib alati kõrgele, Koidula laulab alati isamaale.

Soome,

Helsingi, Koskela invaliididekodu.

1. aprillil 1961. a.

EDUARD TÜRK

ALEKSANDER Teetsovi kutsel siirdusin 1912. aasta suvel Tartust Pärnu teatrisse näitlejaks ja ühtlasi näitejuhi abiks. Palgavahe oli liiga meelitav, «Endlas» lubati 55 rubla kuus, «Vanemuises» pakuti ainult 25. Pärnu näitetrupp oli tol ajal alles poolkutseline — põhitöökoht oli paljudel tegelastel mujal, teatrist said nad vaid väikest lisatasu. Minule kui täiskutselisele ja pealegi juhi abile võidi seepärast märksa rohkem maksta. Pealegi oludest tingituna toimus töö — ka proovid — ainult öhtuti.

... Pärnu jaamas rongist väljudes märkasin, et üks pikk kardavoi kind teraselt silmitseb. Minu esimene käik oli «Endlasse» Teetsovit otsima — politseinik loovis mulle eemalt järele. Teatrimajja sisenedes heitsin küsiva pilgu tagasi — jälitaja tõmbus kähku puu varju... Saanud «Endlast» Teetsovi aadressi, läksin tema juurde koju — kardavoi kogu aeg kannul. Teetsovi maja ees jäin lõpuks omakorda luurajat luurama... Mees kadus kohe naabermaja nurga taha.

Nii püsis seadusesilm mitu päeva mul lausa kuklas. Nagu hiljem selgus, oli talle sandarmeeria poolt eriülesandeks tehtud iga uustulnuk «kirbule» võtta, kuni selle kohta ammendavat informatsiooni on jõutud muretseda...

Juba esimestel etendustel üllatas mind asjaolu, et «Endla» teatrist nii leigelt osa võetakse. Kuhu oli siis koer maetud, et saal etendustel pooltühjalt vastu haigutas? Vähehaaval hakkas mulle selguma, et tööliskond hoidus põhimõtteliselt «Endlast» eemale, sest seal valitses väikekodanlik klubiline vaim. Seltsi liikmete arvu hoiti kunstlikult piiratuna. Seda ei katsutudki suurendada, sest juhatus oli valvel, et rahutud «sikud» vaiksete «lammaste» hulka ei pääseks. Iga liikmekandidaat pidi enne nn. balloteerimiskomisjonist läbi käima — seal praagiti kõik «mitteusaldusväärsed» halastamatult välja. Vastandina «Vanemuisele», kus Menningu ajal progressiivne intelligents seltsi juhtis, seisid «Endla» seltsi eesotsas äri-, tööstus- ja pangandusmehed. Domineerivat osa mängis juhatuses rikas reeder kapten Klein. Tema teatrikurs oli väga lihtne ja selge: «Mina oskan väga hästi teatrit teha, andke mulle ainult raha, raha ja veel kord raha!» Seda aga liikus «Endlas» vähe. Kleini iseloomu ja välimust ma lähemalt kirjeldama ei hakka. Kes sellest huvitatud on, lugegu A. Hindi «Tuulist randa» (kui ta seda seni veel pole teinud), sest too «Endla»-reeder sarnanes Hindi korrespondentsreederi Tõnis Ti-huga nagu kaks tilka vett.

Seltsi kassapidajaks, kellega trupi liikmetel kõige rohkem tuli kokku puutuda, oli samas «Endla» majas asuva Krediidpanga laeakur Torim. See kibestunud näoga süngevõitu mehemürakas torises ja virises iga kopika juures, mis tal meile tuli välja maksta. Pisikest palgaavanssi võis temalt hädakorral ainult Kleini žiiroga saada. Omavahel hüüdsime teda «Torim-Norimiks»...

Majavanemaks ja varahoidjaks oli maaler Espe. Ta hoidis «Endla» maja ja muud varandust hästi korras. See nukra ilme ja kõhetu välimusega mees oli oma arust suur humorist. Vahel heas tujus olles kostitas ta näitlejaid einelauas veiniga. Kui siis koos temaga pudelike tühjendatud oli, hakkas ta aga silmakirjalikult hädaldama ja halisema: «Kas mul nüüd jälle tarvis oli endale kulutusi teha?! Mis kaisu ma sellest sain? Aga ma ei või sinna midagi parata, — olen juba kord selline heasüdamlik narr!» Säärase jutu mõjul jäi tema veinist ikka kibe järeimaik suhu.

«Endla» juhatusse kuulus teiste hulgas ka Pärnu Eliisabeti kiriku abiõpetaja E. Tennmann. See omapäraselt «vabamõtteline» jumalasalane armastas pikalt ja laialt kunstist, eriti näitekunstist targutada, kuid tema mõttekäikudel puudus asjatundmatuse tõttu reaalne alus.

Teised juhatuseliikmed ei paistnud millegi poolest silma — nad purjetasid ainult sõnakuulelikult kapten Kleini sõiduvees.

Kuid ka teater ise A. Teetsovi juhtimisel ei suutnud küllalt eredaid ja haaravaid elamusi pakkuda, et laiemaid hulki ligi tõmmata. Teatri direktorina oli A. Teetsov liiga mugav. Lavastajana puudus tal sügavam eruditsioon ja kunstniku auahnus, näitejuhina aga põhjalikum praktika, et uut ja vaimselt erutavat luua. Ta oli 1909.—1911. aastal «Endla» seltsi poolt K. Menningu juurde õppima saadetud ning lavastas nüüd Pärnus peamiselt Tartus nähtud kergemaid komöödiaid ja laulumänge, nagu «Tume täpp», «Langud», «Kus ta oli», «Robert ja Bert-ram», «Loos nr. 7359», «Kassikütid», «Hommikust, härra Fischer» jne. Draamadest võiks nimetada ainult B. Langmanni «Bartel Tura-seri» ja E. Philippi «Kibuvitszed».

«Endla» lavastusi kritiseeris «Postimehe» Pärnu sabas sots Piiskar. Tema kirjutisi aga rikkus üleolev, mõnitav toon ja iseenda põhjatu targaks ning asjatundlikuks ülistamine. Nii polnud neist kasu kellelgi.

Näitlejana oli Aleksander Teetsovi suureks vooruseks tema lihtne ja loomulik esinemine. Komöödiates lisandus sellele tugev annus mugavat huumorit. Ta mõjus laval väga sümpaatselt.

Olli Teetsov oli juba väljakujunenud, vilunud näitleja. «Tähti ta just taevast alla ei toonud», kuid teda sai kasutada nii draamas kui ka komöödias ning laulumängudes.

Liina Põlde-Reiman ja mina olime alles otsingute ja katsetuste staadiumis. Meie loomingu valitsesid alles «tormi ja tungi» meeled.

Trupi ülejäänud liikmete hulgas oli nii mõnigi lootustandev jõud, näiteks mõnus koomik trükiladuja Manivalde Mitt, tüüpiline eitede-mängija Paula Andrekson, vanameeste osadega sai hästi hakkama Jaan Kurrikoff, härrasmehi võis mängida «Waldhofi» vabriku kontori-ametnik Julius Tamm, sümpaatseid noormehi kehastas juuksur Vol-demar Tohver ja seltskonnadaame mängis hea lavalise välimusega Ella Uehendrik. Ka raamatuköitja August Reiman äratas lootusi. Kuid kõik nad olid alles algajad. Ainult tugeva juhi käe all oleksid nad pikapeale küpsuseni jõudnud. Nüüd aga seisis nende abistamine ja juh-timine peamiselt selles, et näitejuht neile hädakorral ette mängis. Nii kogu näidendi kui ka üksikute tüüpide igakülgne analüüs oli puudulik. Olli Teetsoville, Liina Reimanile ja mulle jättis lavastaja vabad käed, lep-pides ainult üldrežiiliste märkustega, peamiselt seisukohtade määra-misega. Selline süsteem ei ühtiustanud ega arendanud truppi, ei liit-nud seda ühtseks kunstiliseks tervikuks.

Juba hooaja keskel jõudsin otsusele, et Pärnus võib minu lavalises arengus seisak tekkida. Kvantitatiivselt oli mul ju «Endlas» palju tööd,

kuid kvaliteedilt jättis see soovida, sest mul tuli sealt peamiselt Ants Simmilt nähtud kandvates osades esineda, see aga kallutas mõningal määral hea eeskuju kopeerimisele. Seda tuli vältida. Tekkis otse tarvidus K. Menningu tugeva juhtimise järele. Järgnevaks hooajaks läksingi «Vanemuisesse» tagasi.

1959. a.

Teatri näitlejad 1961. a. märtsis. Ülemine rida (vasakult paremale): I. Märks, E. Järs, U. Loit, P. Mäeots, L. Kees. Keskmine rida: E. Tari, R. Engman, A. Sikkil, M. Koidu, A. Pirn, I. Toomla, T. Ots, E. Ralja, H. Jaaniste. Alumine rida: N. Kuzmina, M. Pajusaar, A. Hielo, L. Tarmo, M. Mering, A. Ots, O. Ungvere, E. Alaküla, M. Simmo, O. Maasik, V. Luur (puudub H. Varem).

VEERA LUUR

TULIN 1928. aasta sügisel «Endla» operetikoori. Esimese esinemisena tegin kaasa operetis «Hollandlanna». Algul pidin pool aastat tasuta töötama, siis hakkasin punktitasu saama — kolm krooni etenduselt. Kindla kuupalgaga töötajaid oli teatris võrdlemisi vähe — üksnes juhtivad näitlejad, umbes viisteist inimest. Suurem osa kollektiivist — operetikoor, orkester, lavatöölised olid palgatud kõik punktitasu alusel.

Kõik vajaliku esinemiseks, peale ajalooliste kostüümide ja parukate, pidi näitleja ise muretsema. Arusaadavalt pidid endal olema ka griimeerimisvahendid ja ehted.

Sageli korraldati juubeleid ja tuluõhtuid, kuna need andsid lississetulekuid. Tuluõhtu puhul nimelt langes näitlejale etenduse kogu puhastulu, juubilar sai tavaliselt veel kingitusi.

Minu teatritee algul valitses «Endlas» opereti õitseageg. 1928/29. a. hooajal näiteks mängiti operette rohkem kui sõnalavastusi. Kindlat vahet opereti- ja sõnalavastustrupi vahel ei olnud, ka kooriliikmetel tuli sõnalavastustes esineda.

«Endla» kunstilise juhina töötas tol ajal Aleksander Teetsov. Mäletan teda kui mõnusat ja huumorimeelset inimest, kes ei pannud pahaks, kui ka tema kulul nalja tehti.

Kord oli niisugune lõbus vahejuhtum. Teatris töötas elektrikuna keegi Reiman, võrdlemisi kõva kuulmisega vanem mees. Kui oli tarvis

lava pimedaks teha või valgust muuta, siis vehkisid inspitsiendid talle käega. Teetsov aga, nagu selgus, seda ei teadnud.

Mängisime «Hannele taevaminekut», seal oli vaja inglite ilmumiseks lava pimendada, kuid üntlasi tuli orkestrile märku anda. Kuna inspitsient Hella Roots ei saanud kaht asja korraga teha, oli Teetsov lahkesti nõus ühe ülesande enda peale võtma. Vallatu Hella pakkus talle elektrikumärki. Teetsov valvas elektriputka all ja sosistas parajal ajal: «Valgus maha!» Elektrik pani käe kõrva äärde ja sosistas vastu: «Mes?» — «Tee lava pimedaks!» hõikas Teetsov juba valjemini. Vastuks tuli endistviisi ainult «Mes?».

Ei aidanud muud, kui Teetsov ronis redelit mööda üles ja hüüdis elektrikule kõrva sisse: «Ilus mees, tee lava pimedaks!», mispeale see muidugi kärmesti lülitist kinni rapsas. Vahepeal olid inglid juba oma etteaste valgus ära teinud. . .

Lisl Lindau esines Pärnu teatris karakertantsudega ja mängis kaasa operettides, nii 1928. aastal «Dollys» subretina. Edaspidi hakkas ta sõnalavastustes esinema. Mul on meeles tema esinemine näidendis «Romaan» itaalia lauljannana. L. Lindau süvenes ossa niivõrd tõsiselt, et õppis ära itaaliapärase aktsendi, mis talle tükiks ajaks külge jäi.

«Montmartre'i kannike» V. Krulli lavastuses 1931. aastal sai Elsa Maasiku teatritöö alguseks. E. Maasik tuli «Endlasse» küll noorukese konservatooriumi-üliõpilasena, kuid talle anti selles operetis nimiosa. Kohe esimese osaga sai Elsa Maasik populaarseks ja päris hüüdnime Kannike.

1931. aastal hakkasin tööle inspitsiendina ja alles nüüd võeti mind ka kindlale kuupalgale. Samal aastal A. Teetsov lahkus, teda asendas V. Krull.

1934. aastal tuli «Endla» kunstiliseks juhiks Eduard Lemmiste. E. Lemmiste oli andekas näitleja ning väga energiline ja töökas lavastaja. Tähelepanuvääriva hoolega töötas ta noortega. Tema õnnestunumaid lavastusi olid H. Ibseni «Peer Gynt», V. Devereux' «Navarra Henrik», W. Shakespeare'i «Suveöö unenägu» ja K. Trenjovi «Ljubov Jarovaja». Viimase lavastas ta 1940. aastal koos endiste Pärnu Töölis-teatri näitlejatega.

Mis puutub toleaeagsesse lavakujundusse, siis dekoratsioonid valmistati küll iga lavastuse jaoks eraldi, ent mööblikomplektid olid alalised. Kui vaja, laenati esemeid väljastpoolt. Laenajaks-muretsejaks oli ikka veteran Aleksei Rodionov.

Üles kirjutanud E. Järs 1961. a.

KAAREL IRD

Kaarel Ird — kunstiline juht
aastail 1952—1955.

OMA ELURAJAL liikudes on mul mitmel korral tulnud teha lühemaid või pikemaid vahepeatusi Pärnus või Pärnu lähemas ümbruses. Ja seepärast on mul ka küllaltki kaugele minevikku ulatuvaid kokkupuutumisi Pärnu teatriga, mis endisel ajal kandis «Endla» nime. Enamik neist kokkupuudetest on juba unustusehõlma vajunud, mõned aga sööbisid väga sügavale mällu ja meenuvad iga kord, kui sellest teatrist juttu on.

Esimene taoline mälestus pärineb üsna varajasest noorusest. Ei mäleta, kas oli see nüüd Kilingi-Nõmme pritsimeeste seltsi jaanipäevapidu või mõni muu ülekihelkonnaline erakordne pidupäev, kui Pärnu «Endla» teater esitas Kilingi-Nõmme pritsimaja saalis «Saabastega kassi». Nüüd ma tean, et see oli August Kitzbergi lastenäidend, sest just Kitzbergi «Saabastega kassis» on üks tegelane — Kummielastik —, kes näidendi käigus moondub kummipalliks. Mängis seda Kummielastikut tookord keegi väga vibalik ja vetruvate jäsemetega näitleja. Nüüd ma tean ka, et see oli toleaegne menukas operetikoomik A. Sagar. Kummilikku elastsust sel mehel jätkus. Sellest küljest oli ta vägagi usutav. Uskumatu oli aga, et nii pikk mees end palliks kokku ke-

rides nii väikeseks palliks muutub. Veel võltsimana tundus, et pall, milleks ta moonduis, oli tävaline nahaga kaetud jalgpall, niisamasugune jalgpall, mida sealsamas pritsimaja aias isegi sai veeretamas käidud. Nii tundsin ma Pärnu teatri etendusel esmakordselt, kui ehamugav on istuda saalis ja näha laval valet. Olgu see vale nii pisike kui tahes.

Kuid sellest lavastusest on jäänud meelde veel teinegi elamus — risti vastupidine. Selle eest võlgnen ma tänu etenduse peategelasele — Saabastega Kassile. Tunded, mis tekkisid siis, kui laval oli Saabastega Kass, olid minu teatrikogemuses täiesti uued. See oli hoopis teistsugune «näitemängimine» kui see, mida minu tuttavad isetegevuslased selleksaamal näitepõrandal olid etendanud. Kui Kass lavale tuli, unustasin ma aja ning ruumi. Korraga ei seganud mind enam, et kuningalossi kujutamiseks kasutati neidsamu sakstettoa kulisid, mis Kilingi-Nõmme pritsimaja jaoks oli maalerdanud minu isa. See kõik muutus tähtsusetuks, kogu mu tähelepanu haaras laval suurepäraselt tegutsev ja elav näitleja. Nii sain ma Pärnu «Endla» teatri vahendusel esimest korda nautida seda elamust, mida suudab anda ainult tõeline kunst.

Minu teine alatiseks meeldejäänud elamus Pärnu teatrist kuulub hoopis teise aega ja teistsugustesse tingimustesse.

Oli 1932. aasta algus. Jõudsin jälle ringiga Pärnu pärast seda, kui olin kolm aastat Riias elanud, aasta kodanlikus sõjaväes aega teeninud ja paar-kolm kuud Tallinnas maalritööd teinud. Riias käisin tihti teatris. Samuti Tallinnas, kus tundsin rõõmu Maksim Gorki «Jegor Bulõtšovi» («Tormi eel») lavastusest Töölisteatris ja hirmsat ehamugavust peentes tualettides publiku hulgas «Savoy balli» etendusel «Estonias». Pärnusse tulin töötatöölisena, nagu minu tollaegne maalriamet seda talviti tavaliselt tingis. Pärnus oli mul vanast ajast mitmesuguseid tutvusi ja seega äraelamiseks kergemad väljavaated. Et aga siingi midagi konkreetset teha ei olnud, tuli tahtmine katsuda teatrisse pääseda.

Pärnus tegutsesid sel ajal kaks teatrit — «Endla» ja Pärnu Töölisteater. Esimesega olid mul suhted venna kaudu, kes tundis tollal «Endlat» juhtinud Aleksander Teetsovit. Töölisteatri näitejuhi Ferdinand Pettaiga tutvusin Riias sealse Eesti Seltsi näitetrupis kaasa mängides. «Endla» teater kuulus kutseliste liiki, Pärnu Töölisteater isetegevuslike hulka.

Oli just nädala lõpp ja mõlemad teatrid mängisid. Nii avanes mul võimalus, enne kui koputada teatrijuhtide uksele, näha, mida kumbki teater endast kujutab. Laupäeva õhtul läksin «Endlasse», kus etendati Agapetuse «Patuoinast». A. Teetsov mängis peaosas. Suurepärase näitleja mängis seda osa väga hästi. Kui ta aga vastavalt näidendi sünd-

mustikule hakkas neljakäpukili ümber laua roomama ja koera moodi haukuma, siis ei olnud see minu jaoks enam nali. Minu jaoks oli see koeraks alandatud inimene samasugune töötatööline nagu ma ise. Näidendi süžee järgi palgati see töötu suurde kaubamajja ainult selleks, et pirtsakate rikaste daamide jaoks oleks kaubamajas üks patuoinas, s. t. keegi, keda daamid on piiramatu voli alandada ja teotada. Ja eriti ängistav oli, et seda inimväarikust nii alandavat osa mängis suurejooneline realistlik näitleja A. Teetsov. Seal ei roomanud mitte ainult inimene, vaid seal oli pandud roomama ka kunst, lavakunst, mida ma inimloomingust tollal kõige kõrgemaks pidasin. Ma lahkusin «Endlast» etendust lõpuni vaatamata.

Järgmisel päeval vaatasin Pärnu Töölisteatri etendust. See teater ei olnud palju tugevam isetegevuslikust trupist, milles ma ise kaasa olin mänginud. Kuid siin etendati sel päeval Friedrich Wolfi näidendit «Tsüankaal». See teos näitas elu niisugusena, nagu mina teda tundsin. Seal olid laval inimesed, kelle elu sarnanes minu enda ja nende inimeste eluga, kelle kõrval ma olin töötanud. Ja mis peaasi: «Tsüankaalit» kandis terav protest selle viletsa ning ülekohtuse elu vastu. See protest oli minus eneseski küpsemas, kuigi ta tol ajal veel väljapääsu ei osanud leida.

Muidugi, toleaeagset «Endlat» ei iseloomusta ainult Agapetuse «Patuoina» taolised etendused ja Pärnu Töölisteatri ainuüksi nii teravat ühiskondlikku protesti sisaldavad näidendid nagu F. Wolfi «Tsüankaal». Ja kindlasti oli juhus, et need etendused sattusid kõrvuti just hetkel, kui ma kavatsesin alustada oma tõelist teatriteed. Olgu kuidas on, kuid selle tee need kaks juhuslikku etendust siiski määrasid.

Miks meenusid mulle praeguse Pärnu teatri eelkäijaga seoses taolised halvad mälestused? Raske on sellele täpselt vastata. Tavaliselt me ju mäletame minevikust rohkem head kui halba. Ma arvan, et küllap on siin põhjuseks ka see kontrast, mis valitseb tänapäevase Lydia Koidula nimelise Pärnu Draamateatri ja kunagise «Endla» teatri vahel.

Kõige rohkem mälestusi, muljeid ja elamusi on mul Pärnu teatrist sellest ajast, mil ma ise seal teatris töötasin. Need kõik aga on niivõrd verivärsked, et aeg pole veel suutnud olulist ebaolulisest eraldada. Ma sattusin Pärnu teatrisse mitte just väga loomingulises meeleolus. Kuid tookordne kollektiiv oma tööinnu ja siira suhtumisega kunstisse hajutas minu kahtlused-kõhklused väga kiiresti ning lõi tingimused toredaks loominguliseks tööks, millele praegugi on hea tagasi mõelda. Sellepärast ma armastan seda teatrit.

Tänapäeva Pärnu teatri etendusi vaadates tunnen ma rõõmu, et seal enam ei ole repertuaaris näidendeid, mis alandaksid inimest. Kui ma

mõtlen «Saabastega Kassi» kunagisele etendusele, siis meenuvad mulle kohe Pärnu teatris hiljem aegade jooksul nähtud kümned lavastused, kus kogu ansambel, mitte ainult üks näitleja, on andnud külastajaile võrratu kunstilise elamuse. Kui ma aga mõtlen Pärnu teatrile, mis hakkab töötama majas, mille müürid juba kerkivad, siis on mul kujutus, et seal näen ma veel kord midagi säärast, mida ma senini näinud pole, mida ma senini veel võib-olla kujutledagi ei oska, mille olemasolu ma ainult aiman. Ma tean vaid, et see etendus on kindlasti tark, huvitav ja ilus.

1961. a.

Teatri kollektiiv 1961. a. märtsis.

EDUARD JÄRS

Aleksei Rodionov.

KIRJUTATI aasta 1891. Pärnu saabus järjekordsel ringreisil viibiv Riia saksa teater. Massistseenidesse vajati abijõude. Näitejuhile hakkas silma erk ja tragi nooruk, kes abistas teda lavamööbli hankimisel. Samal õhtul esines too neljateistkümneaastane nooruk esmakordselt laval rahva ees. Nii sai alguse Aleksei Rodionovi teatritee. Ja kuigi vana veteran 1960. aastal kaheksakümne kolme aastasena vanaduspuhkusele läks, ei ole tema side teatriga siiski katkenud. Isegi käesolevat brošüüri oleks olnud ilma A. Rodionovita raske kokku seada. Tema on meile, L. Koidula nim. Pärnu Draamateatri kollektiivi liikmeile, elav ajalooramat. Aleksei Rodionovi silmad on näinud aegu, mil «Endla» seltsi asjaaramastajad andsid etendusi veel teiste Pärnu seltside lavadel, ta on näinud «Endla» hoonet kerkimas ja seda leekides hävimas. 1917. aastal oli A. Rodionov «Endla» teatri komissariks. Aleksei Rodionov on paigale pannud ka esimesed kulissid uues, nõukogulikus teatris. A. Rodionov on näinud kõiki Pärnu teatri näitejuhte, näitlejaid ja lavastusi. Ta näeb koos meiega kerkimas uut, kaasaegset kultuurihoonet, peab koos meiega tulevikuplaane.

Aleksei Rodionov võib küll olla elavaks ajalooaamatuks, kuid minevik pole tema jaoks mingi fetiš. Tema mõtted on tugevamini kaasajas kui mõnelgi temast nooremal, kes on töötanud kodanliku teatri laval. A. Rodionovil on silma olulise jaoks.

Rändame koos vana veteraniga tagasi aega, mil Pärnus ei olnud kutselist teatrit ega «Endla» teatrihoonet.

Vähe sellest, et Pärnu saksa soost kodanikud ja oma rahvust häbenevad «kadasakslased» suhtusid vaenulikult ja üleolevalt eesti seltsidesse. Ei saanud need ka omavahel kuigi hästi läbi. Alaline vimmalitses karskusseltsi «Valgus» ja «Endla» vahel. «Endla» juhtkond ei püüdnudki neid vastuolusid tasandada. Vastupidi — kus aga saadi, püüti teisele seltsile mõnd vempu mängida.

«Endla», kellel endal sobivat paika esinemiseks polnud, oli jälle kord üürinud «Valguse» seltsimaja ruumid. Mängiti näidendit «Hirmus unenägu». Seal aga on tegemist õlle ja viinaga. Selle asemel et kasutada aseainet — vett, nagu ikka näitemängus tehakse, vedasid «Endla» tegelased karskusseltsi lavale ehtsad õllevaadid ja viinapudelid, ning järjekordne skandaal oligi käes.

Eelmise sajandi lõpuaastail oii «Endla» seltsi tegevus üsna alla käinud. Liikmeid oli väga vähe järele jäänud, kultuuriline tegevus soikunud. Seltsi ruumides tuli ette tülisid ja kaklusi. Tantsuõhtutele ilmusid halva kuulsusega naised.

Kui aga hakkas kerkima karskusseltsi «Valgus» maja, ärkasid ka «Endla» tegelased varjusurmast. Et karskusselts suudab endale ehitada seltsimaja, see erutas kõigepealt «Endla» ümber koondunud noori haritlasi. Mägi, Taalberg, Kurrikoff, Tilk, Schoberg, mõeldes, kuidas panna seltsile tugev majanduslik alus, said 1899. aastal «Endla» juurde äriühingfondades ja krediitiasutustes tuntud kapteni August Kleini. Klein oli «Endlale» peamiselt sildiks, nii nagu mölder Värat oli sildiks «Valgusele».

Maja ehitati «Endlale» suurelt jaolt rahva rahadega. Ka Rodionov andis ehituse jaoks 100 rubla. Kel nii palju polnud, see ohverdas osatähe vastu vähem. Annetused jäidki enamasti seltsile, sest tagasi nõudma keegi ei hakanud.

Kui Rodionov enne kutselise teatri loomist lõi kaasa mõlemas seltsis, nii «Valguses» kui ka «Endlas», siis 1911. aastast alates jäi ta truuks ainult «Endlale».

Avaetendusel juhtis Rodionov dekoratsioonide püstitamist. Ametlikult oli ta üksnes lavameister, mitteametlikult aga lasus tema õlul teatri kogu tehnilise külje eest hoolitsemine. Vähe oli teatril kasutada oma lavamööblit ja kostüüme, need tuli suuremalt jaolt linnast laheilt.

kaaskodanikelt laenuks muretseda, ja seegi ülesanne langes Rodionovile.

Vaevalt poolteist aastat sai noor teater suhteliselt lähedates oludes töötada, siis algasid raskused. Nendega tuli võidelda peaaegu lakka- matult kuni nõukogude korra tulekuni. Ei olnud harukordsed juhtumid, kus Rodionovi allkiri vekslil pidi aitama pangast palgaraha hankida. Rodionovi allkiri maksis, sest tal oli peale lavameistri- ja näitleja- ameti veel kindel töökoht «Waldhofis» ning majavaldu.

Mõeldes, kui hoolikalt praegu iga lavastuse iga detaili viimistle- takse küll teose lahenduse, näitlejate mängu, kostüümide ja lavakujun- duse osas, peame tunnistama lausa uskumatut edasiminekut.

Missugused on mälestused endistest näitejuhtidest? Aleksander Teet- sov, keda Rodionov peab Pärnu teatri kõigi aegade kõige andekamaks ja populaarsemaks näitlejaks, ei olnud näitejuhina kaugeltki niisama andekas. Küllap mõjusid selleks kaasa ka tema loomupärane mugavus, metseenid ja lai sõprade ringkond. A. Teetsovi ajal polnud loomingu- line distsipliin just kõrge.

Üldse muide ei peetud omal ajal suureks patuks, kui asjaosalised lu- basid endale etenduse sees mõne «omaloomingulise» vahepala. Ühes näi- dendis, kus mängis A. Altleis, tuli ette stseen eesriide taha peidetud skulptuuriga. Kui Altleis eesriide kõrvale lükkas, vaatas talle skulptuuri asemel vastu dekoraatori poolt maalitud ülemeelik karikatuur Teetso- vist. Altleis pidi peaaegu närvišoki saama.

Kõige võimekamate lavastajatena mäletab Rodionov Karl Jungholzi ja Ants Lauterit, nemadki kuuluvad Pärnu teatri kuulsamate näitlejate hulka. A. Lauteri nimel püsib tänaseni suurim saavutus Pärnu laval — Hamlet W. Shakespeare'i samanimelises draamas.

Voldemar Mettus aga ... Intriige oli teatris alati, kuid Mettuse ajal puhkesid need enneolematult õitsele. Lavastajana armastas Mettus orientaalsete koloriidiga näidendeid, kus sai rakendada idamaiseid kos- tüüme, muusikat ja tantse.

Suure soojusega räägib Rodionov Eduard Lemmistest, meenuta- des teda tubli lavastajana ja hea näitlejana. E. Lemmiste oli jõukas, kuid ometi progressiivne inimene, kes 1940. aastal siiralt läks kaa- sa nõukogude võimuga. Selle eest tuli tal fašistliku okupatsiooni ajal sõna tõsisel mõttes pöranda alla minna. Mitu kuud varjas Rodionov oma sõpra «Endla» keldris, kuni sel viimaks õnnestus Pärnust lahkuda.

Teatrikunstist jääb vähe järele. See kaob juba loomingu hetkel. Mis on siiski sügavamalt jäänud mälusse püsima inimesele, kes on kaasa elanud ebatavaliselt rohkesti õnnelikke hetki, mil näitleja ja lavastaja kunst haarab vaatesaali?

Lisaks juba eespool nimetatud A. Lauteri «Hamletile» peab Rodionov Pärnu teatri suurteks saavutusteks «Kauka jumalat», kus Mogri Märti mängis Hans Pulst, «Niskamäe naise» Liina Reimani ja Hilda Sooperiga vanaperenaise osas, Wilhelm Telli Kristjan Hanseni kehastuses, Eduard Lemmistet Peer Gyndina.

Tol traagilisel ööl 1944. aasta sügisel, kui hävitati hoone, mis endlasi kunagi nii väga oli rõõmustanud, vaatas Rodionov abituna leekide võimutsemist. Relvaahvardusel tõrjusid hitlerlikud välisandarmid tagasi iga inimese, kes põlevale majale püüdis ligineda.

Rodionov pääses varemete juurde alles ülejäärgmisel päeval, fašistide pagemise järel. Siis põlesid veel keldrid, kuhu Rodionov koos õmbleja Orlovaga oli kandnud kostüümid, arhiivi ja muud lahtised esemed. Teatripere oli enamuses linnast lahkunud. Rodionov, siis juba eakas mees, tassis üksinda lugematuid pangetäisi vett põlevatesse keldritesse. Viimaks tuli talle appi keegi omaaegse «Endla» seltsi liige ja aitas katta keldriaknaid liivaga, et tuld lämmatada. Nii jäid alles mõningad kostüümid ja osa arhiividokumente.

Palju on Aleksei Rodionov teinud Pärnu teatri heaks. Meil, tema töö jätkajail, pole enam tarvis raha koguda uue teatrihoone jaoks, see kerkib riigi summadega. Meie peame vaid vahedana hoidma oma kunstirelva, et seda oskuslikult suunata nende jõudude vastu, kes veel hellitavad mõtet süüdata uut sõda.

1961. a.

ENSV teeneline kunstnik
ARNOLD SIKKEL

PÄRNU TEATRI LAVASTUSED AJAVAHEMIKUL 1944—1961

TEOS	AUTOR	LAVASTAJA
1944		
1. «Kosjasõit»	A. Kitzberg — J. Simm	R. Kuljus
2. «Püve talus»	A. Kitzberg	A. Sikkel
3. «Muinasjutt armastusest»	H. Keldri operetipõimik	H. Kelder
4. «Ebavere linn»	S. Luide-Vettik	H. Kelder
5. «Kavaluse võit»	A. Hamik	A. Sikkel
6. «Onupoeg Bataaviast»	E. Künnecke	R. Kuljus
1945		
1. «Süüta süüdlased»	A. Ostrovski	A. Sikkel
2. «Kohtumine hämaruses»	F. Knorre	E. Türk
3. «Libahunt»	A. Kitzberg	E. Türk
4. «Tuulte pöörises»	A. Kitzberg	K. Hansen
5. «Säärane mulk»	L. Koidula	A. Sikkel
6. «Mauruse kool»	A. H. Tammsaare—A. Särev	E. Türk
7. «Mariza»	I. Kálmán	R. Kuljus
8. «Lõbus talupoeg»	L. Fall	R. Kuljus
9. «Rose-Marie»	R. Friml — L. K. Stohardt	R. Kuljus
10. «Lootus õnnistusele»	H. Heijermans	A. Sikkel
11. «Eluaabits»	M. Pagnol	A. Viir
12. «Corneville'i kellad»	R. Planquette	A. Sikkel
1946		
1. «Kristallkingake»	T. Gabbe	H. Kelder
2. «Tavaline inimene»	L. Leonov	A. Viir
3. «Mälestusväärsed kohtumised»	L. Utjovski	E. Türk
4. «Elu tsitadellis»	A. Jakobson	E. Türk
5. «Uus elu»	A. Liives	A. Viir

6.	«Rotid»	H. Raudsepp	E. Türk
7.	«Metsalaul»	L. Ukrainka	A. Sikkel
8.	«Silva»	I. Kálmán	A. Lüüdik
9.	«Seltsidaam»	R. Sheridan	R. Kuljus
10.	«Rebased»	L. Helman	A. Sikkel

1947

1.	«Väikekoodanlased»	M. Gorki	E. Türk
2.	«Mašake»	A. Afinogenov	A. Sikkel
3.	«Sügavuurimisel»	A. Kron	B. Mesilane
4.	«Saabastega kass»	L. Makarov — S. Dilin	H. Kelder
5.	«Vene küsimus»	K. Simonov	A. Viir
6.	«Merekütt»	V. Tšukovski	A. Sikkel
7.	«Tagaranna meeste kalakuunar»	A. Hint	E. Türk
8.	«Kolm musketäri»	R. Benatzky	H. Kelder
9.	«Montmartre'i kannike»	I. Kálmán	A. Sikkel

1948

1.	«Hiline armastus»	A. Ostrovski	E. Türk
2.	«Kohtumine noorusega»	A. Arbuzov	B. Mesilane
3.	«Vaba tuul»	I. Dunajevski	I. Tammur
4.	«Võitlus rindejooneta»	A. Jakobsen	L. Kalmet
5.	«Tasulegid»	P. Rummo	E. Türk — A. Sikkel
6.	«Kahe isanda teener»	C. Goldoni	A. Sikkel
7.	«Proua minister»	B. Nušič	I. Tammur
8.	«Parvepoisid»	T. Pakkala	E. Türk
9.	«Kõrbelaul»	S. Romberg	A. Sikkel

1949

1.	«Kretšinski pulm»	A. Suhhovo- Kobõlin	L. Kalmet
2.	«Platon Kretšet»	A. Korneitšuk	B. Mesilane — I. Tammur
3.	«Ukraina steppides»	A. Korneitšuk	B. Mesilane
4.	«Lõbus unenägu»	S. Mihhalkov	H. Kelder
5.	«Rahutu õnn»	J. Miljutin	J. Talpsepp
6.	«Ühes linnas»	A. Sofronov	I. Tammur
7.	«Roheline tänav»	A. Surov	B. Mesilane
8.	«Lembitu»	J. Sütiste	I. Tammur — E. Türk
9.	«Lõbus lesk»	F. Lehár	I. Tammur
10.	«Pericola» («Tänavalaulikud»)	J. Offenbach	I. Tammur
11.	«Tõrksa taltsutus»	W. Shakespeare	I. Tammur

1950

1.	«Vassa Železnova»	M. Gorki	I. Tammur
2.	«Kolm ümberlõkkamist»	V. Dõhhovitšnoi — M. Slobodskoi	I. Tammur
3.	«Lodjapuuvalu»	A. Korneitšuk	V. Tsõpluhhin
4.	«Ameerika hääl»	B. Lavrenjov	I. Tammur

5.	«Linn Volgal»	A. Lepin	H. Kelder
6.	«Võõras vari»	K. Simonov	I. Tammur
7.	«Lumekuninganna»	E. Švarts	H. Kelder
8.	«Maja põiktänavas»	Vennad Tur'id	I. Tammur
9.	«Tasuja»	E. Bornhöhe — H. Kelder	A. Sikkel — E. Türk
10.	«Pörgupõhja uus Vanapagan»	A. H. Tammsaare— A. Särev	A. Ots — L. Rammo
11.	«Ihnus»	Molière	A. Sikkel

1951

1.	«Rikkad pruudid»	A. Ostrovski	N. Gapanjuk
2.	«Noorte terviseks»	A. Potašov	K. Ruus
3.	«Koit Moskva kohal»	A. Surov	I. Tammur
4.	«Side»	E. Vilde	H. Kelder
5.	«Vaikse veski juures»	V. Ruškis	I. Tammur
6.	«Armastusega ei naljatata»	P. Calderon	P. Mäeots
7.	«Võõrastemaja perenaine»	C. Goldoni	A. Ots

1952

1.	«Balsaminovi abiellumine»	A. Ostrovski	P. Mäeots
2.	«Timur ja tema meeskond»	A. Gaidar — A. Rebane	A. Sikkel
3.	«Isade noorus»	N. Gorbatov	K. Aluoja
4.	«Siidvaip»	A. Kahhar	K. Ird
5.	«Rahutu vanadus»	L. Rahmanov	K. Aluoja
6.	«Mahtra sõda»	E. Vilde — P. Rummo	P. Mäeots
7.	«Kaks leeri»	A. Jakobson	I. Tammur
8.	«Lõpetamata laul»	J. Galan	I. Tammur
9.	«Kaval teenijanna»	C. Goldoni	K. Ruus

1953

1.	«Helepunane lilleke»	L. Brausevič — I. Karnauhova	A. Ots
2.	«Vähid»	S. Mihhalkov	A. Ots
3.	«Neiukesed noorukesed»	A. Simukov	K. Ird
4.	«Kauka jumal»	A. Kitzberg	K. Ird
5.	«Kosjaviinad»	L. Koidula	K. Ird
6.	«Armastus aovalgel»	J. Galan	K. Ird
7.	«Rabourdini pärijad»	E. Zola	K. Ader

1954

1.	«Pimeduse võim»	L. Tolstoi	K. Ird
2.	«Punga Mart ja Uba-Kaarel»	A. Kitzberg	K. Ird
3.	«Vana tamm»	A. Jakobson	K. Ird
4.	«Naisevõtt pole naljaasi»	M. Talvest	P. Mäeots
5.	«Vabandage väga»	A. Makajonok	P. Mäeots
6.	«Au»	A. Sirvanzade	K. Ird
7.	«Lähme lauldes»	N. Vetra	P. Mäeots
8.	«Eugénie Grandet»	H. Balzac	A. Ots

1955

1. «Vanake»	M. Gorki	P. Mäeots
2. «Dini kingake»	S. Zeltser — S. Dimant	A. Ots
3. «Kõrboja peremees»	A. H. Tammsaare—A. Särev	P. Mäeots
4. «Varrud»	M. Talvest	P. Mäeots
5. «Kes naerab viimasena»	K. Krapiva	A. Ots
6. «Niisugused ajad»	I. Jurandot	P. Mäeots
7. «Keelepeksukool»	R. Sheridan	K. Ird

1956

1. «Elu lehekülj»	V. Rozov	P. Mäeots
2. «Linnud lahkuvad pesast»	A. Liives	I. Tammur — H. Kulvere
3. «Kihlvedu»	K. Saja	A. Ots
4. «Susanna supleb»	A. Upit	A. Ots
5. «Inimesed ajujäl»	V. Werner	L. Kalmet
6. «Juuraku Hulda»	H. Vuolijoki	A. Ots

1957

1. «Soomusrong nr. 14—69»	V. Ivanov	E. Toona
2. «Elu ja armastus»	A. H. Tammsaare—A. Särev	A. Ots
3. «Kraavihallid»	E. Vaigur	E. Toona — H. Haravee
4. «Kergemeelne öde»	W. Perzynski	A. Sikkell
5. «Hedda Gabler»	H. Ibsen	A. Ots
6. «Kolme Ööbiku tänav nr. 17»	D. Dobritšanin	H. Haravee

1958

1. «Miks tähed naeratasid ...»	A. Korneitšuk	A. Ots
2. «Tuulte pöörises»	A. Kitzberg	A. Ots
3. «Säärane mulk»	L. Koidula	E. Toona
4. «Kullaketrajad»	A. Pirn	A. Ots
5. «Noorema venna suvi»	G. Priede	E. Toona
6. «Aisopos»	G. Figueiredo	H. Haravee

1959

1. «Metslased»	S. Mihhalkov	A. Ots
2. «Atlandi heeringas»	U. Laht	A. Ots
3. «Ali-Baba ja nelikümmend röövlit»	E. Toona	E. Toona
4. «Positiivne kuju»	G. Priede	H. Haravee
5. «Lesk Capet»	L. Feuchtwanger	E. Toona
6. «Armastus ja sõprus»	C. Goldoni	E. Toona

1960

1. «Kirsiaed»	A. Tšehhov	E. Toona
2. «Võitlus teel»	S. Nikolajeva — S. Radžinski	A. Ots
3. «Kaval-Ants ja Vanapagan»	J. Kangilaski	E. Ralja

4. «Sündmusrohke õhtu»	V. Blažek	A. Ots
5. «Ega meiegi inglid ole»	K. Feher	A. Ots
6. «Täna ja alati»	G. Mazin	H. Haravee
7. «Justiina»	H. Vuolijoki	A. Ots

1961

1. «Vikerkaar»	N. Zarudnõi	E. Ralja
2. «Hamlet korterist nr. 13»	A. Veitsler — A. Mišarin	A. Ots
3. «Karm jutustus»	F. Volnõi	A. Ots
4. «Minu naine orbiidil»	A. Makajonok	M. Mering
5. «Libahunt»	A. Kitzberg	A. Ots
6. «Lõbus lugu»	C. Goldoni	M. Mering
7. «Damoklese mõök»	N. Hikmet	M. Mering

Avaldan teatri kollektiivi nimel tänu ENSV Teatriühingule, ENSV Teatri- ja Muusikamuseumi töötajale, ajalehe «Pärnu Kommunist» toimetusele, teatriteadlasele Karin Kasele, Heino Tõobile, Aleksei Rodionovile, Veera Luurile, Arnold Sikkelle, Ilmar Toomlale ja kõigile teistele kaastöölistele, isikutele ja organisatsioonidele, kes aitasid kaasa juubelibrošüüri koostamisele ja valmimisele.

Koostaja.

SISUKORD

<i>M. Tambur.</i> Elame suurepärasel ajastul!	5
<i>A. Ots.</i> Edasisele loomingulisele tõusule!	8
<i>E. Järs.</i> Lühike ülevaade Pärnu teatri arenguloost	10
Pärnu kutselise teatri kunstilised juhid aastail 1911—1961	75
Võrdlevaid andmeid Pärnu teatri tegevuse kohta	76
<i>M. J. Eisen.</i> Pilk «Endla» seltsi asutamisaegadesse	77
<i>O. Teetsov.</i> Mälestusi «Endla» teatri avamisest	80
<i>L. Reiman.</i> Pudemeid Pärnu-perioodilt	82
<i>E. Türk.</i> Esmakordselt «Endlas»	85
<i>V. Luur.</i> Killuke si kodanlikust «Endlast»	89
<i>K. Ird.</i> Kokkupuuteid Pärnu teatriga	91
<i>E. Järs.</i> Aleksei Rodionoviga minevikku meenutades	95
Pärnu teatri lavastused ajavahemikul 1944—1961	99

На эстонском языке.

ПЯРНУСКИЙ ДРАМАТИЧЕСКИЙ ТЕАТР ИМЕНИ
ЛИДИИ КОИДУЛЫ 1911—1961.

Toimetaja T. Huik

Kunstiline toimetaja U. Uibo

Tehnilised toimetajad

E. Aus ja A. Heintare

Ladumisele antud 26. I 1962. Trükkimisele antud
15. VI 1962. Paber 60×90. Trükipoognaid 6,5 Arvu-
tuspoognaid 7,33. Trükiarv 2000. MB 05488. Tellimise
nr. 643. Trükikoda «Pärnutrükk» Pärnus.

Hind 40 kop.

A-24691

A